

КЗО «Водянська СЗШ»

Методичний посібник

Читання - крок до пізнання

2014 рік

Руденко Валентина Іванівна, учитель- методист російської мови та світової літератури Водянської СЗШ Широківського району.

Книга для вчителя. **Читання – крок до пізнання. 2014. – 100 стор.**

Методичні рекомендації

Форми та прийоми роботи на гуртковому занятті, на уроці, у позакласній роботі. Технології залучення учня до читання. Методи навчання, які забезпечують розвиток критичного мислення учнів.

Вправи на розвиток навичок читання. Вправи на тренування дихального апарата. Ігри та вправи на розвиток слухової уваги, сприймання, пам'яті. Вправи на удосконалення розуміння прочитаного. Скоромовки. Зорові та слухові диктанти. Таблиці Шульте, складові пірамідки.

Конкурси, що сприяють пропаганді книги, спонукають до книжки та читання.

Вступ

Актуальність теми.

Стратегічним загальнодержавним завданням розбудови української освіти на початку нового тисячоліття є створення умов для особистісного зростання і

творчого самовираження кожного громадянина нашої держави. Реалізація «Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті» спрямована на формування покоління, здатного «навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти». Модернізація змісту освіти має відбуватися у контексті Болонського процесу, метою якого є створення єдиного європейського освітнього простору.

Підтримка читання – це стратегічно важливий елемент культури, інструмент підвищення інтелектуального потенціалу нації, творчого розвитку особистостей та соціальної активності українського суспільства. Сучасний навчально-виховний процес спрямований на виховання учня – суб’єкта культури і власної життєтворчості. Школа, учитель, класний керівник мають забезпечити духовний розвиток і саморозвиток особистості, навчити вихованців мистецтву творити себе і своє життя.

Велику роль у цьому процесі відіграє книга. Тому пропаганда читання, виховання інформаційно-бібліографічної та читацької культури, формування вміння користуватися бібліотекою, її послугами, книгою, довідковим апаратом, розвиток пізнавальних інтересів – пріоритетні напрямки спільної діяльності педагогів, бібліотеки, батьків.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми уже перебували в колі наукових інтересів видатних українських та зарубіжних учених. Так, літературознавчою основою дослідження стали праці О. Потебні, І. Франка, О. Білецького, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Ю. Борєва, Р. Барта, Р. Гром’яка, В. Прозорова, В. Ізера, Г. Яусса, У. Еко, Р. Інгардена та інших.

Суттєво вплинули на розвиток читацької культури школярів дослідження відомих педагогів та психологів К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, П. Каптерєва, П. Блонського, Л. Виготського, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, О. Никифорової, Л. Жабицької, Р. Бамбергера, Л. Беленької та інших.

Проблема розвитку читацької компетенції особистості в процесі вивчення літератури має глибокі традиції і в історії методики. Так, у ХІХ - на початку ХХ століття прогресивні педагоги Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Острогорський, В. Стоюнін, І. Огієнко та інші запропонували своє бачення шляхів розвитку читацької діяльності школярів. На найкращих традиціях розвитку наукової думки розглядали зазначену проблему відомі методисти В. Голубков, Г. Гуковський, М. Рибникова. Вони вважали вдумливе читання тексту твору, єдність емоційного сприйняття та глибокого критичного аналізу запорукою успішної літературної освіти.

У ХХІ столітті проблема формування читацьких інтересів і потреб як засобів пізнання світу та самопізнання особистості залишається в центрі уваги методичної науки та практики. У працях Т. Бугайко, Ф. Бугайка, Л. Айзермана, Г. Беленького, Є. Пасічника, В. Маранцмана, С. Гуревича, Л. Мірошниченко, Є. Квятковського, Н. Волошиної, І. Збарського та інших пропонуються ефективні

шляхи вирішення поставленої проблеми. Водночас узагальнений аналіз результатів навчання школярів, теоретичні та емпіричні спостереження, соціологічні дослідження, численні матеріали фахової преси останніх років дають підстави констатувати **загальне падіння читацької культури в суспільстві, зниження інтересу до літератури. Особливо гостро ця проблема постала при вивченні літератури у старших класах**, коли процес читання школярів стає менш керованим з боку вчителя.

Серед причин, що спричинили розвиток негативної тенденції, можна виділити такі чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, як зниження економічного та морально-культурного рівня життя нашого суспільства; засилля мас-медійної культури; захоплення сучасної молоді комп'ютерними технологіями та Інтернетом; перевантаження навчальних програм, а звідси брак у школярів вільного часу для читання; відсутність комплексної програми розвитку читацької культури особистості.

Незважаючи на актуальність означеної проблеми для української школи, теоретичне обґрунтування і практичне впровадження методичної системи формування широкої читацької активності школярів у процесі вивчення літератури ще не знайшли свого необхідного висвітлення в концептуальних методичних розробках. **Отже, аналіз реального стану вказаної проблеми дає змогу зробити висновок про те, що в сучасній українській школі постала нагальна потреба створення науково обґрунтованої та практично випробуваної технології розвитку читацької діяльності учнів у процесі вивчення літератури, що й зумовило вибір теми дослідження.**

Об'єкт дослідження – процес формування читацьких компетентностей у школярів.

Предмет дослідження – читацькі уміння і навички школярів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати шляхи формування читацьких навичок і умінь учнів, прослідкувати проблему формувань читацьких компетентностей у школярів.

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що формування широкої компетенції читача в процесі вивчення світової літератури має розглядатися як важливий компонент системи літературної освіти учнів і повинно здійснюватися з позицій особистісно-орієнтованого навчання комплексно та в логічній послідовності з урахуванням усіх можливих складових розвитку читацької діяльності особистості.

Розділ I. Читацькі уміння і навички. **Сучасні вимоги до читацьких умінь.**

Є три види читачів: перший – це той, хто насолоджується, не розмірковуючи, другий – хто судить, не насолоджуючись, і третій, серединний – хто судить,

насолджуючись, і, насолджуючись, розмірковує. Саме останній і відновлює твір знову.

Й.В. Гете

Є три види читання: перший – читати і не розуміти; другий – читати і розуміти; третій читати і розуміти навіть те, що не написано

Я. Княжнін, російський драматург і поет

В історії розвитку людства читання завжди відігравало важливу роль. Сьогодні читання пронизує всі сфери нашого життя. Воно покладене в основу інформаційної, освітньої, пізнавальної, професійної, а також щоденної діяльності людини. Важко уявити людину, яка б не послуговувалася читанням у повсякденному житті (читання газет, журналів, програми телепередач, розклад руху певного виду транспорту, керівництва з експлуатації будь-якого побутового приладу, кулінарних рецептів та ін.). Більшість сучасних професій передбачають читання інструкцій, факсів, угод, поштової кореспонденції, ділових паперів.

Проблема читання – одна з найважливіших і в навчально-виховному процесі в школі. Читацькі вміння починають і фактично закінчують формуватися в учнів на уроках читання в початкових класах. На інших уроках в основній і старшій школах уміння читати не є об'єктом **цілеспрямованого, систематичного опрацювання, тому спеціально в учнів не розвиваються (на відміну від розвинених країн світу, де роботі з текстами приділяють увагу на всіх рівнях освіти).** Однак уміння, сформовані на уроках читання в початковій школі, не можуть повною мірою забезпечити необхідний рівень подальшої інформаційно-інтелектуальної діяльності сучасних учнів.

Читання – це дуже важкий процес, який вимагає уваги, напруження, фізичних та розумових сил. Розрахунки і дослідження свідчать, що при читанні протягом 1 години в день дитина за період шкільного життя прочитає від 150-170 книжок обсягом 300 сторінок. На кожний рік припадає від 13 до 14 книг. Ці дані мають не тільки пізнавальне, а й практичне значення; вони допомагають визначити обсяг позакласного читання і програмної літератури для учнів кожного класу.

Сьогодні світ комунікаційної техніки володіє великими можливостями, що інколи не укладаються в розумінні людини. Більшість людей відчувають себе неготовими впевнено користуватися новими інформаційними системами, які передбачають високий рівень розумових здібностей, організовану свідомість. Важливі кроки на шляху набуття необхідних якостей – це розвиток мовних можливостей, навичок читання. Ми зараз можемо стверджувати те, що **суспільство, яке читає, є суспільством, що мислить.**

І зараз, коли реформування загальної середньої освіти у відповідності до закону України «Про загальну середню освіту» передбачає реалізацію принципів гуманізації освіти, його демократизацію і методичну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей, ми повинні доводити до свідомості як дітей, так і батьків,

думку, що читання та письмо залишаються основоположними інструментами культури у світі різноманітних засобів масової інформації. Відомо, що кожен вид діяльності людини в сучасних умовах неможливий без постійного здобування інформації, а це завжди пов'язане з пошуком, потребою глибокого знання спеціальних джерел.

Глибока начитаність, літературна ерудиція значною мірою визначають особистість учня, його світогляд, коло інтересів, уміння сприймати прекрасне в мистецтві і в житті. Від учителя і шкільного бібліотекаря залежить, чи перетвориться читання книг у їх стійку звичку. Залучення учнів до читання книг здійснюється як у навчальній, так і в позакласній їхній діяльності, на спеціально організованих заняттях. Особливо складно формувати в учнів уміння працювати з підручником, довідковою та енциклопедичною літературою, а також словниками. Над вирішенням цієї проблеми працюють і вчителі-предметники, і бібліотекарі, і класний керівник. Спілкування з книгою допомагає учневі оволодіти певною сумою знань, засвоїти досвід попередніх поколінь, залучає до культурних надбань та цінностей українського народу, його звичаїв, традицій. Навчити вмінню читати самостійно, осмислено – одне із пріоритетних завдань педагогів, його вирішенню сприяє їх майстерність залучати дітей до книги, оволодівати мистецтвом літературного читання, закріплювати читацькі навички, розширювати діапазон читацької компетентності. Цьому сприяють літературні ігри, вікторини, казки-естафети, історичні марафони, музичні ринги, брейнеринги та інші форми, які дають змогу залучити учнів до активної творчовідтворюючої діяльності. Діапазон пізнання книги учнями – старшокласниками значно розширюється: їх вчать систематичній праці з книгою, умінню чітко формувати читацький запит, вільно орієнтуватися в різноманітних джерелах інформації, з цією метою проводяться літературні «кругозори», пізнавальні ігри «Лото-ерудит», «Інтелектуальне казино», «Твоя гра», олімпіади літературних ерудитів, прес-діалоги, презентації і прем'єри книг.

Розвиток новітніх технологій потребує набагато кращого вміння читати, ніж раніше. Це пов'язано з тим, що в останні десятиріччя стрімко зростає обсяг інформації, яку необхідно засвоїти для успішної подальшої життєдіяльності. А це, своєю чергою, потребує збільшення темпу читання, швидкості розуміння і прийняття рішення. Тож читання стає основою освіти і самоосвіти, неперервною навичкою освіти людини протягом усього життя. «Чи вмієте ви читати?» – якщо таке запитання запропонувати сьогоднішнім школярам, то воно принаймні викличе здивування. «Звичайно, що вміємо», – таку відповідь дадуть діти. «Чи любите ви читати?» І діти не соромлячись говорять, що ні. Але якщо казати не про вміння складати літери у слова, а про сприйняття прочитаного, тоді, мабуть, для багатьох учнів проблема читання є дуже актуальною.

Великий Гете казав, що він усе своє життя вчився читати, але так і не опанував це мистецтво повністю.

Як же можна вирішити цю проблему? Що, власне кажучи, ми можемо зробити, щоб залучити дітей до книги? Чи є критерії оцінки читацьких навичок? Що таке читацька культура? Спробуємо дати відповіді на ці запитання.

Досліджуючи різні аспекти читання, сучасні науковці використовують поняття «грамотне читання», «читацька грамотність», «читацька компетентність», «читацькі вміння».

Читацькі вміння це: вміння читати, сприймати надруковане; оволодіння навичками самостійно і продуктивно працювати з різноманітними друкованими і електронними джерелами інформації, користуватися довідково-пошуковим апаратом бібліотеки, прикнижковою бібліографією, іншими сучасними джерелами інформації.

Читацька культура – це сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно засвоювати інформацію.

Читацькі уміння і навички (культура читання) виховуються протягом усього життя особистості. Але фундаментом організації та розвитку читацької діяльності людини разом із родинним вихованням мають стати шкільні уроки читання в початковій школі, та літератури у середній та старшій школі.

Вміння читати і розуміти прочитане мають загально-навчальний характер, а їх сформованість в учнів сприяє ефективній навчальній діяльності з усіх предметів.

Недостатній розвиток читацьких умінь може призвести до серйозних труднощів у навчанні й стати причиною невстигання учнів. А належний рівень сформованості читацьких умінь – запорука життєвого успіху.

Сформованість читацьких умінь передбачає:

- вміння учнів читати незнайомий текст із належною швидкістю і після одного прочитування розуміти фактичний зміст, структуру тексту;
- ділити текст на частини;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між реченнями, абзацами;
- уміння виділяти в прочитаному головне і деталі;
- визначати тему та головну думку тексту, його призначення;
- добирати заголовки до тексту і його частин;
- уміння ставити запитання до прочитаного й відповідати на них.

Сформовані читацькі уміння означають:

- здатність учнів розуміти прочитаний текст, розмірковувати над його змістом;
- аналізувати та критично оцінювати отриману інформацію;
- узагальнювати інформацію, розміщену в різних частинах тексту;
- співвідносити текст із особистим життєвим досвідом;
- висловлювати власну думку, ставлення до прочитаного;
- формулювати гіпотези, висновки і головне – використовувати прочитане в різних навчальних та позашкільних ситуаціях.

Належний рівень сформованості читацьких умінь передбачає:

- здібність учнів використовувати читання як засіб здобуття нових знань для подальшого навчання, використання отриманої інформації в процесі життєдіяльності;
- вміння в різних ситуаціях читати тексти будь-яких жанрів: уривки з художніх творів, біографії, тексти розважального характеру, особисті листи,

документи, статті із газет і журналів, інструкції, рекламні оголошення, географічні карти та ін., у яких використовуються різні форми представлення інформації: діаграми, малюнки, таблиці, графіки та схеми.

Одним із найважливіших умінь дитини є вміння читати. Обсяг інформації постійно зростає, а щоб отримати її з книг, преси, Інтернету, потрібно вміти читати. Сьогодні як ніколи актуальні слова Василя Сухомлинського: «Без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці, читання — це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя». В умовах особистісно-орієнтованого навчання потрібна така система читання, яка забезпечить розвиток дитини, збагатить її емоційно-художній досвід, інформаційно-естетичну базу, що сприятиме становленню духовного світу, розвиватиме відчуття прекрасного.

Серед усіх загально-навчальних умінь та навичок для подальшого навчання важливе місце займає вміння свідомого, виразного, із відповідною для кожного віку швидкістю читання.

Розуміння тексту — це опосередкований аналітико-синтетичний процес, який включає в себе виділення основних елементів матеріалу та об'єднання їх у єдине ціле. На думку видатного вченого А.А. Будного, з яким не можна не погодитися, розуміння виступає як привласнення знань і перетворення їх у складову частину психологічного механізму, що регулює діяльність у відповідності з вимогами практики. І в результаті розуміння знання стають частиною внутрішнього світу особистості і впливають на регуляцію її діяльності.

Існують різні концепції щодо того, як відбувається процес розуміння: ми опираємось на думку психолога Л.С. Виготського. «Зазвичай думають, — пише Виготський, — що розуміння краще при повільному читанні, проте при швидкому читанні (у більш швидкому темпі) розуміння краще, тому що швидкість розуміння відповідає більш швидкому темпу читання».

Мета школи — «поставити читання так, щоб воно розвивало мислення і збагачувало почуття, будило активне ставлення до навколишнього світу і кликало до боротьби. **Нашим завданням є навчити дітей сприймати і осмислювати художній твір як факт мистецтва. А цього не можна зробити без захоплення, без радісного відчуття краси, без сердечного хвилювання, яке б передалося школярам. Читання має дати учням насолоду, радувати і хвилювати**». Учитель, навчаючи дітей читати, водночас вчить їх розуміти художні твори. Адже кожен твір, яким би він не був довершеним, ніколи не справить на читача відповідного враження, якщо той не розуміє його до кінця. Школярі не завжди і не все сприймають після першого читання. Дуже часто вони йдуть до розуміння через емоції, що виникли під час ознайомлення з текстом. Тому до першого ознайомлення з твором дітей потрібно готувати, налаштовувати їх на сприйняття, допомагати засвоювати невичерпне багатство ідейно-художнього змісту, моральні принципи героїв.

На цьому етапі варто використовувати методи бесіди, усного малювання, їх використання має на меті ввести учнів у коло змальованих у творі образів, відчуттів і настроїв, спонукати до активної діяльності пам'ять і знання дітей, без чого неможлива дальша робота читця. Слова вчителя завжди мають спиратися на емоційно підготовлений ґрунт. Створюючи умови для активного сприймання твору учнями, педагог повинен пам'ятати, що використання будь-яких допоміжних засобів на уроках читання, літератури підпорядковується головному — художньому слову. Готуючи школярів до розуміння твору, учитель одночасно готує їх до цілеспрямованих спостережень над текстом, в подальшому розвиває у них мистецтво образного бачення.

Про важливість навчання сприйняття художніх творів школярами пишуть відомі методисти, такі як М.В. Васильєва, М.І. Оморокова, Н.Н. Светловська. Адекватне сприйняття формується у процесі аналізу твору, який має бути спільними (вчитель і учні) роздумами вголос, що з часом дозволить розвиватися природній потребі самому зрозуміти прочитане. На думку методистів А.І. Шпунтова, Є.І. Іваніної, аналіз твору має бути спрямований на виявлення його ідейного змісту, тієї головної думки, яку автор намагається донести до читача. Над проблемою повноцінного сприйняття тексту (художнього твору) працювали і продовжують працювати багато вітчизняних вчених, психологів, методистів, дослідників. Серед них О.Я. Савченко, Г.М. Кудіна, З.М. Новлянська, Т.Г. Рамзаєва, М.С. Соловейчик, М.Р. Львов, О.В. Сосновська.

Проте на сьогодні проблема повноцінного сприйняття художнього твору є ще не досить вивченою, бо не створено єдиної класифікації рівнів сприйняття. Думки вчених розходяться стосовно термінології, кількості рівнів сприйняття, вмінь якими повинен володіти учень на кожному рівні. Крім того, є розбіжності в позиціях дослідників та методистів з приводу того, коли доцільно починати навчати дітей розуміння авторської позиції, оволодіння якою передбачає повноцінне сприйняття художнього твору. Читання художніх творів розвиває мову дітей: збагачує і активізує словник школярів на основі формування у них конкретних уявлень і понять, розвиває вміння висловлювати думки в усній та письмовій формі. Цей розвиток здійснюється завдяки тому, що художні твори написані літературною мовою, емоційною, зігрітою ліризмом, що найбільш відповідає особливостям дитячого сприймання.

Читання вибудовує долі

В історії розвитку людства читання завжди відігравало важливу роль. Воно пронизує всі сфери нашого життя: зумовлює освітню, інформаційну, пізнавальну, професійну діяльність людини. Але, на жаль, нині в українському суспільстві цінність читання знижується. Тенденція зменшення інтересу до нього характерна не лише для України, а й для багатьох країн світу: однією з новітніх проблем світу є «неписьменність», яку за «Університетським словником Мерріама й Вебстера» визначено як «уміння читати, але незацікавленість у ньому».

Художня література завжди відігравала велику роль у процесі **виховання** підростаючого покоління, оскільки завдяки їй:

- *збагачується й поглиблюється мислення;*
- *підліток починає думати й розуміти інших, а значить – і самого себе;*
- *відбувається залучення до загальнолюдських цінностей;*
- *збагачується життєвий досвід;*
- *розкриваються творчі здібності, здатність до співпереживання;*
- *засвоюються моральні норми взаємодії між людьми.*

Сучасна людина повинна багато читати, оскільки в останні десятиріччя стрімко зростає обсяг інформації, яку необхідно опанувати для успішної подальшої життєдіяльності. Тож читання сьогодні є основою освіти й самоосвіти, неперервною навичкою освіти людини протягом усього життя.

Досягнути власних життєвих цілей та успішно адаптуватися в сучасному інформаційному суспільстві зможе передусім той випускник школи, який здатний до неперервної освіти, у якого сформовано вміння самостійно здобувати інформацію та використовувати її у власній діяльності. І одним із важливих засобів для досягнення особистих цілей людини в наш час стає читання, у тому числі й творів художньої літератури.

В. Сухомлинський сказав: «Читання – це віконце, через яке діти пізнають світ та самих себе». Тому залучення дитини до книжки та читання є підготовка кваліфікованого читача, який «читає та розуміє текст, орієнтується у доступному колі читання, свідомо обирає книгу з навчальними та поза навчальними цілями, різнобічно сприймає та усвідомлює літературний твір і має досвід організації та проведення змістовного та цікавого дозвілля з книгою в середовищі однолітків».

Стратегічною метою літературної освіти повинен бути такий результат:
сформувати в учнів комунікативне ставлення до мистецтва й художнього смаку. Учень має відкрити для себе художню літературу як вид мистецтва.

У чому полягає моральна цінність книги?

- Гарна книга здійснює на учня благотворний вплив у випадку, якщо
- читач силою уяви спроможний у процесі читання «оживляти» персонажів і ставитися до них як до реально існуючих осіб;
 - книга викликає душевний відгук і співчуття до долі героїв;
 - учень через читання отримує можливість усвідомити свої власні переживання;
 - книга допомагає побачити різні моделі поведінки людей у ситуаціях, близьких до тієї, у якій опинився читач, і знайти в ситуації нові смисли;
 - під час читання або в його результаті в дитини відбувається зміна егоїстичних установок і відкриття цінності інших, духовно близьких їй людей.

Розділ II. Психолого-педагогічні умови використання творчих завдань у сучасній методиці вивчення літератури на уроці

В умовах реформи загальноосвітньої і професійної школи, як ніколи раніше, підвищилися вимоги до уроку-основної форми навчання і виховання учнів.

Змістова наповненість та ідейно-виховна спрямованість кожної навчальної години набувають особливого значення, коли йдеться про сучасний урок літератури, про виховання в учнів активної життєвої позиції, їхньої готовності до самостійного трудового життя. Яким же насправді має бути сучасний урок? Як підвищити його ефективність? Що в ньому сьогодні найвизначальніше? Ці та інші питання хвилюють сьогодні багатьох учителів літератури. Удосконалення уроків літератури в школі-завжди актуальна проблема. Чим краще організований і проведений урок, тим ширшою і глибшою буде літературна освіта школярів.

Визначимо найголовніші напрями вдосконалення уроку.

1. Будувати навчальний процес з урахуванням його глибинних закономірностей. Постійно активізувати учнів, розвивати їх самостійність та ініціативу, урізноманітнювати методи і прийоми роботи. Для того, щоб сформувати багату духовну особистість, яка була б на рівні сучасності, треба внутрішньо перебудувати навчання, раціонально використати нові резерви педагогічного впливу, методи та прийоми роботи. Перебудова школи вимагає всебічної активізації розумової діяльності учнів, максимального включення їх у різноманітні види роботи. Самостійність, як і самоствердження і самовиявлення школяра, розвиток його творчих здібностей, пізнавальних потреб, не можливі поза функціонуванням його думок, почуттів, мотиваційної і вольової сфери. «Як мускули стають безсилими, кволими без праці і вправ, так і розум не формується без розумового напруження, без думки, без самостійних пошуків», - писав В.О. Сухомлинський. Тільки в праці учні можуть відчувати радість пізнання. Навчання за своєю природою - процес творчий. А будь-яка творча діяльність вимагає постійного напруження духовних сил. Там, де школярам лише нав'язуються готові істини, де панують пасивність і бездумна споглядальність, орієнтація на зубріння, де не виховується самостійність і творча активність, - не може бути справжнього навчання і розвитку дітей. Подібне навчання здатне лише притупити їх розумові здібності. Відомо, як згубно впливало воно на дітей у старій школі. Засилля в ній авторитарних методів викладання пояснюється не лише тим, що в педагогічній науці були недостатньо розроблені методи навчання, а й безпосереднім впливом різноманітних теорій, в яких недооцінювалася роль учня в навчальному процесі, надто спрощувалася система набуття учнями знань.

У сучасній школі авторитарні методи викладання дедалі більше поступаються пошуковим, творчим. На противагу старій дидактиці, яка «побудована на відтворенні готових знань, народжується нова **дидактика творчої активності**».

Усе це, однак, не означає, що на уроках літератури зовсім не треба заучувати навчальну інформацію. Матеріал, який засвоюють учні, не однорідний за своїм змістом і характером. Окрім ідейно-художнього змісту твору, учні повинні знати певні факти з історії його написання, біографії автора тощо. Подібні матеріали не можна засвоїти без їх заучування.

Важливою умовою підвищення якості уроків літератури є **урізноманітнення методів і прийомів навчання**, видів роботи, які виконують учні. Всяка одноманітність зрештою породжує в дітей відчуття перевантаження. Воно виникає не стільки від великої кількості завдань, їх складності, скільки від одноманітності, сірості і буденності уроків літератури.

Проте урізноманітнення уроку - не самоціль. Кожен метод, прийом, форма роботи повинні бути педагогічно виправданими. Ефективність методів, форм і прийомів, їх педагогічна доцільність визначаються лише в загальній системі різноманітних засобів педагогічного впливу на особистість учня. «Залежно від обставин, часу, особливостей особи і колективу, від таланту і підготовки виконавців, від найближчої мети, від щойно вичерпаної кон'юнктури, діапазон застосування того чи іншого засобу може збільшуватися до ступеня повної спільності або зменшуватися до положення повного заперечення. Немає більш діалектичної науки, ніж педагогіка». Не існує універсальних методів навчання і універсальних форм роботи. Але є свої улюблені прийоми, знайдені в процесі праці. «Викладання є мистецтво, а не ремесло-в цьому суть учительської справи. **Випробувати десять методів і вибрати свій**, переглянути десять підручників і не дотримуватися жодного беззастережно-ось єдино можливий шлях живого викладання. **Завжди бути в пошуках, вимагати, удосконалюватися-це єдино можливий курс учительської праці**».

Оптимальний вибір методів, прийомів і засобів навчання зумовлюється змістом уроку, характером і специфікою матеріалу, який вивчають учні, їхніми пізнавальними інтересами і можливостями, рівнем інтелектуального розвитку. Включення учнів в інтенсивну розумову і творчу діяльність-необхідна умова повноцінного уроку літератури. Проте інтенсифікація навчальної діяльності повинна бути посиленою. Як надмірна фізична праця перевтомлює людину, так і розумове перенапруження виснажує творчі сили, породжує певну протидію. З огляду на це, на уроці іноді треба практикувати й такі види роботи, які знімають **постійну розумову напруженість учнів, вносять у процес навчання інтелектуальну розрядку**.

2. Виховувати в учнів стійкий інтерес до літератури, постійно збуджувати позитивне емоційне ставлення до навчання, стимулювати інтелектуальні та естетичні потреби школяра. Щоб удосконалити навчальний процес у школі, треба забезпечити сприятливий ґрунт для успішного навчання. Урок не повинен бути тягарем ні для учня, ні для вчителя. Учень і вчитель-це дві взаємозв'язані сили, які мають діяти злагоджено, в одному напрямі. Як би добре не був організований урок, яка б значна за змістом науково-художня інформація не

подавалася, але якщо в дітей не виробився стійкий інтерес до предмета, вчитель не досягне запланованої мети.

Інтерес до навчального предмета - це стійке психологічне утворення, що має складну структуру, яка включає в себе емоційні, інтелектуальні, вольові компоненти. Відомий психолог С.Л. Рубінштейн характеризує інтерес як стійке «зосередження на певному предметі думок, помислів особи, що викликає прагнення ближче ознайомитися з предметом, глибше в нього проникнути, не випускаючи його з поля зору. Під помислом ми при цьому розуміємо складне і водночас таке утворення, яке не розкладається, спрямовану думку, думку-турботу, думку-залучення, що містить у собі специфічну емоційну спрямованість».

Інтерес є своєрідним виявом пізнавальних потреб людини, внутрішнім стимулятором її діяльності. У працях С.Л. Рубінштейна, І. Щукіної, Л.І. Божович, М.Ф. Беляєва та інших відомих учених, які досліджували навчальний інтерес, його роль і структуру, переконливо доводиться, що навчальні інтереси позитивно впливають на всі психологічні процеси, полегшують сприймання навчальної інформації. Завдяки інтересу активізується увага, пам'ять, мислення школяра. **Якщо учні, наприклад, люблять літературу, вони на уроці легко включаються в різноманітні види навчальної діяльності, активно працюють, менше стомлюються в процесі навчання, виявляють допитливість, охоче виконують домашні завдання, з насолодою читають художні твори.**

Які ж основні фактори сприяють формуванню в учнів на уроках інтересу до літератури? Зацікавлення можна викликати насамперед змістом навчальної інформації. Навчальна інформація найчастіше стає об'єктом інтересу учнів, коли вона містить елементи новизни. «Щоб здобути нашу увагу, предмет має являти собою для нас новину, але новину цікаву, тобто, таку новину, яка або доповнювала б, або підтверджувала, або спростовувала чи розбивала те, що є в нашій душі, тобто, одним словом, таку новину, яка що-небудь змінювала б у слідах, які в нас уже вкоренилися».

Не слід думати, що стимулювання навчальних інтересів відбувається лише за рахунок певних прийомів навчання. Цікавість стимулюється всім змістом уроку, всією системою методів його проведення.

Література - мистецтво слова, і це вимагає особливого підходу до її вивчення, своєрідного емоційного та інтелектуального фону.

Радість від читання – радість пізнання

Розділ III. Система вправ та завдань на вдосконалення навички читання (форми та прийоми роботи на гуртковому занятті)

Читання – це одне з основних джерел знань. Результати техніки читання учнів не є втішними. Значна частина дітей, закінчуючи початкову школу, читає

повільно, монотонно, неусвідомлено. Їхні зусилля спрямовані на процес читання, а не на зміст тексту. Ось чому і вчені, і практики інтенсивно шукають шляхів удосконалення навичок читання, адже обсяг текстів у середній школі збільшується. Що ж робити? Як вирішити цю проблему? Ознайомилася з технологіями російського вченого, кандидата психологічних наук **Олексія Михайловича Кушніра**; Харківського методиста і професора **Івана Тимофійовича Федоренка**, з дослідженнями завідувача лабораторії педагогічної діагностики **Донецького держуніверситету В.М.Зайцева**....

Працювати по-новому, впроваджуючи елементи цих технологій почала з 2010 року, коли взяла 5 клас. При цьому картина з читанням була така: 1 учень – 60 слів за хвилину, 2 учні – 90-100 слів за хвилину, 2 учні – 110-120 слів, 1 учень – 140. Почала проводити гурток «Вчимося читати швидко» за методикою Федоренка, на уроці літератури читаємо слідом за вчителем, читаємо мовчки, потім учні відповідають на запитання експрес – опитування, яке сприяє засвоєнню інформації.

Для експрес - опитування створила методичні посібники – опитувальники до підручників «Зарубіжна література» для 5-8 класів. Забезпечити правильність читання твору, а це значить і правильне сприймання тексту дітьми, а потім і правильність аналізу, може тільки серйозний, неспішний попередній аналіз тексту. Учитель заздалегідь повинен знати, як читатиме твір, як аналізуватиме його з дітьми. Запитання у посібнику допомагають у вигляді бесіди, гри, вікторини тощо закріпити і з'ясувати відомості про автора твору, допомагають вникнути в контекст, розглянути тему, жанрові особливості вирішення теми, форму викладу, розглянути композицію і сюжет твору, проаналізувати образи.

Після наполегливої праці в кінці навчального року мої п'ятикласники продемонстрували здатність читати мовчки із швидкістю 200-300 слів за хвилину. Із читанням вголос картина також змінилася на краще. З 8 учнів класу читають 120 слів – 3 учні, 150 слів – 3 учні, 90-100 слів – 2 учні.

Але головним стало те, що в дітей з'явилася природна зацікавленість до читання, до книги взагалі, учні вчать гарно декламувати, деякі самі намагаються писати вірші. Раз у місяць проводжу уроки позакласного читання. Але так щоб це було свято книги, яку прочитали. Заздалегідь оголошую тему і визначаю, хто з учнів буде виступати перед однокласниками. Форми доповідей різноманітні: повідомлення, інсценізація, доповідь, відгук, анотація, виразне читання, реклама... час виступу регламентований – 2-5 хвилин. Завдання – проінформувати, залишити враження, розвеселити, переконати, зацікавити своїх однокласників.

Гурток «Вчимося швидко читати» (застосування методичних рекомендацій професора І.Т.Федоренка)

За методичними рекомендаціями професора І.Т.Федоренка є змога навіть найбільш педагогічно слабких школярів навчити читати, писати у швидкому темпі. Тому на заняттях використовую систему вправ, запропонованих

харківським методистом І.Г.Федоренко. Учні заводять спеціальний зошит з техніки читання.

Завдання: збільшити об'єм слухового і зорового сприйняття, а також кута зору, виробляти навички антиципації (вміння водночас із читанням тексту вголос на основі засвоєного змісту, з контурів наступних слів передбачати, вгадувати два – три подальші), формувати стійку увагу, попереджувати регресії при читанні (рух очей назад для уточнення прочитаного), поповнювати словниковий запас учнів, розвивати артикуляційний апарат.

Мета: розвивати уміння і навички швидкого читання у темпі скоромовки, тобто 300 слів за хвилину, сприяти розвитку артикуляційного апарату у дітей, покращувати дикцію, тембр голосу – це не лише вміння швидко читати, а і швидко мислити, виконувати різну роботу і фізичні вправи.

1.Мотивація навчання у гуртку. *(Розповідь вчителя про українського вченого Івана Тимофійовича Федоренка та його методику, про результати роботи.)*

Із 40 факторів, які впливають на успішність учня, найважливішим є темп читання: чим він вищий, тим кращі успіхи. Учні, які читають зі швидкістю **150 слів** за хвилину, навчаються на 10-12 балів, 120 слів – на 7-9 балів, 90 слів – на 4-6 балів. Ті, хто читає ще повільніше, практично не можуть нормально вчитися. На жаль, лише половина учнів аж у 7 класі читають у темпі 120 слів за хвилину.

І.Т.Федоренко дійшов висновку, що швидкість читання істотно впливає на якість запам'ятовування матеріалу: чим вона вище, тим легше сприймає дитина прочитане. При повільному читанні діти просто гублять початок фрази, ще не дочитавши її до кінця. Вже у 7 класі об'єм домашніх завдань становить в середньому 6500 слів. Неважко підрахувати, що учень, читаючи 80 слів за хвилину, витратить близько півтори години тільки на те, щоб лише раз прочитати тексти. А так як низька швидкість читання заважає сприйняттю, він повинен прочитати 2-3 рази. Ось чому діти, які опановують до 90 слів за хвилину вчать уроки вряди-годи від випадку до випадку, а хто читає ще повільніше, практично взагалі не може їх вивчити. Фактори, які впливають на швидкість читання – стійкі, передаються від покоління до покоління. У більшості випадків причиною поганої спадковості, що впливає на розумовий розвиток дитини, є алкоголізм, наркоманія.

Коротко про методику Федоренка. Він всебічно дослідив процеси, що відбуваються при читанні. Швидкість читання залежить від обсягу слухового і зорового сприйняття учня. Обсяг слухового сприйняття – це кількість слів, які учень запам'ятовує, прочитавши вголос один раз. Обсяг зорового сприйняття залежить від кута зору. Текст сприймається в момент зупинки зору – відбувається фіксація букв, слів, речення, абзацу. Чим частішими є фіксації, тим вужчий кут зору, тим менший обсяг тексту, який охоплюється за одну фіксацію.

Швидкість читання залежить і від кількості регресій, тобто зворотного руху очей для уточнення прочитаного. В школярів треба виробляти навички антиципації - вміння водночас із читанням тексту вголос одного слова з контурів наступних слів передбачати, вгадувати два – три подальші. Цей процес у людини, яка звикла швидко читати, відбувається автоматично, непомітно.

Розпочніть із читання вголос підручників і паралельно будь-яких художніх текстів, які могли б сподобатися кожному. Зазвичай вважають, що читання вголос – це лише для початкової школи. Нічого подібного, таке читання добре сприймається школярами різного віку. А ще, як не парадоксально, та, як показали дослідження І.Т.Федоренка, розвитку умінь швидкого читання сприяють передусім письмові вправи: слухові та зорові диктанти, списування текстів, конспектування підручника. **Зменшення об'єму письмових завдань – одна з причин низької техніки читання.** Тому, згідно рекомендацій Федоренко, потрібно звертати особливу увагу на письмові вправи, для виконання яких заводять окремий зошит. Ми також заведемо такий зошит. Списувати ми будемо уривки з різних підручників, що допоможе поповнювати активний словниковий запас та краще запам'ятовувати і заучувати навчальний матеріал. Ми будемо постійно писати слухові і зорові диктанти. А дома ви можете конспектувати деякі статті підручника. Доведено, що якщо учні, які читали зі швидкістю 60 – 70 слів за хвилину, багато конспектують, після 2 – 3 місяців без спеціальних вправ починають читати 120 – 150 слів за хвилину. Якщо проводити усні вправи з техніки читання від 3 до 5 разів за тиждень, можна підняти швидкість читання у здібних дітей старшого і середнього шкільного віку до 300 слів за хвилину. Менше трьох занять на тиждень проводити нема сенсу, бо навчання неприпустимо затягується. Весь комплекс вправ бажано виконувати щодня.

У початкових класах це легше. А от у середніх класах у вчителя не завжди є змога щодня проводити цю роботу. Тому спочатку виступила на загальношкільних батьківських зборах, потім класних і ознайомила батьків з методикою швидкочитання та її значенням, запропонувала батькам працювати з дітьми дома.

Форми та прийоми роботи на гуртковому занятті

Важливу роль у навчанні швидкого читання відіграє настрій учнів, їхня впевненість у власних силах. Для того, щоб контролювати цей важливий фактор кожне заняття слід починати з сеансу автотренінгу. Попередньо організм треба ввести в розслаблений стан, а потім навіювати необхідну установку.

Методика проведення автотренінгу.

Сісти на стілець, руки на колінах, спина зігнута, голова опущена. Повторювати про себе фрази (якщо заняття колективне), які говорить учитель:

- моя ліва нога стає тепла і важка, нога повністю розслаблена;
- моя права нога тепла і важка повністю розслаблена;
- моя ліва рука тепла і важка, повністю розслаблена;
- моя права рука тепла і важка, повністю розслаблена;
- мої руки важкі і розслаблені;
- мої ноги важкі і розслаблені;
- усе моє тіло приємно тепле, розслаблене, я відчуваю комфорт і спокій.

Коли тіло введене в розслаблений стан можна говорити фрази навіювання (на заняттях в школі) або самонавіювання вдома:

— я абсолютно впевнений у собі. Я читаю легко і швидко, повністю засвоюю прочитане. Моя швидкість читання стає все більшою, а якість сприймання постійно покращується. Я з кожним днем читаю все краще і краще.

Потім потрібно привести організм у стан бадьорості за допомогою таких фраз:

—моя ліва нога легка і сильна;
 —моя права нога легка і напружена;
 —моя ліва рука легка і вільна;
 —моя права рука легка і бадьора;
 —мої руки і ноги легкі, бадьорі готові до роботи;
 —моє тіло бадьоре, легке, підтягнене. Я починаю урок мені все вдаватиметься чудово.

План заняття першого етапу.

- 1.Автотренінг (5 хв).
- 2.Вправи для боротьби з проговорюванням (5 хв).
- 3.Тест на сприймання (5 хв).
- 4.Тест на швидкість читання доцільно проводити один раз на місяць після завершення чергового етапу занять.

Продовжуючи займатися вправами другого етапу, не слід забувати вправи першого, але на вправу-повтор треба виділяти значно менше часу.

План заняття другого етапу.

- 1.Автотренінг (5 хв.).
- 2.Вправа на ліквідацію проговорювання (3 хв).
- 3.Вправа на розширення поля зору (5 хв)
- 4.Тест на сприймання (3 хв).

План заняття третього етапу

- 1.Автотренінг (5 хв).
- 2.Вправа на розширення поля зору (3 хв).
- 3.Вправа для розвитку вміння домислювання (5 хв).
- 4.Тест на сприймання тексту (3 хв)

План заняття четвертого етапу.

- 1.Автотренінг (5 хв).
- 2.Вправа на розвиток вміння домислювати (5 хв).
- 3.Вправа на свідомий вибір основної інформації (5хв).
- 4.Тест на сприймання (5хв).

По закінченні занять результат треба закріплювати. Слід раз на півроку впродовж тижня щоденно повторювати всі вправи.

Аутогенне тренування (учні повторюють за вчителем формули для досягнення стану аутогенного занурення):

- Я відчуваю спокій, спокій, спокій.

- Права рука тяжка (6 разів)
- Я відчуваю спокій.
- Серце б'ється спокійно і рівно.(6 разів).
- Мені легко дихати (6 разів).
- Швидке читання дає мені радість, почуття легкості, злету.
- Я зовсім не хвилююсь.
- Мені легко учитися читати.
- Я справляюся.
- Я хочу навчитися читати швидко.
- Це дасть мені змогу добре навчатися.
- Я хочу і буду читати швидко.

1. Перевірка обов'язкового домашнього завдання:

а) прочитати в темпі скоромовки 5 рядочків, постукуючи при цьому олівцем по парті, а потім прочитати ці ж рядочки виразно з відривом погляду від тексту. (Поступово збільшувати обсяг читання до півсторінки);

б) повільне стискування пальців у кулак з одночасним промовлянням скоромовки «Водовоз віз воду з водопроводу», «Ворона проворонила воронення». (На кожному занятті вчимо нову скоромовку.) Темп виконання поступово збільшується до максимальної швидкості, а потім знову уповільнюється. Цю ж скоромовку промовляємо хором, одночасно постукуючи зігнутими пальцями обох рук спочатку повільно, потім швидко, і знову повільно. Потім так само виконуємо, вивчаючи нову скоромовку: «Архип кричав, Архип охрип, не треба Архипу кричати до хрипу» тощо;

в) списування тексту (5 рядочків, поступово збільшувати) з підручників «Етика», «Математика», «Історія» тощо.

2. **15-секундне самозамірювання швидкості читання вголос і про себе.** (Учні підраховують кількість прочитаних слів і записують результати у зошит. Співставлення результатів на кожному уроці з попередніми має стимулююче значення для пробудження інтересу до навчання).

3. **Прийом «Буратіно».** Учні ставлять зігнуту в лікті руку на парту. Імітуємо рух метронома, поступово збільшуючи швидкість і промовляємо скоромовку: «Був бик тупогуб, тупогубенький бичок. У бика була тупа губа». Коли темп достатній, пропоную учням самостійно напівголоса швидко читати цю скоромовку, постукуючи ручкою по парті, а потім без стуку. Після цього декілька учнів по черзі промовляють скоромовку вголос. Корекція вимови.

4. **Слуховий диктант.** (Речення читаю лише один раз. Учні вже знають, що кожне речення записується з нового рядочка, чітким почерком і нумеруються.)

- 1) Прилетіли птахи.
- 2) Зоя витерла дошку.
- 3) Подув різкий вітер.
- 4) Яскраво світить сонце.
- 5) Весело біжать струмки.

6) Костя гарно навчається.

Кожне речення учні читають 6 разів у темпі скоромовки з постукуванням. Звертаємо увагу учнів на вміння швидко стукати ручкою або олівцем під час читання. Пояснюємо, що при постукуванні відбувається взаємодія першої і другої сигнальних систем, а це сприяє розвитку мовних зон мозку, а значить мовного апарату, розвитку навичок говорити і читати в темпі скоромовки.

5. Зоровий диктант (*Речення друкую великими літерами на окремих аркушах, показую дітям на 4-7 секунд. Вони записують по пам'яті кожне речення з нового рядка і нумерують.*)

- 1) Зацвів кущ бузку. 14
- 2) Катя купила зошит. 15
- 3) Наближається зима. 16
- 4) Ми любимо працювати. 17
- 5) Стояла чудова квітка. 18
- 6) Вася голосно заспівав 19

Кожне речення учні читають 6 разів у темпі скоромовки з постукуванням. (*Дивись у додатку зразки зорових і слухових диктантів, підібраних І.Т.Федоренко.*)

6. Гра «Розвідники». Вчитель розповідає про роль пам'яті в роботі розвідника. Потім розкласти на столі 20 мілких предметів і накрити їх. На деякий час відкрити ці предмети, щоб учні їх роздивилися, порахували. Потім знову накрити, а учні по пам'яті записують назви предметів.

7. Списування. Спочатку учні декілька разів читають текст, а потім намагаються якомога рідше в нього заглядати. Учень читає уривок (5 – 10 рядочків) із підручника природознавства (іншого разу – з історії, потім етики і т. д.) декілька разів, потім переказує його дослівно із загляданням у текст. Потім підручник закриває і пише прочитане по пам'яті, відкриваючи книгу тільки у випадку необхідності. Щоразу за останнім написаним до заглядання словом ставиться вертикальна лінія. Завдяки цьому вчитель слідкує за тим, як збільшується об'єм зорового сприйняття учнів. (*Використання різних підручників сприяє поповненню словникового запасу, кращому запам'ятовуванню та заучуванню навчального матеріалу.*)

8. Гра «Детектив». В класі на помітному місці розкладають будь-які речі, або, навпаки, виносять якісь речі, які там постійно знаходяться. Після цього до кімнати заходять учні і мовчки записують у зошит назви предметів, які з'явилися у класі чи зникли.

9. Читання. Спочатку вчитель пояснює, що читати в темпі скоромовки допомагає постукування ручкою чи олівцем. Стукати треба не сильно, а часто. Рухається тільки долоня, а лікоть і плече нерухомі. Виконується вправа так: спочатку учні читають тричі в темпі скоромовки три рядочки з підручника з постукуванням. Потім пропонуємо прочитати три відпрацьовані рядочки і зразу ж перейти до читання наступних 5-6 рядочків, з якими ще не знайомились. В процесі роботи розміри уривків поступово збільшувати.

10. Прийом «Буксир» (Якщо учень читає дуже повільно, застосовувати багаторазове читання за диктором не більше як 5 рядочків, темп якого поступово збільшуємо до темпу скоромовки. Вправу можна виконувати колективно, розділившись на пари так, щоб у кожній групі один учень умів читати швидко. Читання про себе. Читають декілька разів невеликий абзац (15-20 рядочків), плавно ведуть олівцем по рядочку, поступово збільшуючи швидкість. Ведучий веде олівець по рядочку. Потім учень повинен дослівно переказати уривок із загляданням в текст або прочитати його з відривом погляду від тексту

11. Робота з таблицями Шульте (методика І.Г.Пальченко для розвитку периферичного зору.) Кожному учню на парту даю листочок з таблицею (див. додаток), За 25-30 секунд (а в подальшому 10-12 секунд) учень повинен прочитати про себе цифри по порядку: 1, 2, 3,...- вказуючи на них олівцем чи ручкою. Цей прийом розвиває стереоскопічний зір.

12. Робота із пірамідками складів (методика кіровоградського вчителя Н.П.Трофимович для розвитку кута зору учнів, дивись у додатку.)

13. Конспектування (Відвести одне заняття для того, щоб ознайомити з пам'яткою «Як конспектувати текст», роздати такі пам'ятки учням (дивись додаток), законспектувати колективно один параграф з підручника «Основи здоров'я». Потім привчати дітей самостійно складати конспекти з тих предметів, які їм найважче даються. Пояснити, як це допоможе для розвитку техніки читання: **доведено, що якщо учні, які читали зі швидкістю 60 – 70 слів за хвилину, багато конспектують, після 2 – 3 місяців без спеціальних вправ починають читати 120 – 150 слів за хвилину.**)

14.Переказ. Цей вид роботи застосовувати на заключному етапі навчання, коли швидкість читання збільшиться до 200-300 слів за хвилину. Щоб якісно запам'ятати з одного прочитання важкий текст, пропонуємо учням швидко прочитати про себе параграф підручника і переказати його. Читання учень супроводжує плавним веденням олівця по рядочку, а вчитель спостерігає його швидкість. Якщо учень не може переказати текст, йому дозволяється прочитати параграф ще раз або заглядати в підручник.

15. Трикратні 15 - секундні самозамірювання швидкості читання вголос і про себе. Результати записувати у зошит, щоб учень мав можливість бачити свої успіхи.

Вправи на розвиток навичок читання:

1) Гра «Хто швидше читає?»

2) **Гра «Яке слово зайве?»** Учитель роздає картки з групами слів, а учні вибирають «зайве», пояснюють свій вибір.

Форзац, палітурка, корінець, стебельце.

Автор, художник, читач, редактори.

Вірш, словник, казка, оповідання.

Собака, кіт, мавпа, кінь, корова.

Вчитель, лікар, продавець, сестра, директор.

Добрий, байдужий, хороший, сердечний, щирий.

Веселий, солодка, смачний, розумний, чарівний.

Складіть самі ланцюжок слів із одним «зайвим» словом.

3) Вправи на тренування дихального апарата.

- Учні читають з дошки прислів'я на одному мовному видиху з різною інтонацією і в різному темпі (радісно і швидко, сумно і повільно, здивовано, запитально, перелякано по складам тощо)

Розум без книги, як птах без крил. На житті, як на довгій ниві.

- Чергування швидкого вдиху через ніс і повільного видиху ротом.
- Піддування смужок паперу. Кожному учню виготовити такі смужки. Учень тримає їх на рівні очей. Вдихає повітря носом, а видихає ротом так, щоб смужки рухалися.

- «Забий м'яч у ворота». На «м'ячик» з вати, поролону подути, щоб він покотився у «ворота» (намалювати їх чи зробити з дроту). Повітряний струмінь повинен бути плавним, повільним, безперервним.

- «Язичок – футболіст». Як і в попередній вправі, треба забити м'яч у ворота, але тепер із допомогою язика. Усміхнутися, покласти язик на нижню губу, і, ніби вимовляючи звук (ф), дути на кінчик язика.

- «Літак». На кінчик носа покласти шматочок паперу або вати. Відкрити рот, широкий язик покласти на верхню губу, бокові краї язика притиснуті. Повітряний струмінь виходить посередині язика. Подути так, щоб «літак» полетів угору.

- «Пелюстки». Покладіть на долоню справжні або вирізані з паперу невеличкі пелюстки квітки. Подути, щоб пелюстки злетіли з долоні.

- «Кораблик». Налити у миску воду. Зробити паперовий кораблик і покласти на воду. Подути на кораблик спочатку довгим струменем повітря (ф), а потім переривчасто (п-п-п-п). Можна провести змагання: чий кораблик попливе далі.

- «Підводник». Хто прочитає найбільше слів на одному подиху, до вдихання повітря.

- «Задуй свічку». Короткий спокійний вдих носом, потім пауза (затримати дихання на 2-3 хвилини) і довгий безперервний видих через ледве зімкнуті губи з промовлянням «пФ», начебто гасячи свічку. (Дути можна на пальчики).

- «Гарячий чай». У дитини в руках уявна чашка. Зробити вдих носом, а на видиху дути в «чашечку», вимовляючи пошепки (Ф-ф-ф-ф), начебто студить гарячий чай.

4) Ігри та вправи на розвиток слухової уваги, сприймання, пам'яті

- «Що ти почув?» Запропонуйте дитині заплющити очі і послухати вулицю. Через деякий час розплющують очі і розповідають про свої враження (гудок машини, сміх дітей, голос пташки, ваше дихання...)

- «Де плескали в долоні?» Дитина серед кімнати з заплющеними очима. У будь-якому кутку кімнати плеснути в долоні. Не розплющуючи очі, вказати напрямок, звідки почула сплеск.

- «Хто покликав?». Не менше 3 дітей. Дитина посеред кімнати з заплющеними очима. Хто-небудь з гравців повинен покликати її, а дитина відгадує, хто саме її покликав.

- «Луна». Повторити за учасником гри слово, промовлене пошепки. Всі по черзі.

5) Гра «Швидко – повільно».

- Учні отримують картки з надрукованими словами, які вони повинні прочитати за 30 секунд.

Швидко	Читати	Книги	Читають
Повільно	Зрозуміти	Словники	Читання
Очевидно	Втратити	Газети	Читач
Захоплено	Уявити	Журнали	Читанка
Вдумливо	Розібратися	Довідники	Прочитане
Зосереджено	Дізнатися	Енциклопедії	Читальний

Ви дуже швидко прочитали слова з карточки, адже швидкість була основною метою цього читання. І саме тому, мабуть, ніхто не помітив, що об'єднує слова кожної групи. Щоб відповісти, вам необхідно читати по-іншому: вдумливо і повільніше. Тепер прочитайте слова знову, але не поспішаючи, щоб зрозуміти кожне слово, і дайте відповідь на поставлене запитання. (У першій колонці слова відповідають на питання як? – це прислівники, у 2 – неозначена форма дієслова, у 3 – назви друкованої продукції, іменники, а у 4 – спільнокореневі слова.)

- Читання слів на одному диханні.

Пам'ятає	(м'ята)	золото	(лото)
Говорили	(рили)	пензлі	(злі)
Самого	(сам, мого)	розуміє	(уміє, розум)
Весело	(село)	вужча	(вуж)
Будинки	(буди)	триматися	(три, мати).

- Придивіться уважно до цих слів. У кожному з них заховалися інші слова, знайдіть їх.

б) Гра **«Знайди швидко»** або **«Розвідники»**. Завдання різні: Чи є у тексті такі речення? Вчитель зачитує речення, які є і яких немає (з іншого тексту чи вигадані). Учні говорять чи є воно у тексті і відшуковують його. Скільки разів автор використовує слово.... Які власні іменники є у тексті? Скільки у творі окличних речень?

Знайдіть найбільший за обсягом абзац. Скільки разів у ньому трапляється слово *читати*? Який абзац найменший за обсягом? Скільки разів у ньому трапляється сполучник *а*? Учитель називає іменники з тексту, а діти знаходять у творі зв'язані з ними прикметники. Знайдіть і прочитайте, правильно інтонуючи, усі питальні речення, а тоді – окличні речення. Знайдіть у тексті вказане слово і прочитайте з ним речення. Знайдіть і прочитайте в тексті питання до таких відповідей... На дошці написані початки речень, а учні повинні знайти і дочитати речення до кінця. Знайдіть найдовше і найкоротше речення. Знайдіть у творі і запишіть, якими словами автор називає свого героя.

7) **«Роз'єднай слова»** Читання тексту з дошки із творчим завданням вірно його списати. Треба прочитати текст, роз'єднуючи слова і записати його.

Нікорабель, ніколяска, ніверховийкінь, нітвоївласніноги не дадуть тобі такглибокоітакдалекопроникнутивчужікраїни,якцєробитьдобракнижка.

Сервантес.

Короткийвлучнийвислів,якиймаєповчальнезначення. (Прислів'я)

Своєріднамовнаграгумористичногоспрямування (Скоромовка)

Невеличкийпоетичнийтвір, в основіякогоєзапитання. (Загадка)

Коротенькийвлучнийвислів, алебезповчальногозмісту. (Приказка).

8) Гра «Відновіть вірш».

На дошці записані рядочки з вірша, учні «відновлюють його».

У містах і на селі,- (2)

Має книжку на столі, (4)

У кожнім домі, в кожній хаті – (1)

Хто навчився вже читати. (3)

(Читання вірша «буксиром»)

На кожний день нові чоботи,

Щоб ти мав у кожному селі хату,

Живи так,

і щоб тобі люди кланялися.

Переробіть вірш на прозовий твір.

9) «Здогадайся»

Прочитати слова, подумки вставляючи пропущені букви. За якою ознакою можна об'єднати слова кожного стовпчика?

Ш..вч..нк..

Н..з..ай..о

З..б..л..

К..рлс..н

Ук..аї..к..

Сн..г..р..чк..

Ан..ер..ен

Б..р..т..н..

Кос..ець..ий

Дю..м..в..чк..

Читання уривка вірша із пропущеними буквами, що позначають голосні звуки.

Н.. д..бр..т.. ..сн..є св...т

.. д..бр..т...ю п..хн.. хл..б.

.. м..рн.. н..б.., в шк...л.. йт.. –

Ц.. т..к..ж в..яв д..бр..т...

Д.. вс..х л..д..й л..б..в св...т.. –

Ц.. ч..ст..т.. .. д..бр..т.. (На доброті існує світ і добротою пахне хліб.

І мирне небо, в школу йти – це також вияв доброти. До всіх людей любов свята - це чистота і доброта.)

- П-р-г(пиріг), шт-рм (шторм), л-ст-вк- (ластівка), д-т-л(Дятел), к-чк- (качка), ч-пл- (чапля), ж-р-в-ль(Журавель), л-л-к- (лелека), тощо.

- Я в-л-к-й б-л-й пт-х

Н- б-л-т- - ж-в-. д-ж- сх-ж-й, т- н- г-сь,

Зд-г-д-йс-, -к - зв-сь?(Я великий білий птах. На болоті я живу, дуже схожий та не гусь, здогадайся, як я звусь?)

10) Гра «Дочитай рядок до кінця».

Учитель або учень називає перше слово якогось рядочка вірша, а клас повинен швидко знайти і дочитати рядок. Учитель читає останнє слово якогось рядочка, а діти знаходять його у вірші і читають початок.

11) Гра «Картка – блискавка» або «Впіймай слово».

Учні мовчки читають слова, які вчитель швидко показує, затримуючи кожне слово на кілька секунд. Після читання необхідно пригадати якнайбільше прочитаних слів. Слова на картках-блискавках: *пісня, казка, скороговка, автор, художник, прислів'я, притча, лічилка, дражнилка, жарт, скороговка*. Яке слово повторювалося двічі?

Зачитав, тонкого, прожити, відповів, товстого, живе. Які із прочитаних слів антоніми?

Крук, сорока, сова, тава, бузько, зозуля, курка, пані, горобець. За якою ознакою об'єднаємо ці слова? (Птахи) Визначте зайве слово.

Вчитель показує на картці слова – терміни з будь-якого підручника. Учні називають слова і вказують з якої вони науки і що означають.

12) «Деформований текст»

Притча – це ливекене давіопоння з чанимповль висновмок рпо куюсь тєвужит дугопри. Притчі жет днірона триво.

Ік В жипроти – ен лопе йпетире.

Вік звікувати – непальцем перекивати.

На...ї не поли..й, сер..м не ос..гай. (Надії не полишай, серцем не остигай)

- Я ливекий либій тахп, ан обтіло я вужи. Жеду жийсхо, ат ен усьг, здосядайга, кя я сьзву? (Я великий білий птах. На болоті я живу, дуже схожий та не гусь, здогадайся, як я звусь?)

13) Читання із зміною логічного наголосу.

Козацькому роду нема переводу. Козацькому **роду** нема переводу. Козацькому роду **нема** переводу. Діти люблять веселі пісні? Ваш клас поїде на канікулах на екскурсію. Вчитель попрохав тебе виконати це завдання? Ти готуєшся до екзаменів. Спортивні змагання відбудуться у неділю? Тобі подобається плаття голубого кольору? Учень вірно виконав домашнє завдання?

14) «Знайди і дочитай слово».

Ви..., по..., со..., схо..., це..., го... (йшов, бачив, нце, дилися, динах, рква)

15) Знайдіть рими, доберіть свої.

Молоток - ... гвіздок, горіло -.. діло, рук -.. наук, нарубати - .. мати...

Я великий білий *птах*,

Я живу на ...(*болотах*).

Дуже схожий та не... (*гусь*),

Здогадайся, як я звусь? *Або*

Перестав слова, склади загадку-вірш.

Білий, я, птах, великий,

Живу, болоті, на, я,

Схожий, та, дуже, не, гусь,

Як, звусь, здогадайся я.

Міст – хвіст, сині – нині, дощі – плащі, сумні – земні... Травинка – росинка, комашка – мурашка, криниця-водиця-вербиця, родина – дитина – рослина – хатина... сонце – віконце, природа – погода – згода.

Склади римований рядок:

У природі всі живуть у згоді.

Щаслива година, як здорова дитина.

Струмочок – то річки синочок.

Весела хатина, бо в ній дружна родина.

Схилилась додолу травинка, бо впала на неї росинка.

Кудись поспішає мурашка – вона працюювата комашка.

Подивись на небеса – жовта й синя там краса.

Склади пісеньку про квітку, дерево, пори року, тощо.

Сонечко, сонечко, сонечко моє

Сонечко, сонечко, добре, що ти є.

Сонечко, сонечко, з неба засвіти,

Сонечко, сонечко, нас зігрієш ти.

(Збільшується словниковий запас, розширюється діапазон спостережень, активізується мислення. Діти не тільки читачі, а й спостерігачі, дослідники, фантазери.)

16) Гра «Незвичайна математика»

Виконайте дії і прочитайте утворений результат.

Зуб + і – убі + ага + дка = (загадка)

Скарб – арб + ород – д + мовк + а = (скоромовка).

Усіх - іх + мі + шум – ум + кА = (усмішка)

При + кут – ут + азал – ал + кА = (приказка).

Пас – ас + рис + ліс – с + в`я = (прислів`я).

17) «Складіть прислів`я із розсипанки»

Весела ловко дорогу скоромовка

Прислів`я до скоромовить здоров`я

Слова думка мудрості показав

Загадка сказав половина кладка

(Весела думка – половина здоров`я. Слова ловко скоромовить скоромовка. Загадка – до мудрості кладка. Прислів`я сказав – дорогу показав.)

Нових що обіцяє і роздивлявся ніколи Тайн

Помирились друзів він а старих забуває

Тільки те, сидів щоб одразу ж не сварились

Я помирились май планету не забувай

(Нових друзів май, а старих не забувай. Помирились, помирились, щоб ніколи не сварились. Тільки те, що обіцяє, він одразу ж забуває. Я сидів і роздивлявся планету Тайн.)

18) Гра «Точно і швидко. Хто або що?»

Доберіть слово, яке може виконувати названу дію, наприклад, *нявчить* – кіт,

Пролітали - ... (птахи, літаки, хмари, ...),

Спалахували - ... (вогні, зірки...)

Розпалити - ... (вогнище, багаття...)

Росте - ... (дерево, дитина, квітка, трава, куц, саджанець...)

Пливе - ... (пароплав, човен, качка, хмара, риба, кит, м`яч...)

Летить – (вертоліт, літак, жук, метелик, стріла, пух, куля. Парашут...)

Учитель називає ряд прикметників, а учні добирають до них іменники.

Жовті, червоні, золоті, помаранчеві, осінні - ... (листочки).

Солодке, соковите, крутобоке, червоне – (яблуко).

Білий, холодний, пухнастий, лапаний -.. (сніг).

Фруктовий, зелений, квітучий -.. (сад).

Слухають, пишуть, сидять, малюють, співають, ліплять, розмовляють -...

Співає, літає, будує, хапає, годує, піклується, навчає -...

Чекає, зустрічає, запитує, годує, читає, прибирає, радіє, в`яже -...

Рідна, лагідна, найдорожча -...

Запашний, білий, смачний -...

Білий, холодний, лапаний, срібlistий -...

Пухнаста, руда, хитра -...

Весняний, сонячний, теплий -...

Нова, цікава, бібліотечна -...

Сірий, зубастий, голодний -...

Прозора, джерельна, холодна -..

Висока, білоко́ра, струнка -...

Кольоровий, дерев`яний, зламаний -...

Круглий, шкіряний, футбольний -..

Яскраве, тепле, пекуче -...

Фруктовий, квітучий, зелений -...

Висока, зелена, новорічна -...

19. Знайдіть в словах зайві букви.

Ставаала, соннця, садд, заворрожений, їїжак, йялинка, земмля, святі, весілля, вонии, пахошиці, квіткка, соьогодні. У кожному слові прочитайте тільки зайву букву. Яке слово вийшло? (Андрій Малишко)

Ким або чим?

Малюю (олівцями)

Зачитався (книгою)

Граюся – (м`ячем,)

Ліплю – (пластилином),

гуляю з (друзями),

відпочиваю з (батьками).

Забавляюся (іграшками),

Працюю (руками)

Відповідай швидко: який, яка, яке?

Будинок - ..., лев -..., пиріг - ..., білка -..., зірка -..., бабуся -..., яблуко - ..., дерево -..., сонце - ..., тато -..., вчителька -..., друг - ..., пісня -... тощо.

20. Підбери іменник.

Нявчить – кіт	Варить – кухар	Стоїть – дім
Гавкає –	Навчає	Стрибає
Дзижчить –	Лікує	Літає
Шипить	Малює	Спить
Реве	Будує	Сліпить
Виє	Креслить	Бігає
Каркає	Замітає	Дивиться
Цвірінькає	Пише	Сміється
Кує	Латає	Кружляє
Крикає	Продає	Падає
Гелгоче	Купує	Плаче
Хрюкає	Саджає	В'ється
Пищить	Грає	Вливається
	співає	котиться

21.«Пірамідки». Робота на картках у парах на розширення поля читання

Цей Краще Городжу Працювали Попрощалися Перепідготовка Електрозварювальний Попідскакували перелякалися Дивляться Христос Жодна тут	Пліт Пруття Городить Працювати Посміхаючись Перекошобочений Жовтуватого-блакитний Поперелякувалися Залишилось завзятість Сумлінно Святий доки
--	---

День Разки Жайвір Прогаяне Заворожує Надолужити Помаранчевий	Складіть самі пірамідку...
--	----------------------------

Залементувало Засновигали Невимовна Омелюхи Берест рань	
--	--

Прочитайте пірамідку згори донизу, знизу догори. Чи всі слова зрозумілі? Поясніть слова за допомогою словника або за допомогою синонімів. (*Жайвір* – польова пташка, *разки* – нитки намиста, *прогаяне* – втрачене, *пропущене*, *заворює* – зачаровує, *дивує*, *надолужити* – наздогнати, *залементувало* – закричало і т.д.)

22. Гра «Дослідники»

Складіть «ланцюжки» дібраних із тексту слів, які означають...

23. «Скороти речення».

Важкі краплини дощу зривалися з неба і важко падали на суху землю.

Важкі краплини зривалися з неба і важко падали.

Краплини зривалися з неба і падали.

Краплини зривалися і падали.

24. Доповни речення.

Хлопчик слухає. Хлопчик слухає музику. Маленький хлопчик слухає музику. ..

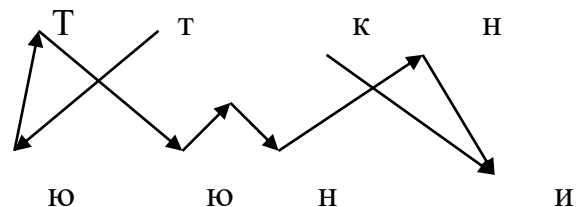
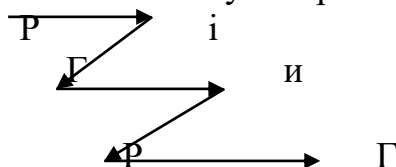
25. «Цікаве перетворення»

Перетворіть слово сад у лис, змінюючи в кожному слові тільки одну букву

Сад – лад – лід – лис – лис.

26. «Лабіринт»

Яке слово сховалося у лабіринті?

27. «Скажи інакше»

Учні усвідомлюють речення і його перефразовують.

Щоб запам'ятати правило, треба повторити його 7 разів. (Якщо повторити правило 7 разів, то добре його запам'ятаєш. Якщо прокажеш правило сім разів, то довго будеш його пам'ятати тощо.)

а. Розгадування ребусів. Складання ребусів.

7 Я (Сім'я), **В 7** (всім), **О7'нь** (осінь)

б. «Яке із слів має таке значення?» (Учитель читає значення слова, учень називає слово.)

28. «Не помиляйся» Читай спочатку слова, які починаються з букви р, потім – з, д, к, п, т, с.

Кіт, дуб, рись, сом, коза, рак, тин, слон, свиня, диня, кінь, дрізд, сніг, рука, тхір, театр, каміння, портфель, комар, дерево, крейда, струмок, редька, парта, крокодил, джерело, кімната, печиво, сорока, риба, джміль, плащ, спідниця, кукурудза, тарілка, кульбаба, телевізор, ромашка, драбина, ручка,

3. циркуль	В. металевий
4. гумка	Г. м'який
5. фарби	Д. новий
6. зошит	Е. тонкий
7. ручка	Є. кульковий

Завдання учневі: роздивитись малюнки, прочитати слова, порівняти їх між собою і зафіксувати результат за допомогою умовних позначень. А саме: до номера малюнка слід дописати номер слова — назви предмета і відповідну букву, що вказує на його ознаку. Наприклад: 7 — 2Б (це означає: сьомий малюнок — олівець дерев'яний) .

Замість ознак у другому стовпчику можна давати назви дій, обставин тощо. Ось матеріал для двох карток:

1. сад	А. чорніє
2. город	Б. заростає
3. ліс	В. стрибає
4. поле	Г. хвилюється
5. ріка	Д. блищить
6. озеро	Е. тече
7. море	Є. шумить
8. струмок	Ж. розкинулось
9. гора	З. зеленіє
10. яр	И. квітує

1. метр	А. У шухляді
2. голки	Б. у кишені
3. нитки	В. у руках
4. булавки	Г. під стільцем
5. гачок	Д. на пальці
6. пряжа	Е. у подушечці
7. ножиці	Є. у клубку
8. шпиг	Ж. у коробці
9. крейда	З. на підлозі
10. наперсток	И. на спинці стільця

3. Робота над визначенням слова, яка здійснюється за тим самим зразком, що й попередні вправи (до слова з одного стовпчика треба дібрати слово чи сполучення слів з іншого). У цьому разі в другому стовпчику даємо визначення дібраних слів. Завдання учневі: прочитати слова першого стовпчика і до кожного слова знайти визначення з другого стовпчика, співвіднести з малюнком.

Наприклад:

1. художник	А. Книжка, в якій надруковані копії картин.
2. виставка картин	Б. картина, що зображує природу

3. пензлі, фарби, олівці	В. зібрання картин для показу їх глядачам.
4. папір, дерево, полотно	Г. папка для малюнків- етюдів
5. пейзаж	Д. картина, що зображує людину
6. портрет	Е. той, хто пише картини
7. натюрморт	Є. те, чим працює художник
8. рама для картини	Ж. картина, що зображує квіти, фрукти, рибу, дичину
9. етюдник	З. кріплення з рейок, в яке вставляють картину
альбом репродукцій	И. те, на чому пишуть картини

5. Завдання типу «Знайди пару»: дається два стовпчики слів, які певним чином співвідносяться між собою. Учневі треба прочитати, знайти пару слів і з'єднати їх рискою.

Синонімічні пари

сміливо	неголосно	щирий	безмежний
правильної	коротко	широкий	правдивий
стисло	хоробро	швидкий	вигаданий
тихо	безпомилково	уявний	прудкий
сердито	розважливо	радіти	наближатися
щасливо	пусто	захищати	тішитися
спокійно	дратівливо	підходити	збільшувати
безлюдно	радісно	підвищувати	боронити

Антонімічні пари:

мокрый	легковажний	разом	потім
однаковий	порожній	завжди	нарізно
поважний	сухий	спочатку	шкідливо
повний	різний	корисно	ніколи
перемога	нелад	мовчати	зникати
порядок	поразка	одягати	радіти
світанок	невдача	з'являтися	роздягати
успіх	смеркання	сумувати	говорити

Наприклад, Сміливо – хоробро, правильно – безпомилково, тихо – неголосно, стисло – коротко і т.д.

З урахуванням ступеня підготовки школярів можна вводити до таких вправ і фразеологічні звороти. Наприклад:

дати слово	хвилювати
брати гору	втомитися
брати за душу	пообіцяти
падати з ніг	перемагати
час від часу	досі

до цих пір іноді
душа в душу легко
як по маслу дружно

Можна також побудувати вправи, що містять слова та їх визначення.
Наприклад:

бандура	духовий інструмент
сопілка	струнний інструмент
барабан	ударний інструмент
блиск	властивості людини, що проявляються в її поведінці
біль	відчуття страждання
воля	здатність людини досягати своєї мети
характер	яскраве світло, сяяння
бадьорий	той, хто повністю або частково не чує
глухий	такий, що знаходиться на великій відстані від когось чи від чогось
далекий	такий, що його можна легко побачити, відчутти
помітний	повний сили, енергії
разом	у напрямі до землі або до нижньої частини чогось
униз	у всіх напрямках
навкруги	у напрямі перед собою
уперед	вкупі

4. Завдання знайти слово за його визначенням дещо відрізняється від попередніх, але в основі його лежить той самий принцип — не питати у дітей визначення слова, а дати їм його для обмірковування. Матеріал складається з визначення слова і групи слів, серед яких треба знайти те, до якого дається визначення. Наприклад:

- Літня відкрита прибудова до хати
а) палісадник, б) сіни, в) веранда.
- Струнний музичний інструмент корпусом, що формою нагадує цифру 8
а) кобза, б) гітара, в) балалайка.
- Ділянка з посіяною й підстриженою травою
а) газон, б) левада, в) клумба.
- Невеликий відросток дерева або куща
а) стовбур, б) пеньок, в) гілка.
- Квіти, зібрані в пучок: а) вінок, б) букет, в) клумба.
- Розповісти про те, як виглядає якийсь предмет або якась істота:
а) згадати, б) уявити, в) описати.
- Думати подібно
а) розуміти, б) погоджуватись, в) доводити.
- Робити те, що кажуть
а) слухатись, б) повторювати, в) заперечувати.
- Віддавати щось в обмін на інше
а) дарувати, б) відбирати, в) міняти.
- Такий, що нічим не цікавиться

а) байдужий, б) інтересний, в) безцінний.

- Такий, що не дбає про вигоду для себе

а) байдужий, б) безкорисливий, в) бідний.

- Той, що всередині чогось

а) зовнішній, б) внутрішній, в) середній.

Завдання для роботи над розумінням речення

1. Яке речення довше? Учитель на дошку секунди відкриває частину класної дошки або лист паперу, де записано два недовгих речення. Одне з них довше за друге на одне-два слова. Учні повинні встигнути захопити оком, яке речення довше, а яке — коротше. Чи краще — визначити кількість слів у кожному реченні.

2. Чи однакові речення? На дуже короткий час учитель показує два речення, які відрізняються одне від одного лише одним словом або формою слова. Корисно пропонувати й зовсім однакові речення для зіставлення.

3. Чи однаковий порядок слів у реченнях? Дібрані для швидкого зорового сприймання речення відрізняються лише порядком слів. Міняти місцями доцільно ті слова, що краще інших сприймаються оком при дуже короткій експозиції (власні імена, цифри, найдовше в реченні слово тощо). Починати таку роботу можна із зовсім коротких (на два-три слова) речень.

4. Малюнок-речення. До малюнка складаємо два-три речення, одне з яких точно відповідає малюнку. Учнім треба швидко прочитати мовчки речення і назвати номер того, яке вони вважають правильним. Для фронтальної роботи можна використати велику ілюстрацію (репродукцію картини). Для індивідуальної або роботи в парах на картку наклеюють невеликий малюнок, вирізаний із старої книжки, журналу, і пишуть речення за їх змістом. Дуже корисно пропонувати до малюнків речення, які відрізняються лише прийменниками чи сполучниками (*по — через, під — з-під, біля — за, біля — до, на — з; і, але, або, та* тощо). Наприклад: *Струмок тече повз скелю.— Струмок тече з-під скелі. Хлопчик бере м'яч та ракетку.— Хлопчик бере м'яч або ракетку.*

5. Однакові чи різні за змістом? Складаємо три речення так, щоб два з них мали однаковий зміст, висловлений за допомогою різних мовних засобів (лексичних, граматичних синонімів). Третє речення повинно відрізнятися від них за змістом. Учнім треба прочитати їх і знайти речень тотожні за змістом. Добирати такі завдання доцільно зі якимось текстом. Наведемо приклад за оповіданням В. Сухомлинського «Дуб під вікном»:

I. 1) Лісник, побудував хату і посадив поруч дуба.

2) Лісник побудував хату поруч з молодим дубом.

3) Лісник побудував хату, а поруч посадив дуба

II. 1) Дуб розрісся так, що заступив вікно.

2) Дуб розрісся так, що стукав гіллям у вікно

3) Дуб розрісся так, що затінив гіллям вікно.

III. 1) *Зрубайте дуба, дідусю, бо темно в кімнаті.*

2) *Зрубайте дуба, дідусю, тому що темно в кімнаті.*

3) *Зрубайте дуба, дідусю, адже темно в кімнаті.*

IV. 1) *Щоб зберегти дуба, дідусь вирішив перенести хату на нове місце.*

2) *Оберігаючи дуба, дідусь вирішив перенести хату на нове місце.*

3) *Щоб зберегти дуба, дідусь вирішив трохи перебудувати хащ.*

6. Склади речення. Кілька речень ділимо навпіл і подаємо їх у довільному порядку. Учням треба мовчки прочитати і з'єднати ці частини. Наприклад:

<i>що деякі птахи</i>	<i>Адже не всі знають,</i>
<i>вилуплюються взимку.</i>	<i>можна всього навчитись.</i>
<i>але нічого не боїться.</i>	<i>Хоч він і маленький,</i>
<i>Завірюха то стихає,</i>	<i>то знову починає завивати.</i>

Інший варіант завдання: речення даються без сполучників. Щоб не завищувати складність роботи, збагачувати лексичний запас дітей та запобігати одноманітності у використанні мовних засобів, доцільно пропонувати слова для вставок. Школярі мовчки читають речення, додають потрібні слова і читають повне речення вголос. Наприклад:

1. ...сонечко ще добре при-	але
гриває, ... листя на деревах уже	доки
жовте. Навкруги красиво, ... трохи	і
сумно.	хоч ... але
2. ...гуси, ... дикі качки зби-	бо
раються у вирій. Старі птахи вчать	адже
молодих, ... попереду далека дорога. Вдень ... вночі будуть вони летіти, ... не	

долетять до місця зимівлі.

Завдання такого типу дуже потрібні, бо вони привчають дітей розмірковувати над змістом того, що читають, розуміти логічні зв'язки між частинами речення. І важливо **так** добирати матеріал, щоб вправляти учнів у розпізнаванні «на око» типових синтаксичних конструкцій.

7. Доповни речення. Це традиційне завдання добре відоме вчителю. Для роботи з читання воно потрібне не лише тому, що матеріал треба спочатку прочитати, а вже потім виконати завдання. Подібні вправи формують навичку передбачувати наступний елемент тексту, тобто навичку антиципації. Маючи це на увазі, ми добираємо такий матеріал, який би допоміг учневі усвідомити побудову та розвиток висловлювання.

Вечорами наш тато читає вголос.. (газети, книжки, журнали, думки).

Мій товариш відкрив... (вікно, радість, таємницю, книжку)

Сашико дуже поспішав, він біг так ... (швидко, легко, повільно, задумливо).

Розуміння тексту

1. Прочитай і виконай завдання. Для індивідуальної роботи готується текст на картці, а також конверт з тим чи-іншим додатковим матеріалом. Учень має самостійно прочитати текст і виконати вказане в ньому завдання. Наприклад: *«Візьми той конверт, на якому в кутку намальовано три хрестики й кружечок. Одкрив його. Там ти побачиш частини кількох малюнків. Знайди серед них чотири частини, з яких можна скласти малюнок...»*. Учень виконує¹ завдання, а потім читає текст уголос так, щоб однокласники зрозуміли зміст виконаної ним роботи.

Інструкції подібного типу можуть складати самі учні. Такі «твори» зацікавлять їх більше, ніж інші види роботи з розвитку мовлення.

Завдання вказаного типу можуть бути розроблені найрізноманітнішими способами. Ось іще приклад: на картці дається гранично простий малюнок, а поруч — текст, у якому описано малюнок і сказано, яку дію треба виконати на малюнку (підкреслити, з'єднати, домалювати тощо). З'єднані у цілі набори, вони можуть слугувати для тестування (контрольних замірів) навички читання.

2. Прочитай і намалюй. Учень одержує завдання самостійно прочитати невеликий текст (чи уривок тексту) і протягом 2—3 хв. зробити малюнок до прочитаного. Для цього можна використовувати тексти, в яких яскраво описані предмети чи картини природи, які легко відтворити на малюнку. Складність текстів слід варіювати залежно від ступеня підготовки учнів: від простенького опису ляльки до образної картини, створеної справжнім художником слова. Наприклад:

В білім мареві віти берез, розгулялись сніжинки без краю, наче айстра зимових небес, біла айстра в вітрах облітає.

Заховався десь місяць вгорі, на панелі метелики чисті. І так смутно горять ліхтарі у вечірньому білому місті.

(В. Сосюра.)

3. Склади текст. Текст розділено на частини (абзаци, групи речень, окремі речення), кожна з яких дається на окремій картці. Школяр читає мовчки, визначає порядок фрагментів, нумерує картки. Потім він пояснює класу, яку роботу виконав, і читає вголос увесь текст.

4. Дай назву. Текст розділено на дві-три частини. Завдання учневі: самостійно прочитати і дібрати заголовки до цілого тексту та його частин. Це завдання для багатьох школярів складне, тому можна пропонувати варіанти назв, серед яких учні виберуть потрібну.

Картка з подібним завданням виготовляється так: текст із старої книжки, журналу або газети наклеюємо на аркуш паперу, щоб з одного боку залишилась

широка смуга. На ній робимо позначки (поділ на частини), даємо варіанти можливих заголовків. Учень читає текст і пояснює, чому обрав цей заголовок.

5. Поясни побудову тексту. Робота спрямована на усвідомлення композиції твору (робота з казкою, байкою, баладою, оповіданням). Листок розділити на дві частини. На одній текст, а на іншій діти вказують елементи композиції : зав'язка, розвиток дії (перелічують основні події,), кульмінація, розв'язка.

6. Знайди вказану частину. (Чи опис, чи слова дійової особи про..., доказ, порівняння, тощо. За обмежений час).

7. Знайди відповідь. Ця робота привчає учня слідкувати за розгортанням думки, концентрувати увагу на суттєвому.. Аркуш розділено на дві частини, на одному боці текст, на другому запитання вчителя.

8. Постав запитання. Учень самостійно читає текст і ставить запитання до кожної частини. Дібрати запитання до тексту.

9. Здогадайся, що далі. Уміння передбачити розвиток думки у тексті. Текст, що складається з двох абзаців, записаний (вирізаний та наклеєний) на двох картках. Учень одержує ту, на якій початок тексту. Він мусить мовчки прочитати і подумати, про що йдеться в наступній частині. Далі учень читає вголос початок і розказує про своє припущення. Вчитель дає йому другу картку, і він читає вголос другу частину тексту.

Подібне завдання можна варіювати: запропонувати лише одне-два речення з початку твору; назву й перше речення (чи кілька речень) тощо. Особливо цікавою буде робота тоді, коли діти не знатимуть кульмінації твору або його розв'язки.

10. Заповни пропуски. Ця робота теж спрямована на розвиток навички антиципації і вчить дітей слідкувати за думкою та передбачувати, вгадувати за змістом те чи інше ще не прочитане слово. Відомо, що вгадування — поширена вада читання тих дітей, які ще погано володіють цим складним мистецтвом. Тому завдання на антиципацію слід пропонувати учням з урахуванням їхніх досягнень.

Матеріал для вправлення в антиципації готується так: у тексті пропускають (чи заклеюють) деякі слова так, щоб ціле можна було зрозуміти без зайвих зусиль.

Один учень читає мовчки текст, намагаючись його зрозуміти (бажано нічого не записувати, не фіксувати слова, якими заповнюють пропуски). Далі учень читає вголос, додаючи пропущені слова, інший учень, що одержав повний текст, слухає і слідкує очима за текстом, щоб відмітити розбіжності. Після цього діти обговорюють, чи правильно за змістом, хоч, можливо, й іншими словами **ДОПОВНИВ ТЕКСТ ПЕРШИЙ** учень, **ЧИ ЙОГО ВСТАВКИ** виявилися неточними, невиразними, такими, що перекручують зміст тексту, тощо.

Можна й по-іншому опрацювати текст: пронумерувати пропуски і дати в кінці пропущені слова за цими ж номерами. Наведемо приклад.

Лисичка

Жили собі дід та баба. Дід каже... (І);
 — Ти, бабо, печи пироги, а я пої'ду по рибу.
 Наловив він... (2) і везе... (3).
 Побачила його лисичка — і схотілось їй... (4) попоїсти. Забігла вона вперед, лягла на дорозі і лежить, як мертва.
 Під'їхав... (5), підійшов до... (6), а вона й не ворухнеться.
 — От буде... (7) бабі,— сказав дід.
 Узяв лисичку і... (8) на сани, а сам пішов спереду. А лисичка потихеньку почала викидати із... (9) рибу. Викидала, викидала. Викинула всю... (10), а сама... (іі).
 Приїхав додому... (12).
 — Ну, бабо,— ... (13) дід,— який комір привіз я тобі на шубу!
 — Де?
 — Там на санях — і риба, і комір.
 Підійшла баба до... (14) — ні коміра, ні риби.
 Почала вона лаяти... (15). Тоді дід зрозумів, що лисичка була... (16). Побідкався, побідкався, та нічого не... (17).

Слова для вставки: 1 — *бабі*, 2 — *риби*, 3 — *додому*, 4 — *рибки*, 5 — *дід*, 6 — *лисички*, 7 — *подарунок*, 8 — *поклав*, 9 — *саней*, 10 — *рибку*, 11 — *втекла*, 12 — *дід*, 13 — *сказав*, 14 — *саней*, 15 — *старого*, 16 — *не мертва*, і 7 — *вдієш*.

11. Суттєве — другорядне. Ця робота спрямована на розвиток чи не найважливішого у читанні вміння — бачити в тексті найсуттєвіше. Вміння при самотійному читанні незнайомого матеріалу виділити те, що є основою його змісту, схоплювати загальну картину, відрізнити суть від другорядних подробиць, бачити так звані ключові слова.

Що таке ключові слова і як їх шукати, пояснити непросто. Адже не можна вважати поясненням заміну слова *ключові* синонімічним словом *найважливіші*. Будь-який текст можна скоротити, вилучити з нього багато слів, не порушивши основного змісту (наприклад, телеграми). Отже, не всі слова у тексті мають однакові права. І треба мати неабиякий читацький досвід, щоб навчитись вловлювати саме те слово, яке дає змогу миттєво зрозуміти зміст речення або й цілої групи речень.

Допомога вчителя полягає перш за все в роз'ясненні того, що в кожному тексті є слова, які мають більшу смислову вагу, і без них важко зрозуміти зміст.

Наступним кроком є обговорення підготовленого вчителем твору. Учні спочатку мовчки читають увесь твір, а потім підкреслюють олівцем ті його частини, які називає вчитель (серед них — ключові, а також другорядні частини твору). Далі школярі перечитують мовчки текст, вибираючи з підкресленого те, що вважають найважливішим, і те, що є, на їхню думку, другорядним. Потім текст читають уголос, працюють над виразністю читання, розвивають уміння донести текст до слухача.

З часом таке саме завдання пропонують учням для індивідуальної роботи, для роботи в парах. Дітям дають невеликий текст з підкресленнями. їм треба мовчки

прочитати, подумати, пошепки обговорити (якщо працюють удвох) і вибрати найсуттєвіше, відкинувши другорядні деталі. Час на виконання роботи доцільно обмежувати. Виконавши її, учні читають текст уголос і пояснюють результати свого аналізу.

Очевидним є наступний щабель — учні виконують подібну роботу цілком самостійно: читають, підкреслюють, пояснюють. Однак таке завдання під силу не кожному учневі. (Приклади опрацювання тексту у додатку).

12. Переглянь, зрозумій. Це завдання також формує вміння вловлювати суть тексту, вирізняти її серед другорядних елементів змісту. Однак переглядання — складніша робота, бо передбачає самостійний аналіз тексту у прискореному темпі. Завдання корисне для тих учнів, які вже добре читають.

Роботу, як завжди, добре починати з текстом, у якому вчитель підкреслив ключові слова. Вчитель або учень читає тільки підкреслене, а інші намагаються здогадатись, про що говориться у творі. Коли кілька школярів висловили свої припущення, твір читається повністю, робиться висновок про правильність припущень, зроблених на основі лише окремих слів із тексту.

Така робота готує дітей до самостійного переглядання тексту, в якому виділено ключові слова. Вчитель роз'яснює завдання: пробігти очима по підкреслених словах, не читаючи всього підряд (часу відводиться дуже мало). Далі вчитель перевіряє розуміння прочитаного, пропонує кілька запитань щодо загального змісту тексту. Після цього текст слід прочитати повністю (мовчки чи уголос) і перевірити розуміння подробиць, нюансів, другорядних частин змісту.

Вчитель робить висновок, що бажано навчитись читати залежно від мети читання: наприклад, треба вміти уважно прочитати весь текст, розібратись у кожній подробиці, зрозуміти, запам'ятати (скажімо, матеріал до контрольного уроку з природознавства), дуже швидко проглянути сторінку і визначити, про що там написано; вихопити окремі слова з тексту і скласти в уяві загальну картину. Той, хто вже вміє переглядати, може скористатись цим умінням, наприклад при повторенні певної теми за підручником: пробіг очима по кількох сторінках підручника і знайшов те, що треба обов'язково пам'ятати. А художні твори (глибокі, мистецьки витончені) бажано читати уважно, не поспішаючи. Проте й художні твори за різних обставин читають по-різному. Починати вчитись переглядати краще на знайомому творі, а потім пробувати свої сили на незнайомому, вперше прочитаному творі.

ДОДАТОК 1

Пропоную деякі матеріали для уроків російського читання у 5-6 класах.

І. Развитие навыка антиципации — предугадывания последующего слова, группы слов

Иван-царевич и Алая-Алица

Скучно стало Ивану-царевичу, взял он у матушки благословение и пошел на охоту. А идти ему старым лесом.

Настала зимняя ночь.

В лесу то светло, то темно; по спелому снегу мороз... (1).

Откуда ни ... (2) выскочил заяц; наложил Иван-царевич стрелу, а заяц обернулся клубком и ... (3). Иван-царевич за ним следом ...(4).

Летит клубок, хрустит снежок, и расступились сосны, открылась поляна, на ... (5) стоит белый терем, на двенадцати башнях — двенадцать голов медвежьих. Сверху месяц горит, переливаются стрельчатые окна.

Клубок докатился, лунь-птицей обернулся: сел на воротах. Испугался ... (6), — вещую птицу застрелить хотел, — снял шапку.

— Прости глупость мою,... (7), невдомек мне, когда ты зайцем бежал.

— Меня Алая-Алица, ясная красавица, жижова пленница, за тобой... (8), — отвечает ему лунь-птица, — давно стережет ее старый жиж.

— Войди, Иван-царевич, — жалобно прозвенел из терема... (9).

По ледяному посту пробежал, распахнул ворота Иван-царевич — оскалились медвежьи... (10). Вышиб ногой дверь в светлицу: видит — на нетопленной печурке сидит жиж, голова у него медная, глазами ворочает.

— Ты зачем объявился? Или две головы на... (11) — зарычал жиж.

Прицелился Иван-царевич и вогнал золотую стрелу между глаз старому жижу.

Упал жиж, дым повалил у него изо рта, вылетело красное пламя и поняло терем. Иван-царевич побежал в светлицу. У окна, серебряными цепями... (12), сидит Алая-Алица, плачет. Разрубил... (13), взял Иван-царевич на руки царевну и выскочил с ней... (14).

Рухнул зимний терем и облаком... (15) к синему небу. Сбежал снег с поляны, на земле поднялись, зацвели... (16). Распустились по деревьям клейкие... (17).

Откуда ни... (18) прибежали тоненькие, синие еще от зимнего недоеда русалки-мавки, закачались на деревьях; пришел журавль на одной ноге; закуковала... (19); лешие захлопали в деревянные ладоши; позык аукался.

Шум, гам, птичье пенье.

И по синему небу раскатился, загрохотал апрельский... (20).

И узнали все на... (21), что Иван-царевич справляет свадьбу с Алой-Алицей, весенней царевной.

(А. Толстой.)

Пропущенные слова: 1 — *потрескивает*, 2 — *возьмись*, 3 — *покатился*, 4 — *побежал*, 5 — *поляне*, 6 — *Иван-царевич*, 7 — *лунь-птица*, 8 — *послала*, 9 — *голос*, 10 — *головы*, 11 — *плечах*, 12 — *прикована*, 13 — *цепи*, 14 — *в окошко*, 15 — *поднялся*, 16 — *цветы*, 17 — *листья*, 18 — *возьмись*, 19 — *кукушка*, 20 — *гром*, 21 — *свете*.

Золотой венок

Жила-была крестьянская дочь Машенька. Осенью пришли для нее радостные дни — с любимым Иваном гулять, свадьбу играть. А чтобы на свадьбе себя украсить, отправилась Маша в поле — на голову венок совивать. По полю

она...(1), редкие цветы находила,...(2) и в рукав покладывала. Из рукава брала и венок голубой... (3). Вдруг откуда взялись — буйный Ветер, шибкий Вихорь и дробный Дождь. Схватили у Маши свадебный... (4) с головы, с русой... (5), и понесли венок по чистому... (6), по сырому бору да бросили-пустили в синее море. Пошла Маша, заплакавши.

Навстречу ей идут три славных молодца. Остановились они и спрашивают:

— Здравствуй, красная... (7)! Куда идешь?

— Я иду, свой венок... (8),— отвечает... (9).

— Отгадай наши загадки, и мы твой венок... (10). Согласилась Маша на этот уговор-условие. Вот добрые молодцы и загадывают:

Что без огня горит?

Что чаще лесу?

Что шумит без приметы?

Что бежит без прогону?

Что цветет без расцвету?

Что растет без коренья?

Что в воде лежит да не тонет?

Не долго... (1!) Маша,... (12) все загадки, рассказывала:

Солнце без огня... (13). Звезды на небе чаще... (14). Ветер шумит без приметы. Вода бежит без прогону. Ель цветет без расцвету. Камень растет без... (15). Тень в воде лежит да... (16).

— Добро-хорошо отгадала ты наши загадки,— говорят молодцы.— А знаешь ли ты, красная девица, кто мы... (17), куда... (18) и что делаем?

— Нет,— отвечает Маша.

— Мы — сыновья матушки Осени: буйный Ветер, шибкий... (19) и дробный... (20). Мы наперед матушки идем, дорогу метем. По дубравам ходим-гуляем, деревья раздеваем, цветье да листья...(21), в землю зарываем. Это мы у тебя свадебный венок... (22). Да за твою смекалку, догадливость мы венок тебе... (23).

Пошли Ветер, Вихорь и Дождь и скоро... (24) венок.

Только Маша надела его... (25), на русую косу, как вдруг венок голубой стал золотой. Так матушка богатая Осень ее наградила — свадебным подарком одарила.

Пропущенные слова: 1 — *ходила*, 2 — *срывала*, 3 — *плела*, 4 — *венки*, 5 — *косы*, 6 — *полю*, 7 — *девица*, 8 — *ищу*, 9 — *Маша*, 10 — *найдем*, 11 — *думала*, 12 — *отгадала*, 13 — *горит*, 14 — *лесу*, 15 — *коренья*, 16 — *не тонет*, 17 — *такие*, 18 — *идём*, 19 — *Вихорь*, 20 — *Дождь*, 21 — *срываем*, 22 — *унесли*, 23 — *принесем*, 24 — *принесли*, 25 — *на голову*.

II. Развитие навыка просматривания.

(В данных ниже текстах выделены ключевые слова.)

Счастливый жучок

Был теплый весенний вечер. **Бабушка Дарья** вышла из дому и уселась на крылечко. Этого только и ждали **ребята**. Будто воробьи, слетелись они с разных концов деревни.

— **Бабушка, расскажи что-нибудь поинтереснее,**—затараторили они.

Старушка поглядела на ребят ласковыми, поблекшими, как осенние цветы, глазами, подумала и сказала:

— **Хорошо,** я расскажу вам **сказку про счастливого жучка-червячка**. А вы сидите и слушайте. Вот как это было.

Прилетела на землю Весна. Принесла с собой много-много разноцветных шелков, чтобы **украсить** ими леса и луга, чтобы **одеть бабочек** и жуков, чтобы все кругом выглядело **нарядно и празднично**.

Попросила Весна Красное Солнышко:

— **Согрей** получше землю. **Разбуди всех, кто спал** крепким сном всю долгую зиму. Пусть выбираются из своих трещинок, щелок.

Пригрело Солнышко Землю. **Вылезли разные насекомые**, кто из щели, кто из земляной норки, кто из-под древесной коры, и все поползли, **побежали, полетели** на просторную лесную **поляну**. Там их ждала **Весна** со своими разноцветными шелками, золотыми, серебряными нитями и другим убранством.

Явились бабочки и жуки на полянку. Увидела их **Весна** и говорит:

— Вот я к вам прилетела с теплого юга. **Какие хотите вы получить от меня подарки**, чтобы они доставили вам радость и счастье, чтобы вы могли весело летать и бегать по полям и лесам?

Тут все бабочки и жуки сразу заговорили:

— Видишь, Весна, как **мы потерялись**, как **испачкались** за осень и зиму наши крылышки, какие мы некрасивые. **Дай нам яркие, нарядные одежды**, тогда мы разлетимся в разные стороны, будем кружить над цветами, радоваться твоему приходу, тогда **мы будем по-настоящему веселы и счастливы**.

— **Хорошо,**— ответила им **Весна** и начала наряжать каждого из пришельцев.

Бабочке-белянке дала она **ярко-белое платье**. **Линмоннице** — **нежно-желтое, как золотистый осенний листок**. Бабочку-траурницу убрала в черный бархат с белой каемкой по концам крыльев. **Мотыльков**, что кружатся возле осенних луж, одела она в голубую легкую кисею. А вот веселая бабочка-крапивница выбрала себе пестренькое платье, красновато-рыжее, с темными и голубыми крапинками.

Решили принарядиться и важные, степенные жуки. **Майский жук** оделся в костюм шоколадного цвета, **жук-носорог** — в коричневый, да еще присадил себе в виде украшения на голову длинный рог. Навозный жук выбрал себе темно-синий костюм. Дольше всех никак не мог подыскать подходящую одежду жучок-бронзовка. Наконец надел на себя золотисто-зеленый кафтан, такой нарядный, что как только выбрался в нем на солнце, так и заблестел в его лучах. **Много еще красивых одежд раздала Весна** разным бабочкам, жукам, проворным стрекозам и веселым скакунам-кузнечикам. Кузнечики захотели одеться во

фраки под цвет травы. А сердитые **шмели и осы нарядились** в желтые курточки с черными поясками.

— Ну, **кажется, всем я угодила**,— сказала Весна,— теперь все довольны, могут летать, кто куда хочет, и радоваться солнечному теплу.

В это время набежал ветерок, зашелестел в ветках деревьев, **приподнял** с земли прошлогодний **увядший лист**. Заглянула Весна **под** листок и **увидела** там **маленького** невзрачного жучка. Он и на жучка-то был не похож, скорее походил на какого-то бурого червячка.

— Кто ты такой? — спросила его Весна.— Как тебя звать?

— Меня зовут Ивановым червячком,— ответил ей незнакомец.

— Почему **же ты сидишь** под листком, не вылезашь оттуда? Разве ты **не хочешь** получить от меня **красивый наряд**? Разве **не хочешь быть** довольным и счастливым?

Жучок-червячок взглянул на Весну, подумал и ответил:

— А мне **и так хорошо**, я **и так счастлив**, счастлив тем, что **наступило тепло** и **все кругом ожило**, радуется твоему приходу. Мне **не надо яркого платья** — я **ведь ночной жучок**, я выползаю из-под листвы, когда уже стемнеет и в небе зажгутся первые звезды. Зачем мне красивый наряд? Я **счастлив**, тем, что **живу в родном лесу**. Спасибо тебе, Весна, что ты так **красиво его одела**. Больше мне от тебя ничего не нужно.

Удивилась Весна, что этот скромный жучок ничего для себя от нее не просит. А потом подумала и **поняла**: да **ведь он-то и есть самый счастливый**. Он радуется не за себя одного, а за всех, радуется и живет одним общим счастьем.

И тут же **решила Весна**: «**Подарю я ему крохотный голубой фонарик**. Пусть **зажигает его каждый вечер** и светит всю ночь. Пусть этот фонарик **горит, как яркая звездочка** в темной ночной траве, и напоминает обитателям леса **о том, что счастье никогда не меркнет**, даже в самую темную ночь...»

Вот и сказке конец,— улыбнулась бабушка **Дарья**. Она замолчала, глядя вдаль за околицу. Там, за рекой, над синим простором лугов, уже загорались первые звезды.

Ребята тоже притихли. **О чем они думали?** Может быть, **о том счастливом Ивановом червячке**, который, наверное, уже выбрался из-под увядшей листвы и **зажигает в ночном лесу** свой неяркий голубой огонек. А может, о том, как хорошо уметь в жизни радоваться за других, радоваться и знать, что твоя звездочка освещает не только твое, но и чужое счастье.

(Г. Скребицкий.)

После первого (беглого) прочтения, просматривания проводится фронтальная проверка понимания по таким вопросам:

1. Кто рассказывал ребятам сказку? Выбери: 1) учительница в классе; 2) бабушка Дарья; 3) ее прочитал по радио артист.

2. Когда, в какое время года, происходило действие сказки? Выбери: 1) весной; 2) летом; 3) осенью.

3. О чем Весна попросила Красное Солнышко? Выбери: 1) чтобы оно не грело слишком сильно; 2) чтобы разбудило всех, кто спал всю зиму; 3) чтобы дало

насекомым красивые одежды.

4. Что захотели получить бабочки, жуки, кузнечики в подарок от Весны? Выбери: 1) вкусную еду; 2) веселую весеннюю музыку; 3) яркие, нарядные одежды.

5. Получили ли насекомые те наряды, что хотели? Выбери (да, нет).

6. Кого увидела Весна, заглянув под прошлогодний листок? Выбери: 1) маленького жучка; 2) спавшую там бабочку; 3) улитку.

7. Почему жучок ничего не попросил у Весны? Выбери: 1) он очень ослабел после зимы и не успел вылезть на поляну; 2) потому что проспал; 3) он и так был счастлив.

8. Почему был счастлив жучок? Выбери: 1) у него появилось много еды; 2) у него замечательное платье; 3) он живет в прекрасном родном лесу.

9. Осуждала ли Весна желание насекомых красиво одеться? Выбери (да, нет).

10. Поняла ли Весна жучка? Выбери (да, нет).

11. Что подарила Весна жучку? Выбери: 1) красивый ночной наряд; 2) голубой фонарик; 3) уютную норку.

12. В чем, по-твоему, суть сказки? Выбери: 1) для счастья нужны красивые, яркие наряды; 2) весна — замечательная, щедрая пора; 3) чтобы быть счастливым, надо уметь радоваться не только за себя, но и за других.

После проверки учащиеся перечитывают внимательно текст — молча или (и) вслух. Далее проводится более углубленная проверка понимания. Приводим образцы заданий:

А. С кем автор сравнивает ребят, которые собрались вокруг бабушки Дарьи?

Объясните это сравнение.

Какие бабочки были на поляне? Во что одела их Весна?

Во что оделись жуки, кузнечики, шмели и осы?

Какие названия бабочек, жуков ты можешь объяснить?

Какое сравнение есть в третьем от конца абзаце?

Б. Какими словами можно заменить слово *кто* в предложении: *Вылезли разные насекомые, кто из щели, кто из земляной норки, кто из-под древесной коры...*

Переделайте предложение *А потом подумала и поняла: да ведь он-то и есть самый счастливый* так, чтобы смысл его не изменился. Для этого вместо двоеточия поставьте запятую и добавьте одно из слов: *так как, что, потому что*.

В. Каким словом можно заменить подчеркнутое слово?

Жучок был **невзрачный**.

Слова для замены: *плохо видящий, непривлекательный, прозрачный, некрасивый*.

Счастье никогда **не меркнет**.

Слова для замены: *мелькает, меряется, тускнеет, бледнеет*.

Решили принарядиться и важные, **степенные** жуки.

Слова для замены: *солидный, постепенный, важный, чинный*.

Кому идти в зоопарк

— В следующее воскресенье,— сказала однажды мама,— мы пойдем в зоопарк.

Настя и Сашка запрыгали от радости, а котенок Кузька заинтересованно навострил уши.

— Но,— сказала мама,— пойдут не все, а только самые дисциплинированные. У нас впереди еще неделя — посмотрим, кто как будет себя вести.

Дети вздохнули. «Да,— подумали они,— попробовали бы мама с папой целую неделю хорошо себя вести!» Но делать нечего. В зоопарк-то хочется!

И вот прошла неделя. В субботу за ужином семья стала решать, кому идти в зоопарк.

— Ну,— спросила мама,— и кто же себя лучше всех вел?

— Я! — хором крикнули Настя и Сашка, а котенок Кузя подумал: «Конечно же, я».

— Я каждый день умывался и зубы чистил! — гордо сказал Сашка.

— Подумаешь! — фыркнул Кузька.— Мы, коты, по пять раз в день умываемся.

— А я,— сказала Настя,— каждый день музыкой занималась!

— Музыкой...— снова фыркнул Кузька.— Так и я могу заниматься. Ходи себе лапами по клавишам, вот и вся музыка.

— И еще мы за собой тарелки мыли,— похвалились дети.

— Нашли чем хвастаться! — подумал Кузька.— Вот если бы вы тарелки до блеска вылизывали, как я, тогда бы их и мыть не надо было.

— Это все хорошо,— сказала мама.— А вот вы мне признайтесь, кто в среду обувь в коридоре разбросал?

— Это не я! — хором ответили Настя с Сашкой, А потом Настя говорит:

— Ой, какая морда хитрая!

— У кого, у меня? — обиделся Сашка.

— Да нет, у Кузьки.

И все посмотрели на котенка. А он демонстративно отвернулся, как будто это его не касалось: «Ничего я не разбрасывал! Только сапог один резиновый пожевал немножко. Может, у меня в организме резины не хватает...»

— Ладно,— сказала мама,— это мы выяснили. А теперь скажите-ка, кто это вчера ночью каркал?

Все снова посмотрели на Кузьку. А он недовольно выгнул спину и ошетинился: «Каркал! Что я вам, курица, что ли, чтобы каркать?»

Тогда все посмотрели на попугайчика Ромку. Он, нахохлившись, спал на жердочке.

— Мам! Это точно Ромка ночью каркал! — сказал Сашка.— Поэтому он и не выспался, а теперь спит.

— А мы с папой тоже не выспались,— сказала мама.— Потому что ночью кто-то пылесос включал. Поэтому Ромка и закаркал.

— Это я включал,— помолчав, признался Сашка.— Я хотел в комнате убирать.

— Ночью? — удивилась мама.

— А когда же еще? Если я горшок цветочный ночью уронил, значит, ночью и

пылесосить пришлось.

— Час от часу не легче! — воскликнула мама. — А зачем ты **среди ночи в окно-то** полез?

— **За подушкой,** — объяснил Сашка. — **Мы с Настей** разговаривали, а у нас **подушка в окно** улетела... Да ты не волнуйся, мамочка, я ее **сегодня утром** уже достал и на место положил. Она **почти и не грязная** была!

— Да-а, — сказала **мама.** — А я-то думала, мы завтра в зоопарк пойдем. А оказалось, что **лучше всех себя вели Кузька с Ромкой.** Они подушками не кидались и горшков не роняли. Жалко, что их в зоопарк не возьмешь.

Но в **воскресенье** дети **все-таки** уговорили маму и папу пойти в зоопарк. А Кузька с Ромкой и не обиделись совсем, что дома остались.

Кузька думал: «Что я в этом зоопарке не видел? Тигров, что ли? Да я сам, может быть, **тигр! Только** квартирный, домашний».

А Ромка думал так: «**Ну** что там в зоопарке **интересного?** Орлы, что ли? Да я, может, сам орел! Только маленький, комнатный». (В. Иванова.)

После беглого чтения молча (просматривания) проводится проверка понимания:

1. Сколько детей было в семье? Выбери: 1) один; 2) два; 3) три.
2. Какие животные упоминаются в рассказе? Выбери*. 1) котенок и попугай; 2) сиамский кот и попугай; 3) щенок и котенок.
3. Какое условие поставила мама детям? Выбери: 1) хорошо учить уроки; 2) хорошо себя вести; 3) помогать бабушке.
4. Кто в конце недели был уверен, что вел себя лучше всех? Выбери: 1) Настя и Саша; 2) Настя; 3) Саша.
5. Кто, по-вашему, разбросал обувь в передней? Выбери: 1) Настя; 2) Саша; 3) котенок Кузька.
6. Почему ночью каркал попугайчик Ромка? Выбери: 1) ему не спалось; 2) он испугался звука пылесоса; 3) его дразнил Саша.
7. Почему Саша ночью включал пылесос? Выбери:
 - 1) дети уронили горшок с цветком и убрали в комнате; 2) Саша любил убирать в доме; 3) Саша учился пользоваться пылесосом.
8. Каким образом упал цветочный горшок? Выбери: 1) от ветра открылось окно, и он упал;
 - 2) дети попали в него подушкой; 3) Настя неосторожно задела его рукой.
9. Где оказалась подушка? Выбери: 1) на подоконнике; 2) на полу; 3) под окном на улице.
10. Как решила мама: кто лучше всех себя вел? Выбери:
 - 1) Кузька и Ромка; 2) Настя; 3) Саша.
11. Пошли ли дети в воскресенье в зоопарк? Выбери (да, нет).
12. Кузька и Ромка обиделись, что их не взяли с собой? Выбери (да, нет).

После перечитывания рассказа проводится углубленная проверка понимания.

А. 1. Как, по-твоему, относились друг к другу Настя и Саша? Выбери: 1) они дружили и старались выручать друг друга; 2) ссорились и наговаривали друг на друга; 3) дружили, но каждый старался оправдать себя сам.

2. Как Саша объяснил историю с подушкой? Выбери: 1) они с Настей разговаривали, а подушка в окно улетела; 2) они с Настей разговаривали, и та бросила в него подушкой; 3) Настя спорила, и ему пришлось бросить в нее подушкой.

3. Как, по-вашему, дети были правдивыми? Выбери (да, нет),

4. Какой была мама? Выбери: 1) терпеливой и справедливой; 2) справедливой, но вспыльчивой; 3) очень строгой, но справедливой.

5. Хорошо ли Кузька разбирался в голосах животных? Выбери (да, нет).

6. Кому Кузька приписал карканье? Выбери: 1) вороне; 2) попугаю; 3) курице.

Б. Какими из данных выражений можно заменить подчеркнутые выражения?

Посмотрим, кто как будет **себя вести**.

С л о в а и в ы р а ж е н и я д л я в ы б о р а : *поступать; идти по улице; соблюдать правила поведения.*

Но делать нечего. В зоопарк-то хочется.

В ы р а ж е н и я д л я в ы б о р а : *иного (другого) выбора нет; работы нет, есть свободное время; приходится примириться.*

Час от часу не легче! — воскликнула мама.

В ы р а ж е н и я д л я в ы б о р а : *бывает иногда; время от времени; чем дальше, тем хуже; все больше новых неприятностей, затруднений.*

В. Какие два из трех предложений одинаковы (очень похожи) по значению?

А он (котенок) демонстративно отвернулся, как будто бы это его не касалось. А он (котенок) демонстративно отвернулся, словно это его не касалось. А он (котенок) демонстративно отвернулся, потому что это его не касалось.

А Ромка думал так: «Ну что там в зоопарке интересного?» А Ромка думал так: «Там в зоопарке нет ничего интересного». А Ромка думал так: «Интересно: что там в зоопарке?»

А оказалось, что лучше всех себя вели Кузька с Ромкой. А оказалось: лучше всех себя вели Кузька с Ромкой. А оказалось, что лучше всех себя вел Кузька с Ромкой.

III. Анализ композиции произведения

Легенда о Дедале и Икаре

Текст	
-------	--

Рассказывают, что в древней Греции жил талантливый человек по имени Дедал. Он был прекрасным художником, скульптором, архитектором...

Случилось так, что Дедал должен был бежать из родных мест, спасаясь от смерти. Он решил скрыться на острове Крит. Его принял под свою защиту сильный царь Крита — Минос. Много дивных произведений искусства изготовил Дедал для царя Крита. Он выстроил для него и знаменитый дворец Лабиринт, с такими запутанными ходами, что раз войдя в него, невозможно было найти выхода.

Много лет жил Дедал у Миноса. Не хотел отпустить его царь с Крита; только один хотел он пользоваться искусством великого художника. Словно пленника, держал Минос Дедала на Крите.

Дедал долго думал, как бежать ему, и наконец нашел способ освободиться от критской неволи.

— Если не могу я,— воскликнул Дедал,— спастись от власти Миноса ни сухим путем, ни морским, то ведь открыто для бегства небо! Вот мой путь! Всем владеет Минос, лишь воздухом не владеет он!

Принялся за работу Дедал. Он набрал перьев, скрепил их льняными нитками и воском и стал изготовлять из них четыре больших крыла. Пока Дедал работал, сын его Икар играл около отца: то ловил он пух, который взлетал от дуновения ветерка, то мял в руках воск. Мальчик беспечно резвился, его

З а ч и н . Называют место действия, знакомят с героем.

О с н о в н а я ч а с т ь . Как Дедал оказался на Крите? Что Дедал создал на Крите?

Дедала содержат как пленника.

Дедал хочет бежать и находит путь.

Дедал готовит крылья для полёта.

<p>забавляла работа отца.</p> <p>Наконец Дедал кончил свою работу; готовы были крылья.</p> <p>Дедал привязал крылья за спину, продел руки в петли, укрепленные на крыльях, взмахнул ими и плавно поднялся в воздух. С изумлением смотрел Икар на отца, который парил в воздухе, подобно громадной птице.</p> <p>Дедал спустился на землю и сказал сыну:</p> <p>— Слушай, Икар, сейчас мы улетим с Крита. Будь осторожен во время полета. Не спускайся слишком низко к морю, чтобы соленые брызги волн не смочили твоих крыльев. Не поднимайся и близко к солнцу: жара может растопить воск, и разлетятся перья. За мной лети, не отставай от меня.</p> <p>Отец с сыном надели крылья на руки и легко понеслись. Часто оборачивался Дедал, чтобы посмотреть, как летит его сын. Быстрый полет забавляет Икара, все смелее взмахивает он крыльями. Икар забыл наставления отца, он не летит уже следом за ним. Сильно взмахнув крыльями, он взлетел высоко под самое небо, ближе к солнцу.</p> <p>Палящие лучи растопили воск, скреплявший перья крыльев, выпали перья и разлетелись далеко по воздуху, гонимые ветром. Упал Икар со страшной высоты в море и погиб в его волнах.</p> <p>Дедал обернулся, смотрит по</p>	<p>Крылья готовы!</p> <p>Дедал испытывает крылья.</p> <p>Дедал объясняет сыну, как лететь.</p> <p>В полете!</p> <p>Икар поднимается все выше.</p> <p>Солнечные лучи повредили крылья,</p> <p>Икар погиб.</p>
--	--

<p>сторонам. Нет Икара. Громко стал звать он сына: — Икар! Икар! Где ты? Откликнись! Нет ответа. Увидел Дедал на морских волнах перья из крыльев Икара и понял, что случилось.</p>	<p>З а к л ю ч е н и е , Дедал ищет сына, но не находит его.</p>
--	--

Алмазный язык

Текст (К. Паустовский.)	
<p>Многие русские слова сами по себе излучают поэзию, подобно тому, как драгоценные камни излучают таинственный блеск.</p> <p>Большинство таких поэтических слов связано с нашей природой.</p> <p>Для всего, что существует в природе,— воды, воздуха, неба, облаков, солнца, дождей, лесов, болот, рек и озер, лугов, полей, цветов и трав,— в русском языке есть великое множество хороших слов и названий.</p> <p>Чтобы убедиться в этом, у нас есть, помимо книг, главный источник языка. Это — язык самого народа, язык колхозников, пастухов, пасечников, охотников, рыбаков, старых рабочих, лесных объездчиков, сельских живописцев, ремесленников и всех тех бывалых людей, у которых что ни слово, то золото.</p> <p>Особенно ясными для меня стали эти мысли после встречи с одним лесником.</p> <p>Шли мы с этим лесником по мелколесью. В незапамятные времена здесь было большое болото. Потом оно высохло, заросло. И сейчас о нем напоминал только глубокий, вековой</p>	<p>З а ч и н . Слова — как драгоценные камни.</p> <p>Поэзия языка связана с природой.</p> <p>В языке народа — что ни слово, то золото.</p> <p>Основная часть. Встреча с лесником.</p> <p>В лесу, у родника.</p>

мох, небольшие окна — колодца в нем.

Мы остановились у одного такого оконца и напились воды.

— Родник! — сказал лесник, глядя, как из оконца всплыл и тотчас пошел на дно барахтавшийся жук.— Должно, Волга тоже начинается из такого оконца?

— Да, должно быть,— согласился я.

— Я большой любитель разбирать слова,— неожиданно сказал лесник и смущенно усмехнулся.— И вот, скажи на милость! Бывает же так, что пристанет к тебе одно слово и не дает покоя.

Лесник помолчал, поправил на плече охотничье ружье и спросил:

— Вы, говорят, вроде книги пишете?

— Да, пишу.

— Значит, соображение слов у вас должно быть обдуманное. А я вот как ни прикидываю, а редко какому слову найду объяснение. Идешь по лесу, перебираешь в голове слово за словом. И так их прикинешь, и этак: откуда они взялись? Да ничего не получается. Познаний у меня нет. Не обучен. А бывает найдешь слову объяснение и радуешься. А чему радоваться? Мне не ребят учить. Я лесной человек, простой обходчик.

— А какое слово к вам привязалось сейчас?

— Да вот этот самый родник. Я это слово давно приметил. Все

его обхаживаю. Надо думать, получилось оно оттого, что тут вода зарождается. Родник родит реку, а река льется — течет через всю

нашу матушку землю, через всю родину, кормит народ. Вы глядите, как это складно выходит,— родник, родина, народ. И все эти слова как бы родня между собой. Как бы родня! —

Лесник говорит о том, что часто размышляет над словами.

Рассуждение о слове «родник» и его семье.

<p>повторил он и рассмеялся.</p> <p>Простые эти слова открыли мне глубочайшие корни нашего языка.</p>	<p>З а к л ю ч е н и е . Автор высказывает свое отношение к словам лесника.</p>
---	--

Додаток II

Благодатним засобом для удосконалення мовленнєвих досягнень учнів є *читання скоромовок*, що сприяє чистоті, чіткості, правильності вимови. Скоромовки багаті на звукові повтори, незвичні і складні для вимови слова.

■ Методика навчання читання скоромовок передбачає такі моменти:

- 1) діти мають розуміти значення усіх слів, з яких складено скоромовку;
- 2) навчитись читати скоромовку повільно, але дуже чітко, правильно вимовляти всі слова;
- 3) читати скоромовку у звичайному розмовному темпі;
- 4) вимовляти скоромовку у пришвидшеному і швидкому темпі.

Для тренування вимови учні читають скоромовку з різними завданнями. Наприклад, спочатку читають дівчатка, а потім — хлопчики (і навпаки), читають тихо і з нарощуванням сили голосу, читають із зміною логічного наголосу. Скажімо, скоромовку «Зелен в'яз високий виріс, в'язолаз на в'яза виліз», яку записано на дошці, учні можуть читати кілька разів, змінюючи місце логічного наголосу, пришвидшуючи темп.

Скормовки

1. Архип кричав, Архип охрип, не треба Архипу кричати до хрипу.
2. Був бик тупогуб, тупогубенький бичок, у бика була тупа губа.
3. Бурі бобри брід перебрели, забули бобри забрати торби.
4. Водовоз віз воду з водопроводу.
5. Ворона проворонила вороненя.
6. Ворона варила вареники з сиром, а воронята учились читати.
7. В сіренької горлички гуркотливе горличко. Горличка гуркоче, горличка воркоче. Гуркотлива горличка прочищає горлечко.
8. Гедзь на ганку газдував, діток годував. Гусенята гелготали, гедзенят відволікали.

9. Дві гави зранку гасали по ганку. Гави просили на ганку сніданку.
10. Годувала гава гавенят на ганку. Зготувала в горщику гарну запіканку.
11. Гусенят багато у нашого Гната.
12. Був господар, був господар та й розгосподарився.
13. Дід під дубом сидів, на дуді дід дудів.
14. Еники – беники їли вареники, еники-беники – раз! Будеш ти шукати нас.
15. Жук, жук, не гуди, без гудіння скажи, як живеш? – не тужу! Чуєш весело гуджу. Ж-ж-ж!
16. Дзвонить дзвонар, дзижчить комар, гудуть джмелі, старі й малі.
17. Жатка в полі жито жне, жатку жайвір дожене.
18. Зуб у зебри заболів, заєць зебру пожалів – зубну щітку зебрі дав, і турботливо додав: «Щоб зубного болю не знати, треба про зуби щоранку дбати!»
19. Леви, тигри та слони не обходяться без «и».
20. Коваль у кузні підкову кував, кував і перековував.
21. Курка коло криниці розповідала небилиці.
22. Кіт котив коток по току, коток попав на лапу коту.
23. Зшито ковпак не по-ковпаківськи, перековпакувати б ковпак та перевиковпакувати.
24. Схопив Клим клин, почав Клим клином клин вибивати.
25. Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.
26. Брів лелека через брід, лелечатам ніс обід, брів лелека через став, в чобіток води набрав
27. Летів горобець через безверхий хлівець та вхопив гороху без червотоку, без червоточини, та й пурх – полетів.
28. Летів перепел перед перепелицею, перед перепеленятами.
29. Марина мила малину, малину мила і миту їла.
30. Марина варила, а Лариса солила.
31. Мурлика муркоче, морозива хоче. Мурлико руденький, замерзнеш, дурненький.
32. Не жаліла мама мила, мила мама з милом Милу.
33. Мир-миром, пироги з сиром, варенички в маслі, ми дружечки красні.
34. На дворі трава, на траві – дрова. Не рубай дрова на траві двора.
35. У нас надворі погода розмокропогодилася.
36. Ми носили воду в ситі, та дерева не политі. Воду в ситі не носити, саду ситом не полити.
37. Ти, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий теля прив'яже.
38. Напекли млинців, назвали кравців, а кравець за млинець та й побіг у танець.
39. Пиляв Пилип поліна з лип, притупив пилку Пилип.
40. Прийшов Прокіп – кипів окріп, пішов Прокіп – кипів окріп. Як при Прокопі кипів окріп, так і без Прокопа кипів окріп.
41. Поліна просо посипала, пташок на просо зазивала. Пташки прилетіли, просо поїли.

42. На печі, на печі смачні та гарячі пшеничні калачі. Хочеш їсти калачі – на лежи на печі.

43. У полі просо, у просі роси. Роса росила, коса косила.

44. Рака Лука на річці спіймав, сунув рака у рукав.

45. Рили свиня білорила, тупорила, пів двора рилом перерила.

46. Босий хлопець сіно косить, білі ноги роса росить.

47. Старий джигіт під дзвін копит в сидельці спить.

48. Сорочин синочок мав сорок сорочок. Сорока синочку прасувала сорочку.

49. Сорока сорочку прала, ворона сорочку вкрала. Наділа сорочу сорочку та й сіла у холодочку.

50. Ходить посмітюха по сміттю з маленькими посмітюшенятами.

51. Тишком-нишком вийшла мишка із нори.

52. У Кіндрата курточка короткувата.

53. Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок.

54. Цвіркун у цирку працював і гарну музику на скрипці грав.

55. Був собі цебер та переполуцеберився на маленькі переполуцеберенята і була собі макітра, та переполумакітрилася на маленькі переполумакітренята.

56. Обіцянка цяцянка, а цяця й досі в кишені.

57. Гнилі кислиці висіли на осиці, спіли кислиці рясніли на осиці, прийшли лисиці, натрусили кислиці в спідниці, прилетіли перепилиці та й ну дзьобати кислиці.

58. Червона перчина борщ переперчила.

59. Чапля, чапля, чапля сохла, чапля здохла.

60. Черепаха черпаком черепашкам кашку насипала по чашках і наказувала: «Черпайте кашку, черепашки, з чашки.»

61. Чия верба найкорчоголовіша, найкорчоголовакуватіша, най корявіша?

62. Чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз.

63. Очиці у вовчиці наче блискавиці.

64. Шишки мишка збирала, у мішок швиденько складала.

65. Дала Даша Маші сироватку з-під просто кваші.

66. Вибіг Гриша на доріжку, на доріжці сидить кішка, взяв з доріжки Гриша кішку, хай впіймає кішка мишку.

67. Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню: так як ти, не вмію я, ти не вмієш так, як я.

68. Шиншила швейну машинку знайшла, відразу шити почала.

69. Явдошка над шляхом шукала волошки. Явдошка йшла, волошки знайшла.

70. Не той, товариші, товаришу товариш, хто при товаришах товаришу товариш, а той, товариші, товаришу товариш, хто без товаришів товаришу товариш.

71. В горішнику горішина горішками обвішана.

Скороговорки

1. Водовоз вез воду из-под водопровода.

2. Говори-говори, да не заговаривайся.

3. На горе гогочут гуси, под горой огонь горит.
4. Наш голова вашего голову головой переголовит, перевыголовит.
5. Наш дуда и туда и сюда.
6. Дерево скоро садыт, да не скоро плоды едыт.
7. На дворе трава, на траве дрова, не руби дрова на траве двора.
8. Возле горки на пригорке встали 33 Егорки: раз Егорка, два Егорка, три Егорка и т. д.
9. Ехал грека через реку, видит грека в реке рак, сунул грека руку в реку, грека рак за руку цап.
10. Летят три пичужки через три пусты избушки.
11. В один, Клим, клин колоти.
12. Каково волокно, таково и полотно.
13. Клюет курка крупку, курит турка трубку.
14. Либретто «Риголетто».
15. Полили ли лилию, видели ли Лидию?
16. Бежит лиса по шесточку, лизни, лиса, песочку.
17. Лавировали корабли, лавировали, да не вылавировали.
18. Сшит колпак, вязан колпак, да не по – колпаковски.
19. Съел молодец тридцать три пирога с пирогом да все с творогом.
20. Шли сорок мышей, несли сорок грошей, две мыши поплоше несли по два гроша.
21. У нас на дворе – подворье погода размокропогодилась.
22. На семерых сани, по семеро в сани.
23. Везет Сенька Саньку с Сонькой на санках. Санки – скок, Сеньку с ног, Саньку в бок, Соньку в лоб, все – в сугроб.
24. Ткет ткач ткани на платки Тане.
25. Мама мыла Милу мылом.
26. Осип охрип, Архип осип. Не надо Архипу кричать до хрипу.
27. Купи кипу пик.
28. От топота копыт пыль по полю летит.
29. Не диковина полубрату сказать про Поликарпа.
30. Сыворотка из-под кислого молока, из-под простокваши.
31. Протокол про протокол протоколом запротоколирован.
32. Пришел Прокоп – кипел укроп, ушел Прокоп – кипел укроп, как при Прокопе кипел укроп, так и без Прокопа кипел укроп.
33. Из-под Костромщины шли четыре мужчины: говорили они про торги да про покупки, про крупу да про подкрупки.
34. Петр Петрович по прозвищу Петров, поймал птицу-пигалицу, понёс по рынку, просил полтынку, подали пятак, а он и продал так.
35. Всех скороговорок не перескороговоришь, не перевыскороговоришь.
36. Два дровосека, два дровокола, два дроворуба говорили про Ларю, про Ларьку, про Ларину жену.
37. Свинья тупорыла весь двор перерыла, вырыла полрыла, да норы не дорыла.
38. У осы не усы, не усищи, а усики.

39. Фофан-Фофан - в землю вкопан.
40. Была у Фрола – Фролу про Лавра наврала, пойду к Лавру – про Фрола Лавру навру.
41. Хохлатые хохотушки хохотом хохотали: ха-ха-ха-ха-ха.
42. Худ идёт на гору, худ идёт под гору, худ худу бает: ты худ, я худ, сядь худ на худ, погоняй худ худом железным прутком.
43. Не велика птица-синица, да умница.
44. Молодец против овец, а против молодца сам как овца.
45. Только у молодца и золотца, что пуговка оловца.
46. Чайные чашки в печали, стуча и бренча закричали.
47. Полчетверта четверика гороху, без червоточинки.
48. В четверг четвёртого числа в четыре с четвертью часа четыре чёрненьких чумазеньких чертёнка чертили чёрными чернилами чертёж.
49. Шла Саша по шоссе и сосала сушку.
50. Шакал шагала, шакал скакала.
51. Чешуя у щучки, щетина у чушки.
52. Щипцы да клещи – вот наши вещи.
53. Волки рыщут, пищу ищут.
54. Шёл грек через реку, видит грек: в реке рак; сунул грек руку в реку, рак за руку грека цап.
55. Стоит стопочка на окошечке, не подъявлена, не выявлена; пришёл хват подъявить; подъявил и выявил.

Таблиці Шульте									
6	1	18	22	14	22	25	7	21	11
12	10	15	3	25	8	2	10	3	23
2	20	5	23	13	17	12	16	5	18
16	21	8	11	24	1	15	20	9	24
9	4	17	19	7	19	13	4	14	6
12	21	4	13	8	9	5	11	23	20
1	10	17	19	2	14	25	17	19	13
23	16	5	15	6	3	21	7	16	1
7	24	22	18	25	18	12	6	24	4
11	20	3	14	9	22	15	10	2	8

Таблиці Шульте

5 14 12 23 2	15 6 16 9 14
16 25 7 24 13	1 8 20 24 2
11 3 20 4 18	18 22 10 21 12
8 10 19 22 6	17 11 23 5 25
21 15 9 17 1	7 4 13 19 3
14 18 7 24 21	7 18 8 11 22
22 1 10 9 6	16 25 13 2 9
16 5 8 20 11	6 10 1 20 5
23 4 25 3 15	15 24 17 14 19
19 13 17 12 2	3 12 21 23 4

Складові пірамідки

<p>Р 1 О</p> <p>Н 2 У</p> <p>С 3 Е</p> <p>М 4 И</p> <p>К 5 А</p> <p>К 6 У</p>	<p>КОС 1 АРЬ</p> <p>ПАР 2 ТА</p> <p>КАР 3 ТА</p> <p>БАЛ 4 КОН</p> <p>ДРУ 5 ЖБА</p> <p>ДО 6 СКА</p>
<p>М 1 И</p> <p>В 2 И</p> <p>ШКО 3 ЛА</p> <p>ТРАМ 4 ВАЙ</p> <p>КОМБА 5 ЙНЕР</p> <p>СИЯЕТ 6 СОЛНЦЕ</p>	<p>Ми 1 є</p> <p>Во 2 да</p> <p>Сто 3 їть</p> <p>чер 4 вону</p> <p>коза 5 ченьки</p> <p>прино 6 сити</p>
<p>со 1 бі</p> <p>ко 2 зак</p> <p>ко 3 рінь</p> <p>наси 4 пати</p> <p>прино 5 сити</p> <p>попере 6 носити</p>	<p>сві 1 тло</p> <p>від 2 тоді</p> <p>схо 3 жими</p> <p>само 4 тній</p> <p>кривд 5 ник</p> <p>шануй 6 тесья</p>

Таблиці складів

КР									-
РВ							-	-	-
ТВ							-	-	-
ТК							-	-	-
ТЛ									-
ТН									ТНЄ
ТР									-
ПЛ									-
ПР									-
ПТ									-
ПШ							-	-	-
ВГ							-	-	-
ВД									-
ВЖ							-	-	-
ВЛ									-
ВМ							-	-	-
ВН									ВНЄ
ВР									-
ВХ							-	-	-
ВЧ							-	-	-
ВШ							-	-	-

	А	О	У	И	І	Е
вбр	вбра	вбро	вбру	вбри	вбрі	вбре
взд						
вкл						
впр						
всм						
вст						
втр						
збр						
здр						
скл						
скр						
спр						
стр						
шкр						
нтр						

Зорові диктанти (І.Федоренко – Харків)

Речення	Букви	Секунди
---------	-------	---------

Набір № 1		
1. Тане сніг.	8	4
2. Тече річка	9	4
3. Почався дощ	10	5
4. Сашко прибіг	11	5
5. Оксана читає	11	5
6. Птахи літають	12	6
Набір № 2		
1. Настала осінь.	12	6
2. Ти шукаєш гриби.	13	6
3. У лісі росте дуб.	13	6
4. Лід укрит ставок.	14	6
5. На небі хмаринки.	14	7
6. У садочку жоржини.	15	7
Набір № 3		
1. Пташки прилетіли.	15	8
2. Посміхалося сонце.	16	8
3. Бабуся шиє сорочку.	16	8
4. Матуся миє підлогу.	16	8
5. Дме холодний вітер.	16	8
6. Олена добре вчиться.	17	8
Набір № 4		
1. Сів шпак на шпаківню.	17	8
2. Гріє ласкаве сонечко.	18	7
3. Хатку занесло снігом.	18	7
4. Соняшник ріс коло тину.	19	7
5. Катруся посіяла квіти.	19	7
6. Дмитрик заспівав пісню.	20	7
Набір № 5.		
1. У кімнаті свіже повітря.	20	6
2. Галя читає цікаву книжку.	21	6
3. Хлопці купалися в ставку.	21	6
4. Гілки ялини вкриті інеєм.	21	6
5. У Петрика є цікава іграшка.	22	6
6. На городі виросла квасоля	22	6
Набір № 6.		
1. Місто Київ стоїть на Дніпрі.	23	5
2. Курчата забрались на город.	23	5
3. Чергові чисто витерли дошку.	24	5
4. Дідусь розказав дітям казку.	24	5
5. Трактористи працюють у полі.	24	5
6. Проміння сонця розтопило лід.	25	5

Примерный набор предложений для зрительных диктантов

ПРИМЕРНЫЙ НАБОР ПРЕДЛОЖЕНИЙ ДЛЯ ЗРИТЕЛЬНЫХ ДИКТАНТОВ*			
		Число букв	время экспозиции
1	2	3	4
	<i>Набор № 1</i>		
1.	Тает снег	8	4
2.	Идёт дождь	9	4
3.	Небо хмурое	10	5
4.	Коля заболел	11	5
5.	Запели птицы	11	5
6.	Поле опустело	12	6
	<i>Набор № 2</i>		
1.	Трещат морозы	12	6
2.	Я ищу землянику	13	6
3.	В лесу росла ель	13	6
4.	Наступила осень	14	6
5.	Дни стали короче	14	7
6.	В лесу много берёз	15	8
	<i>Набор № 3</i>		
1.	Прилетели птички	15	8
2.	Ярко светит солнце	16	8
3.	Лида вытерла доску	16	8
4.	Весело бегут ручьи	16	8
5.	Подул резкий ветер	16	8
6.	Зоя прилежно учится	17	8
	<i>Набор № 4</i>		
1.	Дятел долбит дерево	17	8
2.	Я хочу посадить цветы	18	7
3.	Иней запушил деревья	18	7
4.	Без воды цветы завянут	19	7
5.	Пролетело жаркое лето	19	7
6.	Возле дома посадили ель	20	7
	<i>Набор № 5</i>		
1.	Солнышко светит и греет	20	6
2.	Федя решал задачу у доски	21	6
3.	Загорелась в небе зорька	21	6
4.	На деревьях засверкал иней	21	6
5.	Город Киев стоит на Днепре	22	6

6.	В лесу собирают землянику	22	6
	<i>Набор № 6</i>		
1.	Зимой земля покрылась льдом	23	5
2.	Мальчик подарил маме цветы	23	5
3.	Дежурные стёрли пыль с доски	24	5
4.	На огород забрались цыплята	24	5
5.	Колхозники работают на лугу	24	5
6.	Солнечные лучи растопили лёд	25	4
	<i>Набор № 7</i>		
1.	Небо покрылось серыми тучами	25	4
2.	Дети посадили во дворе акацию	25	4
3.	Бабушка купила внуку букварь	25	4
4.	Землю согрело тёплое солнышко	26	4
5.	Моя сестра работает на фабрике		
6	Ласково грело весеннее солнце		
	<i>Набор № 8</i>		
1.	1. Идёт дождик.		
.	2. Мы любим наш Киев		
	3. Береги учебные вещи		
	4. У Андрея чистая тетрадь		
	5. Помогай своему товарищу		
	6. И в лесу, и на лугу стало тихо		

5. *Набор № 9*

1. Воды морей солёные на вкус
2. Наша страна борется за мир
3. Наш отряд рад, он идёт в поход
4. Родину-мать учись защищать
5. Бьют часы Кремлёвской башни
6. Красивы улицы нашего города

Набор № 10

1. Москва — столица нашей Родины
2. Школьники поливают саженцы
3. Депутаты съехались на съезд
4. Надо быть честным и правдивым
5. Звёзды сияют на башнях Кремля
6. Летом наша семья жила на Волге

Набор № 11

1. Весело колосится густая рожь
2. Поля запорошило белым снегом
3. Мы читали интересный рассказ
4. Мичурин много и упорно работал
5. Новые дома растут очень быстро
6. Скошенная трава приятно пахла

Набор № 12

1. Мы храбрые люди, мы Родину
любим
2. В поле поспевают рожь и
пшеница
3. В жаркий день мы купались в
озере
4. Дети всех стран хотят жить в мире
5. Москва — большой прекрасный
город
6. Сверкнула молния, и загремел гром

6.	<i>Набор № 13</i>	26	4
	1. Давно скосили и убрали луга и поля		
	2. Строители возводили высотный дом		
	3. Телевидение снимает уличные сцены		
	4. Весь народ гордится героями космоса		
	5. Дедушка Филипп пасёт колхозное стадо		
	6. Люблю я в поле встречать восход солнца		
	<i>Набор № 14</i>		
	1. Бесконечно тянется эта северная ночь		
	2. В далёкой тайге живут охотники-эвенки		
	3. Все радовались встрече с космонавтами		
	4. Разведчики отправились в опасный путь		
	5. Дружная семья и землю превратит в золото		
	6. Обувь необходимо почаще очищать от пыли		
	<i>Набор № 15</i>		
	1. Зацветёт, зазеленеет наш весёлый огород		
	2. Наши границы охраняют лучшие сыны Родины		
	3. Хороши привольные, широкие степи Украины		
	4. Наши славные воины грудью отстояли Родину		
	5. Нам велит трудиться школа, учит этому семья		
	6. Наш народ хочет жить в мире со всеми народами		

1.

10

5

Набор № 16

1. Книги и знания нам дорогу к свету указывают
2. Наш колхоз назвали именем героя-хлебороба
3. Школьники готовятся к новому учебному году
4. Много работы в колхозном саду ранней весной
5. На берегу моря раскинулся пионерский лагерь
6. Скоро небо покроется тучами, заморосит дождь

Набор № 17

1. Однажды в студёную зимнюю пору я из лесу вышел
2. Упорный труд и терпение повсюду творят чудеса
3. От города через тайгу строители проложат шоссе
3. Скоростные поезда мчатся, от станции до станции
4. Прохладная вода хорошо освежила уставших ребят
6. Пришла весна, растопила снег, и с гор побежали ручьи

Набор № 18

1. Во всём мире люди объединяются для защиты природы
2. Каждое лето тысячи людей отправляются в Крым, к морю
3. Звуки радостных песен звенят под сводами этого зала.
4. По лесной заросшей тропе идёт осторожно пограничник.
5. Наш класс участвовал в интереснейшей спортивной игре.
6. Стояла жаркая погода, даже листья а яблонях пожелтели.

ПРИМЕРНЫЙ НАБОР ПРЕДЛОЖЕНИЙ ДЛЯ СЛУХОВЫХ ДИКТАНТОВ*

№	Предложения	Число букв	Классы
<i>1</i>	<i>Набор № 1</i>		
1	Дети поют	8	
2.	Я учу уроки	9	
3	Юре три года	10	
4	Пришла весна	11	
5.	Подули ветры	11	
6.	Петя удит рыбу	12	
	<i>Набор № 2</i>		
1	Опустела роща	12	
2	Ляля вяжет шарф	13	
3	Девочка читает	13	
4.	Природа оживает	14	
5.	Малыши работают	14	
6	Мама заварила чай	15	
	<i>Набор № 3</i>	15	
1	Мы любим работать		
2.	Петя купил тетрадь	16	
3	Приближается зима	16	
4.	Петух громко запел	16	
5.	Зацвёл куст сирени	16	
6.	Стояли чудесные дни	17	
	<i>Набор № 4</i>		
1.	Дружно кипит работа	17	
2.	За окном метёт метель	18	
3.	Идёт урок математики	18	
4.	Дети стали вокруг ёлки	19	
5	В рощу прилетели грачи	20	
6	Утро было ясное и тёплое		
	<i>Набор № 5</i>		
1.	Наступила унылая осень		
2.	Посыпал пушистый снег	21	
3	Ребята любят играть в мяч	21	

4	Стёпа весело бежал на луг	21
5.	На деревьях набухли почки	22
6.	Мама купила Егору валенки	22

**В основу публикации положены наборы И. Т. Федоренко с некоторыми изменениями.*

ПРИМЕРНЫЙ НАБОР ПРЕДЛОЖЕНИЙ ДЛЯ СЛУХОВЫХ ДИКТАНТОВ (продолжение)

Набор № 6

1. Светлана посадила берёзку
2. Наступили зимние каникулы
3. Зажглись разноцветные огни
4. Телёнок весело бегал по лугу
5. Ёлочки зимой в лесу пушистые
6. По льду на коньках бежит Коля

Набор № 7

1. На полях шумит спелая пшеница
2. Птицы улетели в тёплые страны
3. Ребята помогли колхозникам
4. Ветерок качает вершины берёз
5. Дети шагали по лесной тропинке
6. Саше купили цветные карандаши

Набор № 8

1. Читай книги
2. Митя шёл из школы
3. Зеленеют сады и поля
4. Наша семья живёт дружно
5. Был тёплый весенний день
6. Надвинулась тяжёлая туча

Набор № 9

1. Было ясно, но очень холодно
2. Тёплый ветер веет в лицо
3. Отец подарил Виктору книгу
4. Судно держит путь на Восток
5. Наша речка вытекает из озера
6. В городе есть театр, кино, клуб

Набор № 10

1. Мы любовались ясной зорькой
2. Товарищ поймал большую щуку
3. Мы собрались на рыбную ловлю
4. Расцветут весной цветы в саду
5. В густой траве прячутся зайцы
6. Хорошо в лесу в жаркий полдень

Набор № II

1. Мы любим нашу чудесную Родину

2. Горячая пора в колхозе весной
3. Прогулка за город состоялась
4. Ветви ивы склонились над водой
5. В лесу мы нарвём букет ландышей.
6. Болота причиняют немало вреда

Набор № 12

1. Машины прорезают сеть каналов
2. Не спеши языком,торопись делом
3. Ребята пойдут за грибами далеко
4. Яркий луч заиграл на вершине ели
5. Рожь от дождя наклонилась к земле
6. Лето я провёл в пионерском лагере

Набор № 13

- 1 Над полем и озером поднялся туман
- 2- Бесконечные проступки не прощаются
3. В вечернем воздухе разлита прохлада
4. В тени кустов появились подснежники
5. У нас каждый человек должен трудиться
6. Шумит камыш на берегу степной речушки

Набор № 14

1. Часто мы ходили собирать ягоды и грибы
2. Ветер свистел в голых ветвях деревьев
3. Колхозный пасечник показал нам пасеку
4. Корабль вернулся из дальнего плавания
5. Засверкали снежинки на ветвях деревьев
6. У меня за окном кормовая полочка для птиц

Набор № 15

1. На реке Ангаре вырос юный город Ангарск
2. Много фабрик и заводов работает на торфе
3. Яркое сияло солнце, но грело не очень сильно
4. Капли росы заблестели на зелени деревьев
5. На выставке было много интересных стендов
6. Ранние заморозки окрасили листву золотом

Набор № 16

1. Широко раскинулись на Алтае целинные земли
2. Яркое зеленеет в далёком поле молодая озимь
3. Пионерский лагерь находится на опушке леса
4. Дерево дорого не только плодами, но и листьями
5. Маресьев слышал в кустах шорох и тихий шёпот
6. Красные ягоды словно усыпали зелёные полянки

Набор № 17

1. Из дешёвой ткани можно сшить красивое платье
2. Мы составляли гербарий и коллекции насекомых
3. Высоко в небе в лучах солнца засверкал самолёт

4. По реке Москве ходят большие волжские пароходы
5. В безоблачном небе раздавалось пение жаворонка
6. Советские люди превращают болота в леса и огороды

Набор № 18

1. Матросы стойко борются с разбушевавшейся стихией
2. Яркие лучи солнца освещают верхушки стройных елей
3. Из цветов и листьев ландыша изготавливают лекарство
4. Авиация играет важную роль в жизни народов всего мир
5. Звуки пионерского горна созывают пионеров на зарядку
6. Возле школы цветы мы посеём, чтобы детям жилось веселее

Таблиця вираження почуттів після читання чи прослуховування тексту

Радість	Задоволення	Незадоволення
Смуток	Захоплення	Здивування
Сум	Співчуття	Вдячність
Жаль	Обурення	Розчарування
Гнів	Гордість	Заздрощі
Сором	Ніжність	Зневага
Біль	Тривога	Життєрадісність
Страх	Протест	Віра в...
Повага	Лагідність	Любов до...

Таблиця інтонаційних навичок читання

<u>Темп читання:</u>	<u>Гучність голосу:</u>	<u>Тон читання:</u>
Спокійний	Звичайна	Схвильований
Нормальний	Тихіше, ніж звичайно	Роздратований
Повільний	Голосніше, ніж звичайно	Переляканий
Швидкий	Голосно	Радісний
Помірний	Дуже голосно	Добрий
Сповільнений	Крик	Дружній
	Тихо	Захоплений
	Дуже тихо	Ніжний
	Пошепки	Спокійний
		Розповідний
		Офіційний
		Байдужий
		Впевнений
		Грубий, злий

Перевірка техніки читання.

Навички правильного, швидкого, свідомого виразного читання

Звіт

Дата	Кількість слів, прочитаних за			Автор і назва тексту, питання, складені учнем після читання тексту (на окремому листочку)
	першу хвилину	другу хвилину	третю хвилину	

Роздруковую листочки з таблицею на кожного учня, роздаю, працюють дома, контролюють батьки, звітують на уроках позакласного читання.

Розділ IV. Як виховати критично мислячого читача?

Навчаючи учнів розуміти художній текст, слід використовувати різні методи й прийоми.

ТРАДИЦІЙНІ:

виразне читання вголос
читання мовчки («про себе»)
переказ прочитаного
словникова робота
бесіда за змістом

СУЧАСНІ:

постановка запитань учнями
розв'язання проблеми
інтерпретація подій
дебати за змістом твору

Технологія розвитку критичного мислення

Складові технології критичного мислення:

- розв'язування завдань, що потребують аналітичного мислення;
- дослідження питань, проблем певної теми,
- вироблення власних суджень щодо окремих питань, проблем, ситуацій;
- здатність до мотивації власних думок, поведінки;
- уміння робити висновки й узагальнювати основні ідеї;
- спроможність обмінюватися думками.

*Напружуй нерв, напружуй мозок,
Сприймай, збагни і зрозумій*

Методи навчання, які забезпечують розвиток критичного мислення учнів.

Метод графічної організації. Використовується для того, щоб допомогти учням проаналізувати життєвий і творчий шлях письменника, героїв твору (складання схем-опор, порівняльних та узагальнюючих таблиць).

Метод асоціацій. Використовується для того, щоб формувати й розвивати в учнів асоціативне мислення щодо ключових понять художнього твору («Асоціативний кущ», «Асоціативний ряд», «Гроно думок»).

Метод запитань. Використовується в процесі роботи над змістом художнього твору. Учні, самотійно читаючи твір, записують у зошити чи на картки запитання, на які хотіли б отримати відповіді. Даний метод доречно

використовувати під час роботи в малих групах («Обмін думками») чи в парах («Ти мені – я тобі»).

Метод дебатів. Дає можливість учням висловлювати власні думки, захищати їх, використовуючи відповідні аргументи («За – Проти»).

Метод припущень. Використовується в ході роботи над змістом художнього твору в класі. Текст не дочитується до кінця й учням пропонується висловити припущення щодо того, чим закінчиться розповідь. Для цього вчитель пропонує учням уявити себе одним із героїв твору й запропонувати свій варіант розв'язання конфлікту у творі («Я – герой твору»).

Метод обговорень. Використовується з метою активізації критичного й творчого мислення учнів у процесі коментування цитат із тексту, які школярі обрали самостійно або запропонованих учителем («Моя позиція»).

Метод міні-проектів. Використовується з метою розвитку в учнів умінь збирати необхідну інформацію, аналізувати її з різних точок зору, висувати гіпотези, робити висновки, вирішувати пізнавальні й практичні задачі. Презентація проектів – трамплін у самостійне життя майбутніх випускників. Метод розширює горизонти навчального процесу, відповідає вимогам часу.

Усі вищезазначені методи навчання озброюють школяра вмінням критично мислити, формують свідомого читача, здатного не просто прочитати художній твір, а й осмислити його.

Технології залучення учня до читання

Прийоми залучення учнів до книги:

- індивідуальні та колективні бесіди про книжки;
- книжкові виставки;
- екскурсії до бібліотеки;
- читання улюбленої книжки вголос;
- драматизація, інсценівки за книгами;
- конкурси кращих саморобок, малюнків за книгами, створення альбому власних ілюстрацій до творів;
- використання засобів наочності (ілюстрацій до тексту) і засобів масової інформації (кіно, телебачення, радіо).
- урочисті вечори, засідання та науково-практичні конференції з нагоди ... річчя з дня народження видатного письменника;
- читацькі конференції за творами письменника;
- літературні та творчі конкурси, вікторини, присвячені життю і творчості письменника;
- конкурси учнівських рефератів, творчих робіт;
- виставки творів, документів, фотографій та інших матеріалів, присвячених ювілейній даті майстра художнього слова;
- випуск шкільних газет і літературних альманахів;

Шкільний аналіз будується на літературознавчих і специфічних прийомах роботи з художнім текстом. Прийоми аналізу – це засоби осмислення художнього твору. **Арсенал шкільних прийомів** роботи з літературним твором досить різноманітний:

- постановка запитань для тексту;
- уміння виділяти головне і другорядне;
- складання плану, конспекту, тез;
- уміння підбирати цитати;
- різні види коментарів;
- переказ тексту;
- зіставлення різних редакцій твору;
- порівняння головних героїв з прототипами;
- усне словесне малювання;
- інсценування;
- виразне читання;
- складання кіносценаріїв;
- зіставлення текстів з творами інших видів мистецтва.

Щоб підготувати людину духовно

до самостійного життя,

треба ввести її у світ книг

В.О.Сухомлинський

Конкурси, що сприяють пропаганді книги, спонукають до книжки та читання. (Щоб конкурси проходили яскраво, весело, з нагородженням, як справжнє свято книги. Бажано за 2-3 тижні до конкурсу порекомендувати дітям книжки, зробити виставку цих книжок «Прочитай! Це - цікаво!», де будуть ті книжки, за якими укладено конкурсні завдання).

1. «Замаскована книга»Роздати тексти, у яких приховані назви художніх творів із шкільної програми – 5-6 класи – 12 назв, 7-8 класи – 16 назв, 9-11 класи – 18 назв. Хто знайде найбільшу кількість назв, отримає приз.

2. «Знайди помилку» (тексти з відомих творів, але з помилками у змісті).

3. «Книга в житті видатних математиків.»

4. «Книга в житті фізиків»

5. «Книги, які любила Леся Українка».

6. Вернісаж «Книжкові персонажі в карикатурі» (карикатури на героїв творів та казок).

7. Обгортка для цукерки (назви - літературні герої)

8. «Малюємо улюблену книгу»

9. Мій улюблений літературний герой.

10. Саморобна книжка. «Книжка власними руками» (прислів'я, загадки, афоризми, малюнки про книжку, правила поводження з книжкою, тощо),

11. Вернісаж закладок «Подарунок книжці – закладка»

12. Саморобні обкладинки для книжки «Новий одяг для улюбленої книжки». Суперобкладинка.

13. Жартівливий тлумачний словник. Перелік назв творів, можна і сучасних, невідомих дітям, можна за програмою). Учні «розтлумачують» ці назви на свій розсуд. Наприклад, М.Рильський «Перед грозою» - «чекання батьків з батьківських зборів»; Мопассан «Пампушка» - «мрія голодного учня». Визначення «найдотепнішого учня».

14. «SMS від літературних персонажів» Угадай, чий підпис? (Скласти короткі повідомлення від героїв літературних творів, підписи переплутуються. Виправити помилки)

15. «Вгадай цього героя» (Пам'ятники літературним персонажам, проте назви не вказувати. Вивісити фото чи малюнки на стенді. Дітям пропонується до кінця уроків відгадати кому цей пам'ятник. Наприклад, «Бременські музиканти», «Гулівер» «Русалка» тощо. Тому, хто вказує автора - бонус). Можна дати завдання самому знайти фото – пам'ятник літературному герою і принести на виставку.

16. «Слідопит: знайди дорогу до подарунка за допомогою книжок.» (Надаються уривки з дитячих художніх творів та запитання до них. Правильна відповідь є підказкою для учня, куди йти далі. Наприклад, «Так, так, такий він і є, синхрофазотрон, найбільша у світі машина – кругла, мов цирк, громада. Всередині неї носяться частинки, з яких складається атомне ядро. Якби атом був такий завбільшки, як футбольне поле, то його ядро стало б лише м'ячем. Тільки вчора Сергій чув про це на уроці...?» - На якому уроці про це може йти мова? Кабінет, де вивчається ця наука і є наступним пунктом призначення. Учень іде до кабінету фізики, говорить пароль (назва твору), там чекає наступне завдання. (Всього 10- 12 пунктів. Учень повинен їх перерахувати і здати. Знання твору, звідки взято уривок, зараховується як бонус).

17. Книги – саморобки.

18. Міні - музей книги (найтовща книга, найменша книга, найстаріша (за роком видання), книга – іграшка, книга – сувенір, тощо). Діти приносять ці книги на виставку.

19. Конкурс «Письменники світу про Україну!», «Фантастична та пригодницька література», виставки та конкурси до пам'ятних дат письменника.

20. «Детективне агентство: впізнаємо літературного героя за прикметами»

21. «Книга співає». Діти вгадують, який літературний герой виконує цю пісню або у фільмі за яким твором звучить ця пісня чи мелодія. Наприклад, мелодії до творів Дюма, Ж.Верна, К.Буличова, А.Ліндгрена, Андерсена, Булгакова тощо.

22. Флешмоб. Книга творить людину.

23. Комп'ютерні презентації. Блоки – схеми до уроків мови. Літературний портрет. Віртуальна екскурсія..

Тиждень книги

1-й Інформаційний день

«Пізнання починається зі здивування» Аристотель

1. Книжкова вікторина «Ці книги варті читання» (учні 5-7 класу)
2. Інформаційна година «Бібліотека - ліки для душі» (учні 5 класу)
3. Презентація передплати періодичних видань.

2-й Творчий день

«Основа знань - старанність і труд» Народна мудрість

1. Конкурс малюнків «Книга в моєму житті».
2. Конкурс «Знавців бібліографічної справи». (учні 6 -7 класів)
3. Конкурс «Бібліотечний ерудит»

3-й Ігровий день

«Гра - це та «чарівна паличка, яка навіть нудне заняття вміє перетворює на цікаве і захоплююче».

1. Гра - подорож «Мандрівка у чарівний світ українських казок (учні 4 класу)
2. Вікторина «Твій друг - книга». (
3. Подорож у країну словників. (учні 5-6 класів)

4-й Інтелектуальний день

«Не думці слід навчати, а думати» І. Кант

1. Конкурс прислів'їв та приказок (початкова школа)
2. Книжкові лабіринти. (учні 5-7 класів)
3. Акція «Подаруй книгу бібліотеці» Протягом тижня

5-й Пошуковий день

«Знання складається з дрібних крихт щоденного досвіду» Д. Писарев

1. Інформаційні – літературні хвилинки «Твої улюблені письменники».
2. Вікторина «Як може допомогти в пошуку літератури каталог?»(учні 8 класу)
3. Підсумки конкурсів

Розділ V. Літературна творчість

Літературна творчість має велике значення для розвитку особистості дитини: «...Смисл літературної творчості полягає в тому, що вона поглиблює, розширює та очищає емоційне життя дитини, ... дозволяє дитині, вправляючи свої творчі прагнення та навички, оволодіти людським мовленням, цим найтоншим і найскладнішим засобом формування та передачі людської думки, людського почуття, людського внутрішнього світу» (Л.С.Виготський). Таким чином, літературна творчість:

- розвиває мовлення, комунікативні здібності дитини, зумовлює орієнтацію в моральних цінностях, формує почуття, елементи самопізнання, рефлексію, толерантність;
- розвиває художній смак дитини, почуття гумору;
- розвиває творчу уяву, фантазію, мислення;
- допомагає висловити, розкрити власний внутрішній світ;
- збагачує емоційно-чуттєвий досвід;
- є засобом залучення до світу прекрасного.

Залучення до читання – це процес, у якому немає й не може бути дрібниць, важливого й другорядного. В.Сухомлинський сказав: «Я тисячу разів переконаний у тому, що успішне навчання в середніх та старших класах залежить насамперед від уміння свідомо читати – читаючи думати й думаючи читати».

Розвиток творчих здібностей

***Творчості треба вчитися
(В.О.Сухомлинський)***

1. Уроки колективного читання та обговорення, інсценування казки чи епізоду з твору.
2. Ведення читацьких щоденників, позакласне читання.
3. Створення ілюстрацій до прочитаних творів, їхня інтерпретація.
4. Поставити запитання до прочитаного тексту.
5. Дібрати власні заголовки до твору.
6. Скласти власну кінцівку твору.
7. Висловитися, як би ви вчинили на місці дійової особи.
8. «Передбачити» зміст твору за заголовком та ілюстрацією.
9. Доповнити текст новими епізодами.
10. Уявити себе режисером. Як би ви зняли фільм, поставили виставу за змістом прочитаного.
11. Творчий переказ прочитаного(зі зміною дійової особи, місця події, розповідь від імені героя, тощо)
12. Міркування на основі прочитаного.
13. Скласти план прочитаного.
14. Скласти тлумачний словничок до тексту, який прочитали.
15. Скласти вірш на запропоновану риму.
16. Скласти сенкан.
17. Робота з поетично обдарованими дітьми. Розпочати створення збірки «Літературні обрії дитинства»(Написання власних віршів, оповідань, казок).
18. Тижні світової літератури (спілкування, змагання, обмін творчими здобутками, ярмарок поробок з природного матеріалу , пластиліну, тощо «Мій улюблений літературний чи казковий герой». Все, що зроблене власними руками.)
19. Робота за проектною методикою «Завдання на літо»
20. Робота з афоризмами
21. Складання узагальнюючих, порівняльних таблиць.
22. Складання ребусів, кросвордів, тестів до прочитаного твору.
23. Участь в олімпіадах, змаганнях, конкурсах.
24. Створення власного перекладу ліричного твору.
25. Підготовка доповідей, рефератів.

26. Відгук на прочитану книжку. Реклама на книжку. Анотація.
27. Оформлення стенду.
28. Випуск літературної газети.
29. Оформлення книжкової виставки, фотовиставки, виставки репродукцій тощо.
30. Написання листа письменнику чи героєві твору.
31. Написання продовження невеличкого епічного твору.
32. Створення обкладинки до книжки.
33. Виготовлення буклетів.
34. Захист комп'ютерних презентацій.
35. Ознайомлення із сайтами, присвяченими творчості письменників.
36. Створення сайтів в Інтернеті.
37. Складання портфоліо за творчістю обраного письменника: добір фотографій, друкованих матеріалів, ілюстрацій, ребусів, кросвордів, тестів, презентацій, тощо)
38. Конкурс учнівської творчості.
39. Участь у читацькій конференції.
40. Участь у позаурочній роботі, в гуртках.
41. Робота в групах. Розробка власного варіанта програми та підручника із світової літератури. Створення та захист власних проєктів.
42. Створення відеоуроку, фільму.
43. Розробка тематичного тижня за творчістю письменника.

«Творчості іскру і віру у себе у кожному серці зумій запалити»

1.Конкурс «Театральний». За допомогою міміки та жестів показати одного з героїв улюбленої казки.

2. Конкурс «Я – Шерлок Холмс». Назвати літературного героя, якому належать речі. Наприклад, **ключ**. Записка: «Знайди ключ, який відкриває одні потаємні дверцята. Хто його загубив?» (*Буратіно*).

Горошина. Записка: «Знайдено горошину. Кому вона заподіяла багато незручностей?» (*Принцесі на горошині*). **Панчохи.** Записка: «Знайдено пару панчіх: одна- коричнева, друга – чорна. Господарку запрошуємо в бюро знахідок.»(*Пеппі Довгапанчоха*). **Яблуко.** Записка: «Знайдено наливне золоте яблуко. Хто його загубив?» (*Зла цариця з казки «Про мертву царівну та сім богатирів» тощо.*)

3. «Літературний пінг-понг». Вчитель називає літературного героя, а учні по черзі - його пару.

- Малюк – Карлсон
- Алібаба – 40 розбійників
- Маша – Ведмідь
- Кай – Герда
- Карабас Барабас – Буратіно
- Білосніжка – 7 гномів

- Іван – царевич – Василина Прекрасна

- Попелюшка – принц

4. **«Фотолото з казками».** На столі – різні картинки, гравці повинні на швидкість зібрати картинку однієї казки.

5. **«Казкова реклама».** Учасники повинні вибрати будь-яку книгу на столі і дати їй коротку, яскраву усну рекламу.

6. **«Юний казкар».** Скласти невеличку казку, використовуючи слова: «Книга, скарб, подорож, фея, чаклунка, таємнича записка, мудрість».

7. **«Упізнай письменника».** Демонструються портрети письменників –казкарів. Діти впізнають і називають їх, а також згадують казки письменників.

8. **«Казковий калейдоскоп».** Кожен учасник отримує картки з цифрами:1, 2, 3, 4 – це сигнали – відповіді на запитання.

1. Хто із цих казкових героїв підібрав стрілу Івана – царевича:

1. Дюймовочка.

2. Царівна – жаба.

3. Попелюшка.

4. Баба Яга.

2. З якої рослини добра фея зробила карету:

1. Гарбуза.

2. Полуниці.

3. Огірка.

4. Помідора.

3. Кого із казкових персонажів Сірій Вовк спрямував на довгу дорогу замість короткої:

1. Попелюшку.

2. Василину Прекрасну.

3. Червону Шапочку.

4. Дюймовочку.

4. Хто з великих казкарів був походженням з Данії:

1. Ш.Перро.

2. Г.Х.Андесен.

3. Брати Грімм.

4. А.Ліндгрен.

5. Якого кольору була квітка з казки Аксакова:

1. Червоного.

2. Жовтого.

3. Синього.

4. Білого.

6. Що попросив у Гудвіна Великого та Жахливого Залізний Дровосік:

1. Розум.

2. Сміливість.

3. Серце.

4. Гроші.

7. Хто із цих котів визначався великою миролюбністю та доброзичливістю:

1. Матроскін.
2. Базілію.
3. Баюн.
4. Леопольд.

9. Гра «Інтерв'ю». (Прийом «мікрофон»).

10. «Зміни казку». Змінити деякі деталі або послідовність подій під час читання знайомої казки. Помітити різницю і виправити. Наприклад, Червона Шапочка мала жовту, йшла до подружки, зустріла ведмедя, тощо. Завдання учню: розказати свою улюблену казку або уривок з казки, змінивши при цьому деякі деталі.

11. «Фантастичні гіпотези» «Що було б якби...? І поєднуємо будь-які підмети і присудки – гіпотеза, на основі якої працюємо.

12. Складання історії з 6 словом. П'ять слів із казки, а шосте вигадане. Наприклад, з казки «Червона Шапочка»: дівчинка, вовк, ліс, квіти, бабуся, вертолїт.

13. Казка навиворіт. Пародія. Наприклад, Попелюшка – зла, нечемна дівчинка, не допомагає добрій бабусі, відбила у добрих сестер нареченого, тощо.

14. Вінегрет казок. Переплести різні казки. Наприклад, Івасик Телесик з'явився в будиночку Білосніжки і став її вихованцем та його викрала Снігова Королева.

15. Казковий салат. Вибрати навмання 5-6 героїв з різних казок. Скласти казку з цими героями. Наприклад, Попелюшка, Мальвіна, Крокодил Гена, Вінні –Пух, Дюймовочка.)

16. «Рятівники»Згадати ситуації з казок, розповідей, коли позитивні герої потрапляли в критичну ситуацію. Придумати не менше ніж 10 способів порятунку (навіть фантастичні).

17. Нове свято. Придумати нові свята і правила, за якими їх святкують. Наприклад, свято дощику, носової хусточки, бантиків, гудзиків, тощо.

18. Найкраща назва. Запропонувати придумати назву до малюнку, до ілюстрації. Визначити найкращу назву.

19. Фантазер.

- Придумати фантастичну рослину: дерево, на якому ростуть декілька видів фруктів, готові вироби, тощо.
- Придумати фантастичні види транспорту, будівель, меблів, видів зв'язку.
- Придумати загадку про заданий предмет: виделка, пляшка, краватка, вікно, тощо.
- Ви потрапили на невідомий острів, де живуть невідомі люди. Які вони, як одягаються, що їдять, яке в них житло, тощо.
- Щоб ти хотів отримати на наступний день народження? Через рік? Через 10 років? Через 30 років?
- Вчора, завтра. Проживи минулий день заново. Що б ти хотів змінити в ньому? Як би ти хотів прожити наступний день?
- Якою повинна бути школа, щоб усім хотілося в ній вчитися?

У фантазуванні дітей тісно переплітаються пам'ять, мислення, мовлення, емоції, моральний досвід, практичні вміння.

Розвиток креативності учнів як умова формування читацьких та життєвих компетенцій

Креативність – здатність народжувати надзвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації. У широкому розумінні - синонім слова «творчість».

Достатній рівень креативності дає змогу дитині:

- Не губитися в новій пізнавальній і життєвій ситуації;
- Не зупинятися, не чекати підказки, якщо немає готових рішень, а самій шукати шляхи розв'язання проблеми.

Фактори, які не сприяють розвитку творчих здібностей:

- Прагнення до успіху «незважаючи ні на що», боязнь ризику.
- Конформність, неможливість протистояти іншим.
- Непідтримка досліджень, уяви, фантазії.
- Жорсткі статеві стереотипи.
- Диференціація гри та навчання: «Навчання – це важка праця»
- Готовність до зміни поглядів, власної думки.
- Поклоніння авторитетам.

Стратегія розвитку дітей у напрямі креативного мислення :

1. Розвивати пізнавальні та творчі здібності учнів:
 - спостережливість, здатність побачити незвичайне у звичайному;
 - уяву, вміння фантазувати, змінювати об'єкти;
 - мовлення, образне мислення;
 - допитливість, пізнавальний інтерес.
2. Створювати відповідні умови для розкріпачення дитячої фантазії.

Етапи роботи з учнями над даною проблемою:

1. Визначення початкового рівня креативності дітей за допомогою тестування, спостереження за учнями, робота з батьками, розвиток наочно-дійового мислення учнів (скласти чистомовку, визначити зайве слово, назвати відмінності, згрупувати слова, визначити об'єкти за описом можливих дій з ними; розгадати ребус, кросворд; розв'язати анаграми, прочитати деформований текст).
2. Розвиток креативності на уроках мови, літератури, гуртка «швидкого читання», гуртка «Творчість». Цей етап спрямований на розвиток причинного мислення. (Такі вправи: 1) назви якомога більше подій, що можуть відбуватися через названу причину : *уяви, що ти можеш зменшитися до розмірів мурашки.*

Вигадай історію про своє дивне превтілення. 2) встанови логіку причинно-наслідкових відносин : *на уроці не можна галасувати, тому що...Дік Сенд – справжня людина, тому що....* 3) вправи на розуміння та застосування образного порівняння: *Поясни, що означає «Хлопчик, наче тополя», «Вчитель, мов грозова хмара», «Трава, наче килим», «Ноги наче ватні», тощо.* 4) розвиток креативності на основі прочитаного. **Види творчих завдань: комбінування, порівняння, перенесення, превтілення.**

3. Розвиток евристичного мислення, використання проблемних ситуацій, узагальнення набутого досвіду, підсумкове тестування, вироблення рекомендацій.

Параметри креативності

Розділ VI. Робота з батьками

Піклуючись про якість навчання молодих школярів - читачів і формування в них читацьких інтересів на уроці, вчитель не може забувати про середовище, яке істотно впливає на весь процес формування особистості учнів, в першу чергу про сім'ю, в якій дитина росте, і про бібліотеку, якою вона користується. Вже перша розмова з батьками при поступанні дитини в школу, повинна стосуватись питань про те, чи є в домі дитячі книги, яку роль в житті сім'ї вони відіграють, наскільки серйозно і вдумливо відносяться батьки до керівництва читанням свого сина чи дочки. З цієї бесіди по суті і починається пропаганда книги і читання в сім'ї. На перших батьківських зборах батькам можна вручити пам'ятки.

Пам'ятка для батьків

1. Пам'ятайте: читання - це вікно у світ пізнання. Хороше читання являється запорукою успішного навчання дитини з усіх предметів.
2. Тільки спільними зусиллями школи і сім'ї можна добитись того, щоб ваша дитина полюбила книгу.
3. Необхідно знати основні вимоги швидкого, свідомого і виразного читання.
4. Знаючи рекомендаційний список літератури, ви допоможете дитині підібрати потрібну книгу.
5. Починати читання потрібно з обкладинки і титульного листка.

6. Своя власна бібліотека, нехай навіть невелика, дасть можливість обмінюватись книгами з друзями, що викличе великий інтерес до читання.
7. Необхідно дотримуватись правил гігієни читання.

Крім того на зборах можна проводити анкетування. Батьки відповідають на такі, наприклад, запитання: Де бере книги дитина? Яку книгу вона зараз читає? Як ви допомагаєте дитині полюбити книгу?

Батьки повинні дотримуватись двох основних правил у відношенні до дитини-читача: по-перше, виховувати маленького читача особистим прикладом, і по-друге, нічого не робити за дитину з того, що вона може і вміє сама. Як вважає Светловська Н.Н., основною умовою для успішного формування дитини-читача в сім'ї є так звана єдність книжкового оточення і книжкових інтересів дітей і батьків. Практично воно виражається в додержанні батьками ряду **психолого-педагогічних вимог і норм**, а саме:

1. В домі повинні бути книги — і в дорослих, і в дітей.
2. Книг не повинно бути надто багато, але важливо, щоб вони були достатньо різноманітними, а головне, необхідними майже кожен день. На полицях завжди під рукою потрібно розмістити: книги-довідники; науково-популярну літературу по спеціальності дорослих або із області, яка цікавить і молодших і старших членів сім'ї; улюблену в сім'ї художню літературу.
3. До книг з особистої бібліотеки треба постійно звертатись. Їх треба читати вголос, всією сім'єю. Бажано, щоб це читання зробилось звичайним і постійним святом серед буднів. При цьому, якщо спочатку читачем виступають батьки, то в подальшому ця робота має бути передана дітям. Але як і спочатку, так і потім, дуже корисно, якщо таке читання буде проходити не спеціально для слухача-дитини, а в колі сім'ї з розрахунком на те, що воно викличе колективний обмін думками. Про прочитані книги потрібно розмовляти — не контролювати дитину і тим більше не вимагати від неї доповіді: що прочитала? що зрозуміла? що запам'ятала?, не нав'язувати дітям своїх поглядів, але разом з дітьми на правах більш досвідченого читача роздумувати над книгою — ось ідеал відносин юних і дорослих членів сім'ї. Розмовляючи про епоху, людей, їх вчинки, разом перечитуючи особливо хвилюючі сторінки, радіючи добру, справедливості, захоплюючись мужністю і мудрістю одних, відчуваючи біль і сором за інших, батьки цим самим виховують в дітей здатність до самоаналізу, самооцінки, допомагають побачити в книгах той безцінний досвід поколінь, заради якого книги і пишуться.

Спільне читання книг, переказ прочитаного один одному і виникаючий при цьому обмін думками — це шлях читацького спілкування в сім'ї. А ось від бесід з дітьми про прочитане батьків треба застерігати, оскільки вони частіше всього перетворюються в нудне «випитування», яке ніякої радості ні дорослому, ні дитині не приносить. Щоб душа дитини відкрилась на зустріч світлу, який

виходить з книг, необхідний промінь щирого, безпосереднього почуття, який іде від дорослого, що по-справжньому переживає це почуття в даний момент. Голос, жести, вираз очей, інтонація — основні провідники, які забезпечують взаєморозуміння на основі переживань при читанні вголос, при розповіді про книгу чи при її переказі.

На початковому етапі навчання, увага батьків звертається до підтримання в дітей впевненості в тому, що самотійний розгляд і читання посильних книг — приємне і захоплююче заняття. Для того, щоб привчити дитину до самотійного читання, можна використати наступний прийом. Хто-небудь із дорослих починає читати вголос. На найцікавішому місці читання зупиняється. Захоплена подіями в книзі і бажанням дізнатись, що відбувається далі з героями, дитина в більшості випадків продовжує читати сама. Пізніше дорослі повинні обов'язково запитати її про що вона прочитала, похвалити за самотійність, виразити надію, що тепер вона буде завжди читати сама.

Можна розповісти дитині, хоча б один, але найцікавіший епізод з якої-небудь розповіді, молодший школяр обов'язково запитає: А що далі? Розкажи, що було потім? У відповідь потрібно дати книгу: «Ось, прочитай. Тут скільки цікавих історій!».

Батьки повинні дуже терпеливо вимагати від дитини, щоб вона запам'ятовувала прізвище автора і художника-оформлювача, назву книг. Перед читанням доцільно запитати дитину, які книги цього письменника вона вже читала або чула, що знає про нього.

Потрібно, щоб дитина читала книгу уважно, не поспішаючи. Часто молодший школяр, прочитавши 5-6 сторінок, заглядає на останню, чим закінчилось. Прочитавши закінчення книги і дізнавшись про долю героїв, діти, звичайно, продовжують читати менш уважно, пропускають цілі абзаци, а інколи, просто залишають її. Батьки повинні за цим слідкувати .

4. Нарешті, коли дитина вже вміє читати, батькам потрібно звертати увагу на книги кожен раз, коли в дитини появиться те чи інше запитання. Привчити дитину самотійно звертатись до книг-довідників і до книг науково-пізнавальної літератури (спочатку в домашній, а потім і в громадській бібліотеці) - значить прививати їй життєвонеобхідні навички розумової праці, допомагати їй визначити свої нахили, здібності, бо «книги знають більше найосвідченішого батька чи матері. Книги не можуть забути чи переплутати. І якщо в книгах немає відповіді, значить, людство ще не додумалось, не дізналось, не докопалось до неї».

На жаль, не всі батьки розуміють, що інтерес до книжки, перші читацькі навички закладаються саме в сім'ї. Нерідко, перевіряючи щоденник, навіть сумлінні батьки не цікавляться тим, що читає син чи донька, чи відвідує дитина бібліотеку.

Проводячи соціологічне опитування батьків учнів 1-4 класів виявили, що лише 39% батьків читають регулярно, решта - від випадку до випадку або зовсім не читають. 77% опитуваних читають в основному пригодницькі та детективні твори; українська та зарубіжна класика, а також сучасні твори з глибокою соціальною тематикою поступаються розважальним жанрам. Зрозуміло, що невміння дорослих по-справжньому читати і сприймати прочитане, невміння вибрати книжку для читання - це багато в чому результат слабого керівництва читанням у дитячі та юнацькі роки. За таких умов, звичайно, вчителям важко зараз сподіватися на реальну допомогу батьків у формуванні читацьких інтересів школярів.

Загальновідомо, що у книжки, яка довго була основним джерелом інформації та популярним засобом дозвілля з'явилися могутні суперники - телебачення, відео. Біля телевізора проводять більшу частину батьки, тут же й діти...

Проте втрату зв'язків із книжкою в ранньому віці неможливо компенсувати в майбутньому. Маленький читач лише вступає в життя, у нього ще немає життєвого досвіду, і книга для нього є невичерпним джерелом відомостей, у ній він знаходить відповідь на свої незліченні «чому?». Книжки, прочитані в дитинстві, часто запам'ятовуються на все життя, впливають на подальший розвиток, на світосприймання, виробляють певні норми поведінки. Тому, саме дорослі мають допомогти дитині не розгубитися в книжковому морі, свідомо і цілеспрямовано виховувати в дитині читача, починаючи з сім'ї, дитячого садка, молодших класів.

Виступ на батьківських зборах.

Тема. **Роль книги в розвитку інтелектуальних і особистісних якостей людини**

Мета: налагоджувати тісний контакт і взаєморозуміння між батьками і вчителями, спільно вирішувати проблеми, пов'язані з вихованням, сприяти педагогізації батьків.

Шановні батьки! Уявімо собі таку ситуацію. Засадити ми ділянку землі, скажімо, помідорами чи картоплею однаково ґрунт приготували, удобрили, розпушили землю, пропололи бур'яни. І що маємо в результаті? Чи всі кущі дали однаковий урожай? Ні. Одні виростили більші, інші не такі буйні, а деякі і зовсім погані. У чому річ? А може не кожній рослині треба було всього однаково і порівну?

Наша з вами мета – куди вища, і завдання – значно складніші: сформувати з кожної дитини особистість відповідно до нашого ідеалу. Підкреслюю: з кожної! Бо якщо на ділянці кілька кущів не дали очікуваного плоду, то це не велика біда: недобір компенсують більш урожайні. А для нас такої компенсації не може бути, кожна дитина має стати Людиною, залишити добрий слід на землі. Щоб цього досягти, кожна дитина має отримати потрібну їй частку нашої уваги, мудрості,

доброти, ласки і вимогливості, поради й допомоги. Кожна дитина – це передусім душа, це маленький світ зі своїми особливостями. І його, цей світ, треба знати, щоб, втрутившись у нього, розвинути, збагатити, удосконалити, облагородити і не зашкодити. А що допоможе і дитині і нам з вами збагатити свій духовний світ? Що і розвиває, і збагачує, і удосконалює, і облагороджує? Правильно, книга. Література – храм душі людської. Та, на жаль, до цього храму заростає дорога.

Найболючіша проблема нинішнього вивчення літератури в нашу комп'ютеризовану добу – це проблема нечитання. На наших очах відбувається катастрофічний спад інтересу дітей до читання, до книжки. Це шлях в нікуди, в доцивілізаційну пітьму, до здичавіння. Що ми можемо і повинні протиставити цьому цивілізаційному виклику? Зараз читання – проблема державного рівня. Як не відучити дитину від книжки, адже читання – найвища цивілізаційна цінність. Це треба збагнути нам усім, і вчителям, і батькам особливо. Чому батькам? Бо саме вони повинні прищепити любов до книжки, до казки. В школу повинні приходити діти, які якщо не самі читають, то їм багато читають батьки. А таких дітей, на жаль, одиниці. І катастрофічно відбувається відторгнення дитини від книжки. Які причини? По-перше, сам цивілізаційний процес (теле-, відео-, комп'ютеризоване витіснює), по-друге, говорять, що нецікаво, важкі твори, гра цікавіша).

Але ж раніше ми теж читали не тільки легке, і не тільки те, що нам подобається. К. Ушинський писав: «Навчання, що базується лише на інтересі, не дає зміцнити волі учня, оскільки не все в навчанні цікаве і доводиться брати силою волі». Справа не в тому, що вивчення літератури не цікаве учням, бо твори важкі і недоступні. Практика показує, що діти не читають найлегше і елементарне. Вони не знають казок. А в школі потрібно не опускається до рівня слабких учнів, а прагнути піднімати їх до рівня серйозних і глибоких книг. Тому що ЗНО треба здавати. Чому ж проблема читання – проблема державного рівня і потребує уваги? Бо читання разом з письмом і володінням комп'ютером відносять до базових умінь, що дають можливість продуктивно працювати і спілкуватися з різними людьми. Уміння читати і писати входить до складу 12 – тьох найважливіших показників, які визначають здоров'я нації. Читати треба для того, щоб повноцінно жити: пізнавати, отримувати освіту, спілкуватися, розв'язувати складні життєві проблеми, переживати різні психологічні стани, радіти, співпереживати, дивуватися. Вам, батькам, відомо, що література здатна допомогти людині самовдосконалитися, самоствердитися, самореалізуватися в житті – через красу, естетичні переживання, духовне збагачення. Не випадково її називають людинознавством. У художньому творі зображені робота душі, людські характери. І щоразу читач начебто приміряє їх на себе, набуваючи при цьому духовного досвіду. Книга – то великий учитель. «Той, хто читає щось, вже набагато вищий від того, хто нічого не читає», – писав В.Белінський. Однак читання з кінця ХХ століття втрачає свій статус. Тобто час вимагає – необхідно читати (і багато), а діти, молодь, всупереч цій вимозі, беруть до рук книгу з року в рік менше і менше. 50 відсотків школярів не володіють «книжковою зрілістю», а це означає, що вони не в змозі прочитати із задоволенням твори, призначені для їхнього віку. Майже всі дитячі та юнацькі книжки зорієнтовані на читача «свого

віку»: у 3 роки «Наша Таня громко плачет...», а не у 10. Не прочитавши певні твори вчасно (наприклад, у 10 років «Пеппі Довгупанчоку», а в 14-15 років «Три мушкетери») людина, можна гадати, не прочитає ці книжки ніколи просто тому, що їх переросте. Дослідженнями встановлено, що зараз дівчинка-підліток читає в середньому 1 книжку за місяць, хлопчик – 0,7, тоді коли 15 років тому вона – 4-5 книжок, а він 3. Що ж визначає сьогодні інтенсивність читання учнів? Дослідниками встановлено, що значною мірою рівень освіченості батьків. У сім'ях, де вони мають вищу освіту чи люблять самі читати, діти читають більше. Особливо їхній вплив відчутній на молодших підлітків. А ще дослідження останнього десятиліття виявили, що дорослі українці і росіяни, порівняно з американцями, угорцями, чехами, поляками, казахами посідають перше місце серед тих, які не купують книжок і не мають власних бібліотек, зате 1 місце з-поміж тих, котрі дивляться телебачення. Отже, діти не приучені до читання у сім'ї. Начитана дитина – рідкість у школі. У нас це була Курочка К., виїхала, і зараз у 5 класі – Шишка Н. Інші читають дуже мало, і то шкільну програму, а позакласне читання? Визначити легко. Звичайні вікторини з найлегшими питаннями з найвідоміших казок чи мультфільмів. Не знають. І не треба говорити, що програма важка чи книжки. Якщо ми підемо на поведку дітей, то що будемо читати? Опитування показало, що 16 річних цікавить найбільше у житті стосунки статей і проблема смерті. А як же бути з програмовими творами, які не викликають інтересу (наприклад, Данте, Шекспір, Гомер, тощо.) Бродський писав: «В питаннях культури не попит визначає пропозицію, а саме навпаки. Ви читаєте Данте тому, що він написав «Божественну комедію», а не тому, що раптово відчули потребу в Данте. А що коли і не відчуєте?» Високу культуру учням іноді треба і «нав'язувати», аби вони її не проминули. То чи слід нав'язувати читання? Якщо ми хочемо, щоб наші діти були духовно багатими і культурними, то слід. Для кожного віку – своя книжка. І нам необхідно постаратися, щоб діти її не пропустили, не втратили. А ще посудіть самі. У кого краща техніка читання? У учня, який багато читає, і читає не тільки про себе, а й вслух. Із 40 факторів, які впливають на успішність учня, найважливішим є темп читання: чим він вищий, тим кращі успіхи. Учні, які читають зі швидкістю **150 слів** за хвилину, навчаються на 10-12 балів, 120 слів – на 7-9, 90 – на 4-6 балів. Ті, хто читає ще повільніше, взагалі не в змозі навчатися. На жаль, лише половина учнів і то лише у 7 класі читає 120 слів за хвилину. Отже, швидкість читання впливає на якість запам'ятовування матеріалу: чим вона вище, тим легше сприймає дитина прочитане. При повільному читанні діти втрачають початок фрази, не дочитавши до кінця. Вже у 7 класі об'єм домашніх завдань складає в середньому 6500 слів. Неважко підрахувати, що учень, що читає 80 слів за хвилину, затратить близько півтори години тільки на те, щоб раз прочитати тексти. А так як низька швидкість читання заважає сприйманню, він повинен прочитати 2-3 рази ось чому він вчить уроки від випадку до випадку, а хто читає ще повільніше, практично не може їх вивчити. Фактори, які впливають на швидкість читання – стійкі, передаються від покоління до покоління. В більшості випадків причиною поганої спадковості, що впливає на розумовий розвиток

дитини, є алкоголізм, наркоманія. Причому найбільш «важкі» діти виростають у сім'ях, де така мати, що пояснюється впливом алкоголю чи наркотиків на щитовидну залозу дитини. До речі всім дітям варто вживати йодовану сіль, йодомарин, йод актив. Долучити дітей до читання і складно (бо інакше і не було б цієї проблеми), і просто. Як же долучити дитину до читання і навіщо? Розпочніть із читання волос підручників і паралельно будь-яких художніх текстів, які могли б сподобатися вашій дитині. Ще раз повторюю, кожному віку – своя книжка. У нас зазвичай вважають, що читання вголос – це лише для початкової школи. Нічого подібного, таке читання добре сприймається школярами різного віку. Відпрацьовуйте техніку читання (150 слів за хвилину), читайте і обговорюйте з дітьми хоча б те, що є у шкільному підручнику. А ще, як не парадоксально, досліджено, що розвитку навиків швидкого читання сприяють перш за все письмові вправи: диктанти, списування, конспектування. Зменшення об'єму письмових завдань – одна з причин низької техніки читання. Якщо проводити усні вправи з техніки читання від 3 до 5 разів за тиждень, можна підняти швидкість читання у здібних дітей старшого і середнього шкільного віку до 300 слів за хвилину. На кінець я хочу зачитати вам слова сучасного французького письменника Даніеля Пеннака: «Для того, щоб повернути підлітків до читання, нічого не потрібно, тільки зацікавлені у цьому батьки і вчителі. Слід взяти книжку, відкрити і читати, насолоджуючись та інтригуючи, не вимагаючи і не контролюючи». Тоді виховання справжнього читача стане реальністю а слова, що «Гете і Шекспір дорівнюють цілому університету», - знову набудуть актуальності.

Розділ VII. Позакласна робота з дитячою книгою — необхідна умова виховання читацьких інтересів

Важливим і об'єктивним показником успішного формування в учнів читацьких інтересів, їх літературного розвитку є добровільна участь дітей в позакласних формах роботи з дитячою книгою: поява в них потреби в читацькому самовиявленні, усвідомленні своїх можливостей для включення в ту чи іншу діяльність, бажання приділити цій діяльності частину свого часу.

Позакласна робота будується з урахуванням вимог програми школи, інтересів і бажань учнів різного віку, рівня їх розвитку. Види і форми позакласної роботи з дитячою книжкою дуже різноманітні. Серед них — літературні конкурси, літературні ігри, видання рукописних журналів чи підручників, читання і індивідуальні усні виступи учнів про прочитане, екскурсії, бібліотечні уроки тощо. Слід зауважити, що така робота проводиться під керівництвом вчителя і може носити індивідуальний, груповий чи масовий характер.

Особливе місце в житті школярів повинна зайняти бібліотека. Тому перша екскурсія в бібліотеку повинна лишити приємний спогад. Під час екскурсії бібліотекар в урочистій обстановці показує дітям книжкове багатство, з яким вони теж зможуть познайомитись, якщо запишуться в читачі і будуть брати

книги. Дітей потрібно заохочувати йти в бібліотеки для того, щоб вони зразу звикли користуватися послугами бібліотеки, розрахованими на масового читача, діяти серед книг кваліфіковано: розглядати, вибирати, правильно записувати книги на абонементі, читати книги в дитячому читальному залі. І звичайно, якщо дитині дадуть доступ до книг і не будуть заважати їй із всієї сукупності книг вибирати ту, яку вона хоче, тоді кожна дитина охоче піде в бібліотеку, щоб насолодитись необов'язковим, але життєво важливим заняттям — мовчазним спілкуванням з книгою.

Батьки повинні цікавитись тим, що читає їхня дитина. Так, прийшовши додому, дитина повинна розказати батькам яку книжку вона прочитала, пошукати у своїй власній бібліотеці книжку на таку ж тему чи такого автора. Але ні в якому разі не примушувати вдома дитину читати. Також на домашнє завдання вчитель може запропонувати пошукати за допомогою дорослих прислів'я про книгу, про людей, їх характери; записати ці прислів'я чи вивчити.

Доцільно проводити пропаганду читання в сім'ях дітей. На батьківських зборах вчитель дає поради, як заохочувати дітей до читання, обговорюються питання обміну досвідом по організації читання в сім'ї, інформує батьків про успіхи дітей в самостійному читанні, про їх роботу в бібліотеці, рекомендує батькам літературу, яка допоможе орієнтуватися в дитячих книгах і організувати читання в сім'ї, наприклад, «Лекції про виховання дітей» А.Макаренка, замітки про дитяче читання «Дорога в Читай-місто» Н. Стрелкової (М., 1974), посібник В. Осипової «Книга у вашому домі» (М., 1967) і інші.

Успіх формування читацьких інтересів лежить в правильному поєднанні занять **(уроків позакласного читання)** з індивідуальною і масовою читацькою діяльністю.

Щоб вчитель міг враховувати і оцінити ефективність навчання з цієї точки зору, сучасна методика позакласного читання дає систему спеціальних занять: на підготовчому і початковому етапі — **уроки-ранки**, на основному етапі — **уроки-звіти**, на заключному — **усний журнал**. Такі заняття можуть проводитись як в своєму класі так і для інших.

Уроки-ранки плануються і проводяться в кінці кожної чверті і являють собою підсумок досягнень вчителя і учнів за даний період навчання. Весь матеріал до будь-якого ранку підбирає вчитель. Саме вчитель шукає пісні, загадки, вірші, інсценізації. Урок-звіт готується зовсім по-іншому. Його основою є ті матеріали із занять і уроків позакласного читання, які не вчителю, а дітям мимоволі запам'яталися, увійшли в їхнє життя.

Як вже було сказано раніше, після кожної зустрічі з книгою в класі, вчитель спонукає дітей на початковому, а також і на підготовчому етапах приносити в куточок читання книги, які їм сподобалися, ілюстрації, виготовляти різні герої, ставити живі картини. Вчитель вибирає найцінніше з того всього, що робили діти і проводить урок-ранок, де 30 хвилин кожна дитина бере активну участь. На

ті 15 хвилин, які залишилися, матеріал, підбирає сам вчитель, який сам згадує, демонструє, читає.

Кожен урок-ранок демонструє активність дітей як майбутніх читачів, їх загальний і читацький розвиток і таким чином, служить об'єктивним показником ефективності керівництва дитячим читанням для вчителя.

На основному етапі навчання для учнів-читачів методикою позакласного читання рекомендується дещо складніша форма прояву ініціативи і самодіяльності. Ця форма одержала назву уроки-звіти. Вона прийшла на зміну урокам-ранкам. До уроків-звітів і тему, і матеріал підбирають діти і готують виступ.

Програма виступу до уроку-звіту і вимоги до підбору і характеру підготовки матеріалу обов'язкові для кожної групи, виробляються дітьми і затверджуються вчителем одночасно з вибором теми, яка дітей цікавить. Протягом чверті проводять один-два уроки. Вони будуються за такою структурою:

Групові виступи за наперед виробленим вчителем планом (30 хв.).

Розповідь вчителя про нові книги і можливості використання їх при організації свого дозвілля (5 хв.).

Колективна літературна гра (чи конкурс) на основі обраної теми з метою виявлення переможця (за кількістю прочитаних книг, вмінням користуватися в світі книг, умінням переказати прочитане).

Учні дуже люблять ці уроки і охоче до них готуються: складають виставку даного письменника, оформляють його ілюстровану картотеку, цікаво про нього розповідають, готують плакат-вікторину чи живі картини-загадки.

На заключному етапі найбільш вдалою формою читацької самостійності і ініціативи, що вбирає в себе весь найцікавіший літературно-публіцистичний матеріал є усний журнал.

Усний журнал — це театралізована дія, яка розрахована на 45-50 хвилин і зберігає всі зовнішні ознаки журналу: «обкладинку», яку придумують самі учні, а інколи і паралельні класи (на конкурс), назву, емблему, музичну заставку, сторінки, рубрики, які можуть мінятися, чи навпаки, повторюватися «з номера в номер.

Надійним помічником вчителя у формуванні читацьких інтересів дітей є **літературні ігри**, які можна проводити для будь-якого класу. За змістом і формою вони досить різноманітні і можуть практикуватися під час обговорення прочитаної книги, проведення літературних ранків і свят, походів чи екскурсій. Вони сприяють створенню бадьорого настрою, збагаченню знань, розвитку творчої уяви, образної пам'яті та мислення. Для ігор доцільно використовувати ребуси, кросворди, криптограми, чайнворди, головоломки, літературні задачі.

Відомими є традиційні ігри, в основі яких лежить впізнавання творів за окремими малюнками чи уривками, постановка і розгадування «хитрих» питань по прочитаних книгах, відгадування імен літературних героїв, прізвищ письменників, назв книг і творів по серії читань, відтворення героїв і книг за описом, складання літературних ігор за принципом «чого не вистачає».

В процесі літературних ігор такого роду розвиваються інтелектуальні, моральні, волеві риси особистості, проявляється і удосконалюється кругозір, активізуються задатки і здібності.

Не менш значимі і показові для загального і літературного розвитку художні конкурси на кращий малюнок по прочитаних творах, на знання віршів і прози, на вміння їх декламувати, читати по книзі.

Можна організувати літературний конкурс, учасники якого змагаються у проведенні літературних ігор, вікторин: «Хто знає народні прислів'я?», «З якої байки чи казки?», «Відгадай?», «Хто знає більше?», «Подумай, відгадай». Умови гри оголошуються за допомогою плаката, який вивішується на видному місці в школі. Протягом тижня учні дають письмові відповіді на запитання. Журі перевіряє їх правильність і оголошує імена переможців. Зміст ігор має відповідати віковій дітей, рівню їх знань. Спочатку, щоб охопити ними якомога більше учнів, добирають запитання середньої важкості, а потім вони ускладнюються, але не виходять за межі програм.

Ефективна така позакласна форма роботи, як **заочна зустріч з письменником** за вибором учнів. Зазвичай така зустріч проводиться один-два рази в рік в зв'язку з Тижнем дитячої книги або якоїсь іншої знаменної дати. До назначеного дня діти прагнуть прочитати всі доступні їм книги письменника і про письменника. Вдумуючись в текст творів, в передмови і післямови, в статті і замітки періодичної преси, вдивляючись в ілюстрації і фотографії, учні намагаються уявити собі авторалюбимих книг і визначити, про що, а можливо, і що саме сказав би їм письменник, коли б прийшов на зустріч, кого із героїв своїх книг і чому він виділив би особисто. За таким планом готується до зустрічі і вчитель, адже він виступає в ролі як би «довіреної» особи письменника, якому присвячена книга. Спираючись на знання матеріалів, з якими учні не знайомі, вчитель повинен відповідати на всі питання, оцінювати судження виступаючих, по ходу свята організовувати літературні ігри і конкурси за прочитаними дітьми книгами.

Не менш важливим засобом розвитку активності, самостійності учнів у пошуках нового є **літературні екскурсії**. Вони допомагають глибше ознайомитись з місцями, де жили і працювали видатні письменники, з пам'ятками мистецтва, з літературно-меморіальними музеями. Такі екскурсії дають учням можливість зримо уявити життя письменника або його героїв, ту епоху, подіям якої присвячений художній твір. У ході цих екскурсій розповідь учителя конкретизується ознайомленням з меморіальними речами, з документами,

картинами, портретами, ілюстраціями до творів письменника. По темі екскурсії проводяться бесіди, під час яких підбиваються підсумки, оцінюються знання, набуті учнями, робляться узагальнення, висновки.

Що ж стосується власне літературних творчих здібностей, то їх розвитку активно сприяє систематичне оформлення дітьми анотованої **класної картотеки, видання рукописного журналу або ведення колективного читацького щоденника**. Але це вимагає особливо успішного керівництва з боку дорослих. Діти повинні розуміти, що писати потрібно лише про те, що дійсно добре знаєш, що пережив, продумав, відчув. Такі карточки повинні бути тільки на улюблені дитині книги. Якщо в свій твір дитина хоче включити рядки з прочитаної книги, які її вразили, їх треба брати в лапки. Стимулюватись і оцінюватись мають лише особистісні зусилля дитини, робота її думки, розвиток її мови на матеріалі безпосереднього сприйняття і власного досвіду.

Проте, часто бувають випадки, коли, ставлячи перед учнями непосильні завдання, зокрема, написати вірш, оповідання, вимагаючи творчості без потрібного навчання, вчитель штовхає дітей на переписування відомих джерел. Якщо ж умови, необхідні для творчості, створюється і керівництво здійснюється кваліфіковано, то **«проба пера»** сприяє розвитку спостережливості, творчої уяви, образного мислення, естетичного смаку, чуття слова і в той же час задовольняє потребу в читацькому самовиявленні, додаючи самостійному читанню явну суспільну значимість.

Можна проводити **читацькі конференції**, які практикуються з метою пропаганди художньої літератури, більш поглибленого вивчення життя і діяльності того чи іншого письменника. Учитель організовує колективне обговорення однієї або кількох книжок, об'єднаних загальною темою (наприклад: «Про людей хороших»). Учні мають бути добре ознайомлені з темою конференції, з питаннями, які на ній обговорюватимуться. Ця робота проводиться за таким планом:

Вибір твору для обговорення.

Організація читання книжки.

Визначення загальної теми і конкретних завдань для читців та промовців.

Індивідуальна робота з учнями:

- а) залучення їх до участі в бесіді за прочитаним;
- б) подання допомоги у складанні текстів доповідей.
- в) Підготовка учнів до виразного читання уривків з творів.

Зміст прочитаного відтворюється шляхом поставлених запитань учителя, окремі уривки діти переказують. В ході обговорення слід звернути увагу не тільки на загальну характеристику героя твору, а й на окремі вчинки персонажів, діалоги,

внутрішні монологи, думки автора. В ході конференції ведеться розповідь по ілюстраціях, картинках, читаються напам'ять вірші, переглядаються діафільми. Обговорення завершується підбиттям підсумків. Такі конференції сприяють глибокому осмисленню здобутих раніше учнями знань, допомагають формувати в них високі естетичні смаки, погляди і переконання.

Велике естетичне, освітньо-виховне значення має така форма позакласної роботи, як **ранок казки**. Діти готують костюми героїв казок, вивчають для декламації уривки, підготовляють інсценізацію казки. До заняття підбирають картини, готують малюнки, аплікації, виліплюють героїв казок. Його можна проводити для іншого паралельного класу.

Важливою формою масової позакласної роботи, засобом збудження інтересу до книги є проведення **літературних вечорів, літературних віталень**, їх види найрізноманітніші: вечори, присвячені ювілеям письменників, актуальним літературним темам; вечори байки, казки; вечори обговорення книг. В програмі вечора доцільно поєднувати доповіді учнів з декламацією, виконанням п'єс, з танцями, музикою.

В останні роки все більш широке розповсюдження в практиці позакласної роботи учнів з книгою одержують усні монографічні звіти про книги, прочитані протягом довгого періоду, або так званий **захист читацьких інтересів**. Ця форма читацької самодіяльності цікава тим, що вона дає можливість направляти зусилля особистості і колективу на засвоєння критеріїв оцінки якості самостійного вибору і читання книг, на заглиблене читання.

Організаційно методична схема «**захисту читацьких формулярів**» дітьми на перший погляд досить проста: один із учнів за бажанням повідомляє друзям по класу, які книги він самостійно вибрав і прочитав на протязі визначеного часу (двох тижнів, місяця), просить назначити йому опонентів і підтверджує свою готовність захищатися, тобто утвердитись в думках товаришів і дорослих як хороший, вдумливий читач.

Опоненти теж викликаються добровільно: на кожну книгу – новий опонент, їх завдання — прочитати або перечитати вибрану книгу, але настільки уважно, щоб бути в змозі задати захищаючому важливі і цікаві питання по прочитаному, а також визначити і виразити свою думку про те, наскільки посильний вибір книг для захищаючого.

Крім офіційних опонентів, активну участь в захисті можуть прийняти всі бажаючі, так як захист проводиться публічно, в назначений день і час, а список книг, що є предметом захисту, у вигляді спеціального плакату завчасно вивішується на видному місці.

Досвід показує, що учні дуже люблять цю форму позакласної роботи, адже саме вона допомагає кожному перевірити себе, почути заслужену похвалу, пережити радісне почуття від завершеного етапу самостійної роботи з книгою. Проте, так

буває не завжди, а лише в тих випадках, коли в процесі навчання — на уроках мови, літератури — діти активно оволодівають вмінням ставити запитання і формувати усні висловлювання. В протилежному випадку захисти стають формальними, а в якості претендентів і опонентів на захистах одні і ті ж учні.

Розглядаючи види і форми позакласної роботи з книгою постає питання про те, де вони повинні проводитись. Звичайно, що там, де близько біля школи є дитяча бібліотека чи інші дитячі позашкільні заклади; позакласні заняття, пов'язані з книгою повинні проводитись поза стінами школи. Проте, якщо таких закладів поблизу школи немає, організацію і проведення позакласної роботи з книгою з допомогою старшокласників, батьків учнів вчителю приходиться повністю брати на себе.

Таким чином, різноманітність форм позакласної роботи з книгою, раціональний підбір методів їх проведення, тісний зв'язок з життям сприяють розвитку в учнів інтересу до творів мистецтва, до літературної і усної народної творчості.

Проблеми вимірювання читацьких умінь

Необхідною передумовою покращення якості загальної середньої освіти є вимірювання сформованості читацьких умінь учнів. Адже уміння читати — здатність учнів використовувати зміст прочитаного для досягнення власних цілей, розвитку їх знань і можливостей, активної участі в житті суспільства. Саме тому вимірювання читацьких умінь учнів основної школи потребує особливої уваги.

Вимірювання розглядається як формалізований процес оцінювання, який закінчується кількісною оцінкою, а педагогічне вимірювання як оцінювання навчальних досягнень. Вимірювання — необхідна передумова покращення якості загальної середньої освіти.

Однак, незважаючи на те, що проблема читання привертає увагу педагогів, психологів, бібліотекарів і вихователів, дослідження сформованості читацьких умінь учнів загальноосвітніх навчальних закладів залишається поза увагою українських науковців.

Досвід зарубіжних країн у вимірюванні певних аспектів читання учнів

Роки проведення	Назва	Коротка характеристика дослідження
1959-1962	Пілотне дослідження у дванадцяти країнах	Тестування проходили 13-річні учні з п'яти галузей, однією з яких було розуміння прочитаного тексту

1968-1972	Дослідження з розуміння прочитаного	Дослідження проводилося серед учнів 10-ти і 14-ти років та учнів випускних класів середньої школи
1985-1994	Дослідження з грамотності читання	У дослідженні брали участь учні 9-ти та 14-ти років
1998-2000, 2001-2003, 2004-2006	Міжнародна програма оцінювання знань і вмінь учнів (PISA)	Тестування проходили 15-річні учні. Кожен цикл дослідження PISA за трьома напрямками: у галузі читання – “грамотність читання”, математики – “Математична грамотність”, та природничих наук – “природнича грамотність”. У 2000 році грамотність читання була основним напрямом.
2002-2003, 2006	Міжнародне дослідження з прогресу в грамотності читання (PIRLS)	Тестування проводилося серед учнів 4-х класів (період переходу від “навчання читання” до “читання для навчання”). Вимірювалась грамотність читання учнів.

Як видно з таблиці, у розвинених країнах світу на сьогодні напрацьовано чималий досвід вимірювання деяких аспектів читання учнів.

Розглянемо коротко деякі дослідження, результати яких стали ключовими в усвідомленні читання не лише як проблеми початкової школи, але й усієї системи освіти. У 1990-1991 рр. Міжнародною асоціацією оцінки навчальних досягнень було проведено дослідження з розуміння прочитаного серед учнів 9-ти та 14-ти років. Учні мали показати вміння читати й розуміти тексти трьох типів – розповідного, пояснювального, і тексту-документа.

Серед завдань, які стосувалися тексту-документа, було, приміром, таке: вивчити шкільний розклад і назвати третій урок, скажімо, у четвер. 9-річним учням додали завдання на упізнавання слова та його співвіднесення з картинкою: треба було вибрати відповідну картинку із чотирьох запропонованих. Після проведення цього дослідження в зарубіжних країнах було створено “Портрет ефективної з точки зору читання школи”. З-поміж основних характеристик цієї школи – увага до розуміння прочитаного. Це означає, що роботі з розумінням прочитаного тексту приділяється увага на усіх уроках.

Упродовж 1998-2000, 2001-2003, 2004-2006 років було проведено дослідження PISA, впроваджене Організацією з економічного співробітництва та розвитку, яке передбачало перевірку грамотності читання, математичної та природничої грамотності учнів.

Дослідження ставило на меті визначення того, чи володіють учні 15-річного віку знаннями та вміннями для повноцінного функціонування в

суспільстві. Особливістю дослідження було те, що вимірювалися не конкретні знання з якогось навчального предмета, а рівень умінь, які необхідні для дорослого життя та накопичені під час вивчення шкільних предметів.

У 2000 році російські школярі взяли участь в міжнародній програмі оцінки знань і умінь учнів PISA. П'ятнадцятирічні підлітки, які навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної і професійної освіти, опинилися на 27-29 місцях із 32 країн, що брали участь у дослідженні. Результати проведеного дослідження показали, що в Росії існують великі проблеми в формуванні грамотності читання, наводять на думку про необхідність пошуку різноманітних шляхів навчання школярів роботі з текстами різного змісту, характеру і формату.

У 2001 і 2006 роках було проведено дослідження PIRLS, Міжнародний проект “Вивчення якості читання і розуміння тексту”, організоване Міжнародною асоціацією з оцінювання навчальних досягнень.

Мета дослідження PIRLS – отримати відповіді на запитання:

- наскільки добре читають випускники вітчизняної початкової школи порівняно зі своїми однолітками з інших країн;
- якими рівнями читацької грамотності володіють учні; й чи люблять четверокласники читати;
- як сім'я сприяє розвитку грамотності дітей;
- як на сьогодні організований процес навчання читанню в школах;
- чи має процес навчання читанню національні особливості порівняно з іншими країнами і якщо так, у чому вони полягають;
- чи відрізняються методи навчання, які використовують учителі в початковій школі в різних країнах? та ін.

У дослідженні PIRLS оцінювалися **два види читання**:

- читання з метою придбання читацького досвіду;
- читання з метою засвоєння та використання інформації.

При читанні літературних й інформаційних (науково-популярних) текстів у дослідженні оцінювалися **чотири групи читацьких умінь**:

- 1 – знаходження очевидної інформації;
- 2 – формулювання висновків;
- 3 – інтерпретація та узагальнення інформації;
- 4 – аналіз і оцінювання змісту, мовних особливостей і структури тексту.

В результаті досліджень були визначені **чинники, що впливають на формування читацьких умінь**:

- читацькі уподобання, елементарна начитаність учителів, їхні професійні знання та уміння
- якість викладання й кількісне співвідношення учителів і учнів

- навчання читанню в межах кожного шкільного предмета
- адекватна оцінка себе як читача
- соціальний стан, статеві характеристики як учителів, так і учнів
- мова навчання (рідна, нерідна)
- роль і значення читання в суспільстві
- кількість книг на одну особу в публічній бібліотеці
- кількість книг у домашній і шкільній бібліотеках
- кількість газет і журналів на людину
- кількість книжкових магазинів, які знаходяться в тридцяти хвилинах ходьби від дому
- конкуренція читання і телебачення, комп'ютерів, розважальної індустрії загалом тощо.

Після проведення цих досліджень у країнах, які брали в них участь, почали активно обговорювати одержані результати. Представники країн-учасниць міжнародних порівняльних досліджень усвідомили значення читання в усіх галузях життєдіяльності людини й окреслили проблему читання як проблему всієї системи освіти.

Отримані результати:

стали поштовхом для перегляду дошкільної та середньої освіти (Великобританія, Німеччина, Ісландія, Бельгія);
спровокували зміну навчального плану (Бельгія);
спровокували зміну методик навчання читанню (Португалія);
призвели до перегляду вимог до підготовки вчителів (Фінляндія);
почали готувати консультантів читання, які на всіх предметах навчали учнів прийомам роботи з текстом;
з'явилися вчителі читання (Великобританія, Нова Зеландія, США, Фінляндія).

Отже, отримавши результати досліджень, розвинені країни світу швидко усвідомили, що **навчання і залучення до читання – серйозна проблема.**

На жаль, Україна не брала участі в цих дослідженнях, однак уже здійснила першу спробу визначити рівень підготовки випускників початкової школи, зважаючи на міжнародний досвід, провівши у 2005 році національне моніторингове дослідження якості навчальних досягнень учнів 4-х класів. Важливою частиною цього дослідження було вивчення якості читання та розуміння учнями прочитаного тексту.

У 2007 році Центр моніторингу столичної освіти провів дослідження рівня сформованості навичок читання та розуміння тексту учнів 4-х класів закладів освіти м. Києва.

Першу спробу виміряти рівень сформованості читацьких умінь учнів загальноосвітніх шкіл відділ освіти м. Славутича здійснив в рамках експертного вивчення рівня сформованості інформаційно-навчальних умінь в процесі опанування суспільно-гуманітарними дисциплінами. Були розроблені орієнтовні завдання для учнів, узагальнені результати, прийняті рекомендації. Аналогічне

вивчення було проведено і в ліцеї. В рамках атестації загальноосвітньої школи № 3 п'ятикласникам було запропоновано виконати тести на виявлення рівня сформованості інформаційних умінь. За результатами аналізу тестування було розроблено комплекс заходів на подолання виявлених недоліків: проведено навчання вчителів щодо методики формування в учнів читацьких умінь, бібліотека активізувала проведення бібліотечно-бібліографічних занять, було запроваджено проведення загальноміської олімпіади з інформаційної культури “БібліонІКа”.

Першочерговим завданням освіти є залучення учнів та їхніх батьків до читання, усвідомлення важливості читання не лише в навчально-виховному процесі школи, а й у житті взагалі.

Попереду велика методична робота. **Необхідно підготувати вчителя, бібліотекаря, котрий би міг кваліфіковано:**

- навчати учнів прийомам, стратегіям роботи з текстом на матеріалах шкільних підручників із різних предметів і додаткових матеріалів;
- індивідуально допомагати слабким учням;
- вивчати якість читання; залучати школярів до читання та інформаційної діяльності;
- керувати позакласним читанням учні

Не менш важливо створити критерії відбору матеріалу, на якому можна було б навчати дітей працювати з текстовою інформацією. Та найголовнішим завданням є розробка критеріїв вимірювання читацьких умінь учнів.

Для того, щоб гарно вчитися, необхідно багато і продуктивно читати. З метою підтримки набутих читацьких умінь спеціалісти радять **читати не менше одинадцяти сторінок у день**, для їх удосконалювання читати треба набагато більше. Адже сформовані читацькі уміння – запорука успіху.

Дитина читає... Спрага знань, інтереси до нового, прагнення прекрасного — все це вгамовується дитячим читанням, яке справді можна назвати рушієм загального розвитку. А якщо не читає, чи читає мало — це обмежує її розвиток настільки, що роки подальшого життя не зможуть заповнити вакууму духовності, освіти в дитинстві.

Висновки

У даному посібнику розкрита проблема формування читацьких умінь і навичок учнів, висвітлені психолого-педагогічні умови використання творчих завдань у сучасній методиці вивчення літератури, а також теоретично і практично обґрунтовано шляхи формування читацьких навичок і умінь учнів. Важко уявити людину, яка б не послуговувалася читанням у повсякденному житті (читання газет, журналів, програми телепередач, розклад руху певного виду транспорту, керівництва з експлуатації будь-якого побутового приладу, кулінарних рецептів та ін.). Більшість сучасних професій передбачають читання інструкцій, факсів, угод, поштової кореспонденції, ділових паперів. Читання —

це дуже важкий процес, який вимагає уваги, напруження, фізичних та розумових сил. Важливою умовою підвищення якості уроків літератури є урізноманітнення методів і прийомів навчання, видів роботи, які виконують учні. Всяка одноманітність зрештою породжує в дітей відчуття перевантаження. Воно виникає не стільки від великої кількості завдань, їх складності, скільки від одноманітності, сірості і буденності уроків літератури.

1. Для ефективного розвитку в учнів навички читання необхідно чітко розмежовувати роботу з читання вголос та мовчки; розрізняти види роботи щодо читання учнями відомого (наприклад, з попереднього слухання) та нового матеріалу.

2. Під час навчання читання слід додержувати комунікативного підходу, розглядаючи читання як засіб спілкування (у широкому розумінні слова). Тому першорядним завданням слід вважати розвиток уміння розуміти прочитане під час самостійного першого читання, а під час читання вголос — уміння донести текст до слухача.

3. В організації роботи над текстом є два основні варіанти: 1) учні слухають текст, а потім читають; 2) учні перш самі читають текст (по можливості мовчки), а потім здійснюють усі інші види роботи.

Перший варіант передбачає посилену роботу над розумінням усного висловлювання (сприйнятого на слух тексту). Крім того, рекомендується ретельна робота над виразністю читання.

Другий варіант спрямований на розвиток уміння самостійно ознайомлюватись з незнайомим текстом. Цей варіант поступово (з середини початкового курсу) виходить на перше місце, відтісняючи читання після попереднього слухання твору.

4. Необхідною, обов'язковою частиною роботи на кожному уроці читання є спеціальні вправи, що мають на меті розвиток техніки читання та розуміння прочитаного.

5. Ефективним засобом навчання повинні стати тестові матеріали, які дають змогу виявити ступінь сформованості різних сторін навички читання: розуміння слова, речення, цілого тексту; правильність, виразність читання вголос тощо.

У розробці таких матеріалів важливо об'єднати зусилля учителів-практиків, методистів, науковців.

Література

Посібник підготовлено В.І.Руденко, за матеріалами публікацій:

1. О.Я.Савченко. Методика читання у початкових класах. Київ «Освіта», 2007
2. І.П.Гудзик. Розвиток навички читання. Київ. «Освіта», 1993
3. С.Симак. Методика навчання техніки швидкого читання. «Зарубіжна література», №11, 2005, с. 21-22.
4. І.Г.Пальченко. Методика швидкого читання. «Русский язык и литература в средних учебных заведениях УССР», № 4, «Журнал в журнале»(nota bene).
5. І.Пальченко. Система вправ для розвитку навичок швидкого читання. «Початкова школа», №4, 1991
6. Інтернет ресурси.
7. Бандура О. Читач і художня літературі: Українська література в загальноосвітній школі. - № 4. — 2001. — С. 28—29.
8. Каєнко О.В. Формування активної читацької особистості. — Всесвітня література в загальноосвітніх та середніх навчальних закладах України. — 2002. № 11. - С. 4-5.
9. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з української літератури. — К.: Шкільний світ. — 2001.
10. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів із зарубіжної літератури. — К.: Шкільний світ. — 2001.
11. Методичні засади формування читацької компетенції// Українська література в загальноосвітній школі. — 2006. — №7. — С.10-14.
12. Півнюк Н. Проблема дитячого читання в національному вимірі / Н. Півнюк // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. - 2008. - № 7/8. - С. 20-21.
13. Сафарян С. Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти / С. Сафарян // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. - 2008. - № 10. - С. 4-6.
14. Ситченко А. Формувати читацьку компетентність : про науково-педагогічні засади цієї роботи / А. Ситченко // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. - 2007. - № 10. - С. 49-53.
15. Формування читацької компетенції в контексті сучасної методичної парадигми// Науковий вісник Чернівецького національного університету “Серія педагогіка і психологія”. — 2006. — Вип. 300. — С.184-194.

16. Читацька компетенція як різновид загальної компетенції учнів// Наука і освіта. – 2005. – №3-4. – С.66-68.

17. Читацька компетенція в загальній системі компетентностей// Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. – 2006. – № 1. – С.62-72.

18. Ковалева Г.С., Красновский Э.А. Быть готовым совершенствоваться на протяжении всей жизни. Что понимают в современном мире под грамотным чтением и как им владеют ученики //Русская словесность в школах Украины. – 2008. - № 1. – С.2-7 2.

19. Хорошковська Т., Філінова О. Сучасні професії вимагають... Читацькі вміння учнів і проблема їх вимірювання // Управління освітою. – 2008. - № 29. – Вкладка»Моніторинг в освіті». – С.5-7.

Зміст

1. Вступ. Актуальність теми	3
2. Розділ I. Читацькі уміння і навички. Сучасні вимоги	5
Читання вибудовує долі	10
Моральна цінність книги	10
3. Розділ II. Психолого-педагогічні умови використання творчих завдань у сучасній методиці вивчення літератури на уроці	11
4. Розділ III. Система вправ та завдань на вдосконалення навички читання (форми та прийоми роботи на гуртковому занятті)	14
5. Гурток «Вчимося швидко читати» (за рекомендаціями І.Т.Федоренка)	15
Форми та прийоми роботи на гуртковому занятті	16
Вправи на розвиток навичок читання	21
Вправи на удосконалення розуміння прочитаного	30
Розуміння речення, тексту	33
6. Додаток I. Тексти із завданнями для уроків російського читання у 5-6 класах	39
7. Додаток II. Скоромовки	52
Таблиці Шульте	56
Складові пірамідки	57
Зорові диктанти	60
Слухові диктанти	66
8. Розділ IV. Методи навчання, які забезпечують розвиток критичного мислення учнів	70
Технології залучення учнів до читання	71
Конкурси, що сприяють пропаганді книги, спонукають до книжки та читання	72
Тиждень книги	74
9. Розділ V. Літературна творчість.	74
Розвиток творчих здібностей	75
Розвиток креативності учнів як умова формування читацьких компетенцій	79
10.Розділ VI. Робота з батьками.	80

Пам'ятка для батьків	81
Виступ на батьківських зборах про роль книги в розвитку інтелектуальних і особистісних якостей людини	84
11. <u>Розділ VII. Позакласна робота з дитячою книгою — необхідна умова виховання читацьких інтересів</u>	87
12. <u>Розділ VIII. Міжнародний досвід вимірювання читацьких умінь</u>	93
13. Висновки	97
14. Використана література	99